

A NŐ A MODERN TÁRSADALOMBAN

ÍRTA

DR RUSZNYÁK GYULA

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

ELŐSZÓ.

ELVI ELLENSÉGE VAGYOK MINDEN olyan megnyilvánulásnak, mely az olvasók előzetes befolyásolására törekszik, így az előszónak is. Hogy ezt most mégis áthágom, annak kizárólagos célja kritikusaim megnyugtatósa. Gondolom, sokan lesznek olyanok, akik e könyvet kézbevéve azt fogják mondani: mi köze egy falukutatónak és falupolitikusnak a nőproblémákhoz? Látszatra igazuk van, de akik közelebbről ismernek, tudják azt, hogy mindenben, ami különösebben érdekel émélyebben foglalkoztat, magam szeretem átrágni magam. És bizonyára egyetértenelek velem abban, hogy a nőkérdésmegoldása lényeges összetevője lehet az általános társadalmi kibontakozásnak. Mivel pedig e kérdés különösen a magyar irodalomban oly csekély számban és érdeklődésben, közreadom, hogy a továbbkutatásnak némi lökést adjak, így született meg ez a könyv és így fog megszületni még egy pár, melyek tulajdonképpen munkaterületemtől egy kissé távolabb vezetnek. Ezek természetesen nem jelentik azt, mintha a faluproblémákhoz hűtlenné lettem volna. Ezt vallom munkáságom alapjának és céljának. A többi csak kirándulás.

Alsóábrány, 1936 augusztusában.

A szerző.

ELSŐ RÉSZ.
TÖRTÉNETI FEMINIZMUS.

I. FEMINIZMUSA SZELLEMTÖRTÉNET TÜKRÉBEN.

VÁLSÁGOK IDEJÉN A TUDOMÁNY MINdig nagy mohósággal kutat az okok után, melyek a krízist kiváltották. Hajlamos arra, hogy analizáljon, részeire bontson olyan kérdéskomplexumot, melyet megfigyelni akar. És ez helyénvaló is, mert így nem eshet abba a végzetes tévedésbe, hogy általánosítson és egy komponensnek tulajdonítson olyan dolgokat, melynek számosabb összetevője van. A szellemtörténet új módszerei azok, melyek segítségével az általános mögött fel lehet fedezni a szerénységbe takaródzó és így elmellőzött lényegest. A megfigyelni szándékozott problémát nem ragadja ki környezetéből, nem teszi jól szigetelt üvegbura alá, hanem kora szellem-erkölcsi ráhatásában vizsgálja é-föltételez olyan motívumokat is, melyek esetleg fölületes szemlélő előtt elhanyagolhatónak tünnének. Néha van úgy, hogy egy eszme irányát és eredményeit nem követhetjük az egymásból folyó okozatiság, okság elvével, hanem ha végzetesen tévedni nem akarunk, figyelembe kell vennünk esetleg később bekapcsolódó, vagy látszólag közömbös dolgokat, társadalmi mozzanatokot, melyek talán fontosabbak, mint a kérdés eredeti premisszái. A szellemtörténeti módszer elég bizonyossággal szolgál már is ahhoz, hogy az eszmék egymásra hatását elismerhessük. Egy politikai korrupció nem föltétlenül vezet a politikai élet gyors süllyedéséhez, hanem esetleg egy másirányú társadalom-erkölcsi züllés kocsiját löki meg. Viszont sok esetet ismer a történelem különösen az újabb időkben, mikor egyes világnézeti defektusok

ból anélkül, hogy ezek saját hatásterületükön fokozód-
nának, nagy gazdasági, vagy politikai összeomlás követ-
kezett be.

A nőkérdés modern megvizsgálásában is ilyen szem-
pontokból kell kiindulnunk, ha a társadalmi bajok eme
talan alap jelentőségű kórokozóját a maga sokoldalúsá-
gában és egymást keresztező összevisszaságában, lényeg-
es összefüggéseiben akarjuk látni és megoldani. Föl-
kell vázolnunk a kor keresztmetszetét, melyben a femi-
nizmus megszületett és első harcait vívta. Ismernünk
kell a módozatokat és eszközöket, melyeket eszméi
szolgálatába iparkodott állítani. Végig kell kísé-
rnünk több mint két évszázada tartó küzdelmeink, hogy meg-
győződhessünk, hogy céljaiban mennyi a jogos és társa-
dalmilag igazolható kívánság és mennyi az idegen
eszmehatások hordaléka, mely a kérdés megoldása
szempontjából egyenesen káros és veszélyes.

A nőkérdés felbukkanásának a lehetősége már fejlő-
dött társadalmat kíván meg. A primitív életnek nin-
csenek társadalmi problémái. Az emberi hivatások ösz-
tönösen funkcionálnak és az életfenntartásért folyó
munka az emberi életnek teljes kitöltöttséget ad.
Később, mikor a nehézségek enyhülni kezdenek, lép-
nek elő a társadalmi igény jelentkezések és az emberi
élet a fejlődés szakába jut. A civilizáció bizonyos változe-
tatásokat kíván meg az elmúlt korokhoz képest, mert
az emberi élet ezen túl már szellemi érdeklődésű lesz.
Ilyen irányú fejlődést mutatnak az egyes társadalmi
osztályok, melyek egymást követve lépnek a civilizáció
területére. Hasonló viszonyokat tapasztalunk a férfi-
és nőtársadalom szempontjából is. A férfi élettevékeny-
ségét tekintve, hamarabb ismerkedik meg a kultúrával,
míg a nőnek munkakörét tekintve, csak később lesz
módjában ilyen érdeklődést nyilvánítani. Természete-
dolog, hogy a férfitársadalom nagyobb szellemi ismeret-

köréből adódó helyzetére féltékeny volt és a nőiérdeklődéseknek ellenállni iparkodott, mint ahogy a felsőbb társadalmi osztályok is útját igyekeztek állni az alsóbbak felemelkedésének. Hogy ennek biztosítása a kor követelményeiből és sajátos struktúrájából folyó olyan jelentkezeseket mutat, amik későbbi korok fejlődött szakában már érthetetlenek és nyílt ellenszenvet válthatnak ki, az már más kérdés. Ilyen lehet esetleg a rabszolgaság, a jobbágyvilág, vagy valamely más természetű, kegyetlennek látszó megnyilvánulása a társadalmak berendezkedésének. De hogy ezek a maguk korában az egyetemes társadalmi fejlődés szempontjából szükségesek voltak, azt ma már senki más sem tagadhatja. Még inkább igazolhatókká válnak, ha a természettörvény mérlegére helyezzük őket és az -egész- szempontjából iparkodjuk felfogni. Másik lényeges sajátsága az ilyen természetű kérdéseknek az is, hogy ezek az akkor élő aktív és passzív szereplők szempontjából koránt sem részesültek olyan felfogásban, mint arról mi szoktunk írni és beszélni. Más volt az életmód, más volt a felfogás, a társadalmi környezet, egyszóval minden, ami az embert állásfoglalásra készítheti életelrendezése szempontjából.

És ilyen megvilágításban kell tárgyalni az egykorú nőproblémákat is. Mert hihetetlen dolog, hogy az ú. n. -női rabszolgaságot-, elnyomást úgy nézték és érezték volna az akkori nők, mint azt későbbi hatásvadász írók nagy előszeretettel ecsetelik. Ezek a fantazmagóriák csak a távol kódén keresztül nőhettek olyan hátborzongatókká. Hogy ez mennyire így van, könnyen meggyőződhetünk róla, ha a falusi lakosság még primitívnek mondható, egyszerű életmódjában nézünk szét, ahol végeredményben még mindig megtaláljuk a régi — női rabszolgaság — maradványait. Mi, akik életmódjukat hosszú időn keresztül tanulmányoztuk, merjük

állítani, hogy boldogabb közösségi, családi életet élnek, mint emancipált, nagyvárosi hivatástársaik. És ha akadna egy túlbuzgó feminista agitátor, aki meg akarná győzni őket -lealázó, elnyomott- helyzetükről, annak kétségtelenül a szemébe nevetnének, ha meg nem i-vernék.

Így felfogva a kérdést, meg lehetünk győződve, hogy az a társadalmi helyzet, amely a nőmozgalmakat kiváltotta, nem volt egy neme a rabszolgaságnak, hanem csak egy bizonyos természetű *intelligenciabeli hierarchia*, amelyben talán helyenként és esetenként kissé túlzott módon érvényesült a kort reveláló nyersség. És talán túlbegyökeresedett volt ahhoz, hogy a nemek között fokozatosan beálló nivellálódás! törekvés szükségességét kellő hangsúllyal felismerhesse. Meg kell győződve lennünk arról, hogy ahol közösségi élet valamely formája fennáll, ott vezetéssel föltétlenül számolnunk kell. És ezt a hivatást a világtörténelem folyamán mindig és mindenütt a szellemi elit, tehát egy intelligenciabeli túlsúllyal rendelkező tényező töltötte be. Ekkép társadalomsszervezeti tényként fogadhatjuk el, hogy ma is és holnap is az intelligensebb, műveltebb fél tartja kezében az irányítást és ez teremti meg a család életén belül a családapai és férji hatalmat is. A gyakorlat azonban amellettt szól, hogy ez alól sűrűn előforduló kivétel is lehet. Az első időktől kezdve voltak asszonyzsarnokok, de voltak asszonykirályok is: a papucshő-és kardos menyecske sem mai keletűek. És a kellő intelligenciával rendelkező asszony mindig megtalálta a módját annak, hogy sorsát bármilyen körülmények között elfogadhatóvá tegye. Egy 1790-ben megjelent röpirat tartalmából kitűnőleg éppen maguk a nők bizonyítják ezen lehetőséget a legékekesszólóbban: — Nagy hatalmuk van nekik, mint asszonyoknak, anyáknak, feleségeknek: sok mindenre rávehetik férjeiket, fiaikat:

rabokká, vagy szabadokká nevelhetik őket. A nemzeti nyelv sorsa is az asszonyok kezében van, úgy mint a nemzeti kultúráé.¹

Szemben azokkal, akik a feminizmus kirobbanását egyéb természetű okok kirobbanásának tekintik, akkor járunk helyes úton, ha a nőkérdés eredetét *kulturálisíkon* keressük. Ez magyarázható a fejlődésből, mely a társadalmi élet egészén áthúzódik. Mint látni fogjuk, a civilizáció fejlődése adta a nőknek a motívumot, hogy szellemi emelkedésük lehetőségét szorgalmazzák. Sőt az egykorú levéltári adatok feldolgozása is ezen felfogámmellett szól. A francia szalonok mintájára a magyar társasélet is egy-egy kiválóság, vagy társadalmi tekintély köré sereglik és a hazai művelődést szolgálja. Már korán kiveszik részüket ebből a munkából áldozatlelkű asszonyok, sőt az iparosság széplelkei is. Az egész Európát a műveltség szolgálatának és előbbrevitelének gondolata foglalkoztatja és ehhez kötik sorsuk kocsi-rúdját a nők is, arra számítván, hogy ezen keresztül juthatnak céljaikhoz legközelebb. Bobula Idáé az érdem, hogy az egykorú levelezések és kortörténeti adatok feldolgozásával és napvilágra hozatalával megkönnyíti a kérdés tisztázását. Érdekes jellemzője ennek a kornak, hogy maguk a tollforgató asszonyok mondanak véleményt a nemüket illető főkérdésekben. Ujfalvi Krisztina és Molnár Borbála levelezéseiből (Barátsági vetélkedés) tisztán áll előttünk a társadalmi előítéletek falába ütközni készülő nőkérdés. Vezérszólama mindenestre a kulturális emelkedés lehetőségi vágya, de helyet kapnak benne bizonyos közéleti kérdések, sőt maga a szerelem is. Tömörebben szinte lehetetlen volna összefoglalni kívánságaikat, mint ezt a levelezésnek idevonatkozó részletei teszik: Az ország törvényeinek

¹ Bobula Ida: Nők az 1790-68 közéletben. Társadalomtudomány. 1932. 3—4.

némely haszontalan cikkelyei és költséges disputálása mellett okoskodhatnak egy olyan leánynevelő mód-ról, mely által mind hívséges szeretőt, boldogító fele-séget s jó anyát nyerhetnének s ne lenne tele minden szeglet az ezeknek fogyatkozásokat terhesen nyögő keserves szenvedésekkel.¹

Az ilyen és ehhez hasonló kívánságok társasági é-irodalmi megbeszéléseinek volt az eredménye, hogy napvilágra került egy a társadalom szempontjából sem közömbös, fontos kíváncsi: *a nők szellemi nivelláló-dására* való törekvés. A női nem a maga intuicióbeli fölényével és rendkívüli képességeivel megérezte, hogy a nő csak úgy tud hitvesi és családanyai hivatásának a lassan elváltozó világ kíváncsi szerint megfelelni, ha az életnek rá és környezetére vonatkozó és eddig általa érthetetlen hieroglifnek hitt problémáit a saját kiművelt ítélete szerint tudja meglátni és megítélni. Ennek a kornak nője ösztönösen megérezte, hogy az ő és családja életének szebbé tételéhez feltétlenül szükséges az a szellemi műveltség, melyet eddig ferde é-sokszor félremagyarázott előítéletek miatt megszerezni nem tudott. Érezte, hogy szelleme kiművelésével to-bbet tudna nyújtani mint hitves és többet mint anya. Érezte, hogy ókori elődei, az ókori Róma asszonyai azért buktak el a társadalom porondján, mert a művelt heterák nagyobb képességekkel rendelkeztek ahhoz, hogy magukhoz tudják kötni a férfit. Érezték továbbá annak lehetetlenségét, hogy 14—15 éves fiúgyermekük szellemileg már felettük állnak és olyan szellemi kin-csekkel rendelkeznek, melyeket ők, az anyák nélkülözni kényszerülnek, így a gyermeknevelés terén is szüksé-gesnek mutatkozott, hogy az anya tisztán láthassa azo-kát a problémákat, melyek a gyermeklelket helyes meg-

¹ Bobula I. i. m. 290. o.

ítélés híján megzavarják, melyekre a legbizalmasabb é-legaktuálisabb választ mégis csak a gyermek legbizalmasabbjának, az édesanyának kell megadnia.

Ma már szinte érthetetlennek tűnik, hogy ezeket a nemes törekvéseket az akkori általános jogi és társadalmi felfogás elvetette és minden lehetőt elkövetett, hogy ezek az életfejlődés szempontjából olyannyira kívánatos és szükséges törekvések meg ne valósulhassanak. Ma már a szellemtörténet szemüvegén keresztül nézve a dolgokat, azokat az elfajulásokat, melyek a női jogok hangoztatásával azóta napvilágra jutottak, csak ezeknek a társadalmi elfogultságoknak és elvakultságoknak a számlájára lehet írni. Itt van a reakció. Ez az ellenállás vitte olyan területekre a női társadalmat, mely egész természettörvényszerű struktúrájának ellentmond. Mert az eredeti elgondolás nem az volt, hogy a nő vetélytársa legyen a férfinek munkaterületén, hogy szellemileg fölébe nőlje magát, vagy hogy matriarcháli-társadalmi berendezést iparkodjék teremteni és a társadalomserkölcsi alapépítményeken átgázoljon, hanem csak az, hogy női, családanyai hivatásának tökéletesebben tudjon megfelelni. Tehát a korszerű fejlődésre appelláló, egészséges evolúciót jelentő női kívánalmak, az ideális feminizmus itt bukott el és innen kell számítanunk a *női revolúciót*, a tévelygések történetét, mely mindig a legkisebb ellenállás irányában iparkodott magának utat találni. Megindult egy nemek közötti harc, hol a hivatások elkallódtak. Ember ember ellen, nincs nő és férfi. Ekkép fel kellett borulnia mindennek a társadalomban, ami erre a kettőre appellál és természet-törvényszerűleg építve van.

Egésznek véve a feminizmus történetét, abban három korszakot különböztethetünk meg aszerint, hogy egyes-zakaiban mi volt a döntő tényező, melynek befolyása, kölcsönhatása alatt állott.

A feminista követelések tulajdonképpeni elindulása arra a korra tehető, mikor a *természettudományos* világnézet volt az, mely minden előítélet nélkül, pusztán az «ész világánál» ítélte a nagy kérdések fölött. A germán nyelvterületen már elhangzott egy harcos iskolát életre hívó kijelentés: «Voraussetzungslose Wissenschaft», a latin népek is szilárd bázis nélkül hányódtak az új eszmék vad forgatagában. Európát nagyfeszültségű erők nyugtalanították. Ez a kor élő tagadása volt mindannak, ami multat, tradíciót, tekintélyt jelentett. Különös összejátszása volt az életfejlődésnek, hogy a természettudományos vizsgálódások területén éppen ebben az időben mutatkoztak olyan eredmények, melyeket a radikálifeminizmus körül kialakult vitába a tudomány súlyával lehetett bevonni. Ez a tény azután nemcsak világnézeti elkötelezéseket jelentett a feminizmus részére és nemcsak azt tette lehetetlenné, hogy a természetjog és a kereszténység tanításai is bevonhatók legyenek a vitába, hanem pro és kontra számolni kellett egy fiatal tudományággal, amely hihetetlen becsvágygal követelte magának a megfellebbezhetetlen bíró szerepét.

A vita a nő szellemi egyenrangúságának bizonyítási törekvéseivel veszi kezdetét és nagy ügybuzgalommal láttak hozzá, hogy a kérdést anatómiai síkon döntsék el. Szellemi követelésekről lévén szó, mindenekelőtt az emberi agyvelő került a műtőasztalra. A szellemi élet befogadó és reprodukáló talaja «kizárólag» az emberi agy és különösen a nagy agy, melynek termőképességét az idegek és a vér tartják fenn.¹ Méréseket végeztek és azt

¹ Ezt a kort csak a fogható, a matéria érdekelte és tagadásba vette az emberi lelket. — Az a hittani nézet — írja Horváth J. 1881-ben Aradon megjelent munkájában —, hogy az emberi lélek valami, a testi élet megszűnte után is önálló lény, mai nap mindinkább látszik veszíteni alapját. Az ember lelki tehetőségei nem egyebek, mint az ember kiváló tulajdonsága, saját-szerűsége, éppenúgy, mint a gyémántnak a keménysége, a

találták, hogy a női agyvelőnek abszolúte véve kisebb a súlya a férfi agyvelővel szemben. Arányokat állítottak fel. Bischoff ezt a különbséget felnőtteknél 1366:1222 grammnak találta, mások más módszerrel hasonló megállapításokra jutottak. Ezekre az eredményekre támaszkodva, a feminizmus ellenzői hamar készen voltak az ítélettel, hogy a nő a megejtett agyvelő vizsgálatok alapján képtelen a férfi szellemi szerepkörét ellátni. Az agyvelő kísérletek eredménye arra készítette a feminista ellenes tudós világot, hogy vizsgálódásait az egész emberi testre kiterjessze. A férfi a nőtől nemcsak az agyvelő tekintetében különbözik, hanem egész egyedisége, szervezete által. A női testben az összesség és kötöttség törvénye uralkodik. A csontok vékonyabbak, a tagok é- az arc rövidebb, a hátgerinc hajlottabb, a bőr finomabb és az egész külalak gömbölyűbb. Az edényfalak vékonyabbak, a szív kicsi, az érítés kevésbé teljes. Allították, hogy a testszerkezetek aránya az ember moráli- lényegéhez bizonyos és pedig nem alárendelt viszony- bban áll.¹ Természetesen a gondolatok lökési irányukban követték egymást és már arról is kezdtek beszélni, hogy a férfi és nő lényegileg is más és a nő — bebizonyított inferioritását — tekintve, talán nem is ember (Schopenhauer).

A szellemi küzdelmek sajátságához tartozott, hogy voltak ezen álláspontnak ellenzői is, akik azon fáradoz- tak, hogy megdöntsék az ellenkező álláspontot. Csodála- tos dolognak tűnik az a komoly szenvedélyesség, mellyel a felek e kérdés körül harcban álltak. Egy regény izgal- másságával határos az a szellem, mely az egykorú

delejnek a vasat vonzó ereje, a napnak fénye és melege.- Ilyen alapon tárgyalták azt a kérdést, amely pedig a legérzé- kenyebb transzcendentális perspektívát kívánja.

¹ Bővebben: Horváth J. Tanulmányok a nőemancipáció köréből. 1881.

könyvek, adatok olvasása közben előttünk föltárulkozik. A mi nemzedékünk már csak mosolyogva hallott nőkérdésekről beszélni és utolsó figuráját Pankhurst Amáliának és más suffragetteknek a rendőrséggel vívott körömhadjárataiból ismerhette, de a szellemi tornák idején korántsem volt ilyen mulatságos a helyzet. Elvonult tudósok meredtek a kérdés fölé és életeket, kádereket áldoztak rájuk. Az emberi elme nyugtalan-ságával vették újból és újból vizsgálat alá az eredmény e-két. Ezek segítségével aztán a dolgok — bár a maguk módján — tisztázódtak. Később bebizonyítást nyert, hogy a női agyvelő kisebb volta csak relatív sajátság, amely a női fizikum és évszázados elnyomásában é-rabszolgaságban leli magyarázatát. Lényegileg az agy-velő működése sem más természetű, mint az emberi izomé, amely egy pörölyt forgató kovácslegénynél föl-tétlenül nagyobb súlyú, mint egy festőnél. Az ellen-tábor kétségtelenül legrepresentatív tudós képviselője Böhmert,¹ zürichi egyetemi tanár, aki nagy népszerű-séggel védte álláspontját: -Ha a nők is évezredek-en keresztül úgy mint a férfiak, folytonosan tanulnának, feltevésem szerint, ez a szellemi foglalatosság az agy-velőállomány növekedését lehetőleg előmozdítaná, egy szép napon a tudományos világ azt venné észre, hogy az így megváltozott életmód által az agysúlyarány a nők-nél kedvezőbb alakot ölt magára.- Hasonló módon válá-szóltak az izomerő különbségeiről és a testrészek nemi sajátságairól eddig vallott felfogásra. Természetesen a tudomány akkori állása koránt sem volt akkora jelentő-ségű, hogy olyan bizonyítékokat hozhatott volna a vitába, mint a modern biológia mai meglepő ered-menyei. Nagyon jellemző sajátság azonban, hogy ezek a

¹ Das Studium der Frauen mit besonderer Rücksicht auf das St. der Medizin.

viták már primitíve véve felvetették a kérdés magvát, csak éppen nem tudták kellőképpen kibogozni és centralis fontosságát felfogni. Szóba került azután még a környezet és más, a vitára okot adó jelenség. Az így nyert gondolatok természetesen nem maradtak meg azon a területen, melyen megszülettek, hanem át és átfűrték az egész társadalom testét bizonyítékok és ellenfél után szimatolva. A harc a tudomány területén egyenlő erők küzdelmét mutatta: döntő sikert egyik fél sem tudott elérni. Mikor a feministák új és új bizonyítékokkal léptek a nyilvánosság elé, ugyanakkor már ellenzői ikészen álltak a tudományos cáfolatokkal. Másképp álltak azonban a kérdés társadalmi vonatkozásai. Volt egy komoly felkészültségű csoport, a szellemi arisztokrácia színe-java, mely a női kérdés rendezését kívánatosnak tartotta és propagálása érdekében sokat fáradt. Ezzel szemben viszont volt az akkori társadalmak mármár figurává váló patópálos ballasztja, az ú. n. konzervatív többség, jogilag és államhatalmilag körülbástyázva, amely még arra is kényelmes volt, hogy komoly vitába szálljon és felfogását megindokolja. Non possumus! Ez volt a rövid, lakonikus válasz. Ami ezenfelül még erről a részről érkezett az csak pipafüstbe takart gúnyosmosoly lehetett, vagy azóta közhellyé lett vígoperák refrénje: *-la donna e mobile . . .* - Közérthető nyelven fogalmazott ellenvetései is naivaknak tűnhettek és sokszor megmosolyogni való érveket is rejtegettek, így például többek között Spanyolországban — amint azt Wirker megemlíti¹ — azért elleneztek a nők tanítását, mert úgy vélekedtek, hogy az írni tudó nők esetleg könnyebben érintkezhetnek majd szeretőikkel. Mások hittek abban, hogy a nők fölébe fognak nőni

¹ Wirker I.: A feminizmus. Munkája egyébként a mesterséges torzítások példaképe.

nak és sokuk előtt víziószerűleg jelent meg a matriarchalizmus, amelyben a női ostromcsapások súlya alatt össze-görnyedve látták a férfit.

Mint minden szellemi mozgalom, úgy a feminizmus is kiindulásában teljesen exkluzív jellegű volt. Irodalmi szalonokban vetődött föl az eszme és sokáig ott i-maradt. A tömeghez nemcsak szellemileg nem jut-hatott el, hanem arra lelkileg is hatástalan maradt. Sőt maga a női nem többsége is nyíltan elítélte az érdeké-ben megindult mozgalmat. Nem tudták elképzelni, hogy miért a női jogok e feltűnő hangoztatása; hiszen az akkori polgárasszony idillikus boldogságban élt é-nem tartotta sorsát elviselhetetlennek. Ő még akkor nem láthatta a kérdés lényegét, ami ezt az ismeretlen hangot kiváltotta. Csak az élenjárók, a szellemi elit mélyebb intelligenciája fedezhette fel a láthatáron *tor-nyosuló felhőket*, melyek a nő szellemi stagnálását jel-képezték. A szellemi pionírok munkája soha sem volt valami kényelmes és a feminizmus úttörői is meg kap-ták a vértanuk babérait. A társadalmi elismerés, ünne-peltetés, a névnek és méltóságnak kijáró tisztelet magas-ságából jutottak a gúny, gyanúsítás és tiszteletlenség bántó és megalázó viszonyai közé. El kellett viselniök a többség lesújtó *ítéletét*, melyet csak az erős kitartá-és az idő múlása enyhített és tett megszokottá. Új eszmék a maguk ideális magasságukban nem a tömegek számára születnek: a tömeg csak nézni tud, de észre-venni, meglátni nem. Hozzá csak akkor juthatnak el a reformeszmék, ha már a társadalom sarában meghem-peregtek. A tömeg szimbóluma a szürkesség, a fakultság és a folt. Az eszmék is csak ilyen síkokon találnak hoz-zajuk utat. És talán a reformok tragédiája is az, hogy a tömeget nem tudják a maguk eszményi magasságába felemelni, hanem le kell hozzájuk szállni a porba, hozzá kell durvulniok. A tömeg csak itt tud bekapcsolódni

és ebben a korban érik közérzéssé, közvéleménnyé a gondolat. Ez a feminizmus tragédiája is: nem maradhatott meg a maga eszményi célkitűzéseinek tisztaságában, hanem forradalmi erők ragadták magukhoz, hogy saját eszméik szekere elé fogják. És ezzel indul meg a feminizmus második korszaka.

A szocializmus eszmei megindulása tulajdonképpen Marxnak Feuerbachhoz írt egyik gondolatával veszi kezdetét: -A filozófusok a világot eddig különféleképpen magyarázták, most azon van a sor, hogy megváltoztassák-. Ez alapjában véve jogos kíváncsi, mert ekkorra már nyilvánvalókká lettek az újkori társadalom kiáltó bajai. Politikai korrupciók, világnézeti válságok, társadalmi tájékozatlanság voltak azok, melyek egy új világ megszületését siettették. A kapitalizmus közgazdasági elvei már napvilágra kerültek és sejtetni engedték azt a nagy társadalmi tönkrejutást, amely nyomában járni fog. A társadalom lassan kezdett elszegényedni, Európa nagyvárosait nyomorgyűrűk kezdték körülvenni és a pénzvilág árnyékában előtűnt egy új társadalmi profil: a proletár. Az idők múlásával csak szaporodtak a társadalmi problémák anélkül, hogy az előző koroké megoldást nyerhetett volna. Ezek a viszonyok termelték ki az elméleti szocializmust, amely ha egy kicsit távol eső világnézeti síkon is, de megoldást keresett. Hogy ez a radikális szocializmusba torkollott, az megint csak annak a kortörténeti szellemnek a rovására kell írunk, melyet már a feminizmussal kapcsolatban módunkban volt bemutatni.

Ebben a korban jut a feminizmus az előző kora elméletieskedő színezetéből a nagyobb gyakorlatiasság síkjára. Ennek a kornak sajátsága, hogy a nőkérdés már ekkorra pattanásig feszült és a szocializmus provokáló gyűlöletére volt szükség, hogy a nőiességet meghazudtoló és a nem örök szégyenfoltját jelentő kirobbanásban

és lefolyásban találjon magának utat. Ebben a korban szívta fel azt a mérget, melynek lánájával napjainkban készül elönteni a társadalmat.

A szocializmusnak a proletárok életviszonyainak tanulmányozásakor szinte lehetetlen volt észre nem venni a gyári munkásnők siralmas helyzetét és azt a veszélyt, melyet az industrializmus a női munka szempontjából jelent. Eddig a feminizmus mint exkluzív é-
arisztokratikus probléma szerepelt és a szocialistákat nem érdekelte, de hogy így a proletár nőket a szövő-
szék mellett, a gépek fájdalmas kattogása közben éhesen, fáradtan és lerongyolódva látták, vissza csengett fülükbe egy múltban hallott szólam: *a nő rabszolga!* A mottó adva volt, csak a beállítást kellett egy kissé átdolgozni. A feminizmus túlzott követelései éppen olyan jelsza-
vakat emlegettek, miket a szocializmus a legelőnyöseb-
ben tudott a maga célkitűzéseinek egyetemlegességébe állítani. A különbség csak annyi volt, hogy ott szellemi egyenjogúságért folyt a harc, itt pedig gazdasági tekin-
tétben látták a nő rabszolgaságát. Ekkép a szocializmus feminista programja adva volt: *gazdasági érdekekért politikai célok szolgálatában!*

Így tehát a feminizmus a természettudományi síkról átkerült a szocializmus gyámkodása alá. Ezzel még inkább eltávolodott az ideális kívánságoktól, besározódott és ezzel mindjárt érthető lett a tömegek számára is. Milliók ragadták meg millió karral és a szövőszékek árnyékában megsápadt arcok új pír, a fátyolos tekintétek új fényt kaptak az eszme tüzeiben. Egymást érték a lazító röpiratok, melyek az emberi inferiorialitás alantas ösztöneire apellálva élcsapatokká képezték ki a szerencsétlen munkásnők ezreit. Ma már tagadhatatlan társadalomtörténeti tény, hogy a szocializmus legkimagaslóbb eredményeit a nők révén érte el. Volt idő, mikor a szocializmus és feminizmus egyet jelentett, közö-

programmal és célkitűzésekkel. A küzdelmükben már-már megtorpant radikális feministák büszkén vallották magukat szocialistáknak és így szakszempontról sem volt nagyobb feladata a szocializmusnak, minthogy recipiálta és eszmerendszerébe elhelyezte az előző kor radikális feminizmusát. A konzervatív feministák az események megdöbbentő hatása alatt visszahúzódtak és elhallgattak. Ekkép a feminizmusnak éppen az a része szenvedte a legnagyobb vérvesztést, amely egyedül lett volna hivatva az eszmét kifejleszteni és a megoldás stádiumába segíteni. A helyzet ekkor az volt, hogy a szocialista átszíneződést kapott feminizmus állt szemben a megilletődött polgári társadalommal. Eltűntek a fejlődést szolgáló megoldáskeresések, a fogalmak általánosodtak és így a feminizmus ügye sem juthatott előbbre.

Kissé megváltozott a helyzet, mikor a szocializmus jobbszárnya elvetvén a terrorizmus radikális felfogását, céljai érdekében pusztán politikai eszközökkel akart harcolni. Bevonult a parlamentekbe és ennek padjait használta fel eszméi továbbvitelére. A női jogok most már innen indultak a polgári társadalom állásai felé. Tény az, hogy a szociáldemokrácia, mely minden sikerét választói asszonyainak köszönhette, nem hagyta cserben főtámogatóit. Újabb sikerekre számítva, egész Európában a női választójog érdekében harcolt, mondván: -Akinek része van a teherben, annak része legyen a jogban is. Az emberi nem egyik fele nem részese az emberi egyenlőségnek, tehát azzá kell tennünk-. Bebel¹ a női társadalom sorsára is alkalmazza azokat a megállapításokat, miket a szocializmus a proletriátus szempontjából a fennálló társadalmi viszonyokból levonni

¹ A. Bebel: Die Frau und der Sozialismus. Lásd továbbá Saint Simon és Fourier alapvető munkáit, valamint Ch. Perkin-Oilman Women and Economics c. könyvét.

iparkodott. A társadalmi elnyomás nemcsak az egyén szempontjából káros, hanem a közösségek érdekeinek figyelembevételével is elítélendő. Az elnyomó jelenbeli kényelmére törekszik és figyelmen kívül hagyja a jövőndőt. Az uralmon lévők érdekében történő elnyomás-elvesztegetett életerő, mert az elnyomók saját felszabadult erőiket a történelem egybehangzó tanulsága szerint sohasem fordították a fejlődés érdekeit szolgáló alkotásokra, hanem önös érdekeiket szolgáló utilitarizmusra és hedonizmusra, saját magukra is káros élvezetekre. A női elnyomás jogossága a természetből sem bizonyítható, mert elképzelhetetlen dolog, hogy a térniesztét egy közös feladat súlyosabb és kegyetlenebb részét a «gyöngébb nem»-re bízta volna. Ezek a gondolatok voltak azok, melyek körül a szocializmusnak a női társadalom számára faragott reklámtáblái felsorakoztak. A női nemnek a politikai életben elfoglalt akkori szerepe komoly fejtörést adott a kormányoknak és a különféle pártok szintén kezdték felismerni a kérdés fontosságát. Az engedékenységek álláspontjára helyezkedtek és azt gondolták, hogy így a feszültség levezethető lesz. Tehát nem kizárólag a szocializmus követeléseire, hanem inkább a korszerű szociális fejlődés folyamányaképpen, a nők nemcsak mint választók, hanem mint választhatók is sok államban bekerültek a politikai élet forgatagába. Az egyes parlamentekben egymás után bukkannak fel a női fejek és az engedékenységek politikáját megcáfolva csap fel a szenvedélyes női hang. Természetesen erre az időre már a nőproblémák újabb és újabb fejezetekkel bővültek. A nők munkavállalása már túl jutott az ipar határain és a társadalmi élet egészén megjelenik a -dolgozó nő-. Ezzel egyidőben — hogy ezzel összefüggően e azt a későbbi fejezetek árulják el — magindul a család válsága. A női jogok alá besorozzák a «nemi emancipációt». A kérdéssel kapcsolatos események

aztán már modern tempóban követték egymást. Ezeknek szemtanúja már nem a történelem és megörökítése, nem a türelmes betű, hanem a mi legközelebbi és legfájdalmasabb jelenünk és önmagát felélő kétségbeesett korunk. A nadrágban járó nő, a flapperstípus kora. A nadrágot kétségtelenül szimbólumnak szánták, kifejezni akarván azt, hogy nem nő, hanem *-ember-*: az emberi jogok feltétlen és gátlás nélküli birtokosa.

Mikorra a radikális feminizmus idáig jutott, a polgári társadalom balszárnya életstílusával már messze megelőzte és gyakorlatilag megvalósította azokat az elveket, melyeket a női jogok végső kiegészítésének szántak. A szabadszerelem, a weekendsházasság, a család erkölcsi és gazdasági rendjének teljes felforgatása, a kollektív háztartás, az anyának a szülésért és a gyermek -esetleges- felneveléséért járó külön bér, a gyermekeknek a családon kívül külön intézetekben való közös nevelése (koedukáció), ma már mind olyan fogaimak, melyek nagyrésze egyes országokban már megvalósult, vagy rövidesen megvalósításra vár.

Mily csodálatosak az eszmék útjai. Honnan indult ki a feminizmus és hová jutott? A társadalmi fertő mily mélységéből kell föltekintenie az első idők magas eszménységére? A nőmozgalmak első élcsapata ideálokért harcolt, a második már sokszor túlzásokba ragadtatta magát, a harmadikat pedig már nem érdeklik az elméletek: gyakorlatilag forradalmasítja az erkölcsi életet. A régi korok nője hivatásának megfelelőleg *alterocentrikus* volt és ennek intuiciós vonzásait követve ragadott fegyvert jogai érvényesítésére, a mai nő *egocentrikus*, a fogalom összes derivátumaival megterhelve. Ebből az átlényegülésből származnak mindazok a konfliktusok, melyek a nő mai problémáját jellemzik.

Bár a női társadalom a feminizmus eredeti célkitűzéseit, az általános műveltség megszerzésének a

lehetőségét, társadalmi elismerését és teljes szociáli-
értékegyenlőségét a szociális fejlődés folytán tökéletesen
elérte, a történeti feminizmus mégsem tekinthető fel-
számolhatónak. Nemcsak azért nem, mert harcai folyá-
mán mindinkább eltávolodott az eredeti elgondolástól
és így számára ennek teljesevése már közömbös, hanem
azért sem, mert protektorátusát a női társadalommal
ugyan összefüggő, de egyébként általános természetű
társadalmi problémákra is ráerőszakolta, így a fémi-
nizmus ezek szempontjából ma is azzal a sajátsággal
bír, mely történeti kialakulásában nyomon kísérte.
Mindent a maga fókusz-távolságára igyekszik beállítani
és a képkeresővel hol ferdíti, hol torzítja az objektumot,
amint az szubjektív beállításának megfelel. Ha a femi-
nizmus mai társadalmi megmozdulásait és erő kifejté-
seit kutatjuk, úgy különösen három különálló rész-
területen fedezhetjük fel azokat. A politika, a gazdaság
és a nemi erkölcs területei azok, ahol még mindig sok
szó esik a nőkről és amelyek még hosszú időn keresztül
lesznek talán kénytelenek a feminizmus egyoldalú é-
bántó belejátszását elszenvedni.

Bevezetésül a feminizmus történetét három *kor-*
szakra osztottuk föl. Adósak volnánk még a harmadik
korszak szellemtörténeti megvizsgálásával. Ki kell
azonban jelentenünk, hogy ez nem is annyira múlt é-
történelem, mint inkább a jelen kríziséből kikíváncozó
jövő. Ennek fejtegetését azonban a második részre
halasztjuk, amikor már láttuk a nőt a politika, gazdaság
és nemi emancipáció Jupiter lámpái előtt.

II. POLITIKAI ÉRVÉNYESÜLÉS.

NAGYON TÉVEDNÉNK, HA AZT GONDOL-
nánk, hogy a nőkérdés csak az európai újkori ember
problémája. Ez a kérdés a társadalmi fejlődés egy bizo-
nyos szakában időre és helyre való tekintet nélkül *min-*
denütt megjelenik. Foglalkoztatta Arisztotelészt és a
római jogászokat, problémája kezd lenni Keletnek és kő-
moly fejtörést fog adni egy esetleg eljövendő színes kul-
túrának. A lényeg ugyanaz, legfeljebb a társadalmi pers-
pektívák lehetnek mások, melyekre ezek reagálnak.
A nőkérdés társadalmilag véve állapotjelenség és *min-*
denütt megjelenik, ahol és amikor a nő természettör-
vénszerű hivatásának betöltése körül zavarok támad-
nak, vagy a nőnek erre irányuló és ezzel kapcsolato-
igényjelentkezései nem találkoznak kora társadalmá-
nak megértő felfogásával. Az összeütközés lehet külö-
féle természetű és dinamikájú az adott helyi viszonyok
eredményeképpen. Az európai nőkérdés — amint azt
kiindulásának alapokául kimutattuk — általános kul-
turális jelentőségű, melynek vezérgondolata a szellemi
egyenjogság volt.

A kulturális és közéleti igényjelentkezések a szel-
lemi élet egy bizonyos fejlődött szakát feltételezik.
Primitív koroknak és az abban élő népességnek nin-
csenek szellemi kívánalmai. Az egyre differenciálódó
társadalmi élet azonban a fejlődés magvát rejtí maga-
bán és amikor egy-egy társadalmi osztály, vagy eső-
port ide érkezik igényt tart arra, hogy a kultúra áldásai
számára is hozzáférhetők legyenek. Mivel pedig a

már beérkezettek az újabb jövevényeket a kultúra kapujában fel akarják tartóztatni, társadalmi konfliktus keletkezik, melynek leghozzáférhetőbb eszköze a politikai harc. Az alsóbb társadalmi osztályok felemelkedésének is ez volt a történeti eszköze és a feminizmus is felismerte a *politikában rejlő nagy expanziós lehetőségeket*. Mikor a női társadalom kulturális igényjelentkezései visszaszorítottak, ösztönösen nyúlt a politika segéd-eszközéhez. Az Egyesült Államok első elnökének felesége az új alkotmány előkészítő kongresszusra utazott férjének 1776-ban ezt írja: «Ha a jövőnk alkotmány nem lesz kellő figyelemmel a nők iránt, az esetben forradalomra is el vagyunk szánva és nem fogjuk kötelességünket elismerni, hogy alá vessük magunkat oly törvényeknek, melyek megvonják tőlünk a szót és nem biztosítanak érdekeinknek képviselőt». ¹ Sokkal nőiebb hangot ütnek meg a magyar asszonyok, mikor az országgyűlésbe való bebocsátásukat kérik: -Amint az anglus dámák jelen lehetnek az angol parlamentben, úgy a magyar férfiak is, kik szeretik alkotmányukat az angolhoz hasonlítani, szabjanak ki a Haza boldogságának templomában egy helyet, de csak eléggé polcosán a magyar asszonyok számára. Mert hogyha a nők többet fognak érteni az ország dolgához, akkor bennük több gyönyörűséget fognak találni a férfiak. Ha egyebet nem, szívből kacaghatnak majd az asszonyoknak az ország dolgában tett helytelen ítéletein... Értsenek az asszonyok a magasabb kérdésekhez is: könnyebb az éles, kicsinósított elméjű asszony gyermekéből a nevelés által nagy embert faragni, mint a csupa botból Merkuriuszt. ² Szívhez szóló érvek, jól eltalált hang, de azért még egy kissé várnok kell a beteljesülésig. A legnagyobb szenvedéllyel a francia nők vetették a kérdésre maguk és

¹ Wirker I.: i. m. 41—42. o.

² Bobula Ida: i. m. 283. és köv. old.

már-már úgy látszott, hogy a forradalom beteljesülést hoz, mert az amerikai kudarc után a francia nők nyíltan is a politika szolgálatába szegődtek. Azonban hiába tarkállottak a barrikádok színes asszonycsoportoktól, a -Code Napoleon- mégis kiábrándulást hozott.

Csak később, mikor a humanizmus jobban átjárta a társadalmakat és a szociális eszmék is érni kezdetek, fordult kedvezőbbre a nők politikai helyzete. A meginduló demokratikus fejlődés is erősen támogatta a női követeléseket. A feminizmus barátai buzgón gyűjtögették az érveket, melyekkel azt vélték bizonyítani, hogy a nők politikai érvényesülése nemcsak jog, hanem társadalmi szükségesség is. A társadalom életbe vágó érdeke, hogy a nők bejuthassanak a politikai élet küzdőterére és ott az uralkodó erkölcsök megjavítására nemesítőleg hassanak. A nők politikai befolyásától a közéleti durvaság megszűnését és a nőiesség eluralkodását! várták és a politikai erkölcs nivójának emelkedését remélték. Mások a világbéke és a pacifizmus megteremtésére számítottak a női nem politikai térfoglalása következtében. Viszont maguk a nők nemzeti érdekeket hangoztattak. Különösen a magyar nők gondolták magukat a politikai bekapcsolódás révén a nemzeti gondolathoz erősíteni, mely szükségképpen együttjárt volna a nemzeti viselet felvételével, a «neumodi» elvetésével és a magyar nyelv tökéletes elsajátításával. Hangoztatták, hogy a -törvénytevés házába- való bebocsátásuk komoly tartalmat és kitöltöttséget fog adni szellemi életüknek és a hiábavalóságokkal és léhaságokkal néni okoznak gondot a férfi nemnek. Mindenesetre ezek olyan hatásos érvek voltak, hogy komoly gondolkodási a késztették az akkori társadalmat. Az az epikai beállítottság, melyel a feminizmus politikai igényeket támasztott, új várakozással töltötte el a nőt és társadalmat egyaránt. Az emancipált nő kollektív érzése tekintet

nélkül arra, hogy céljai ideálisak, vagy anarchikusak voltak-e, az emberiség új pályafutására irányult. A társadalomnak a férfi szempontjából való elrendezése a rossz, melyet gyökeresen meg kell változtatni. A nő helyzete ne csak mint társadalmi egyeddé változzon meg, hanem a megváltozott társadalmi környezetben azoknak az elgondolásoknak is kell érvényesülniök, melyeket a feminizmus hozott magával. És ha tárgyi-lagosak akarunk lenni, meg kell állapítanunk azt, hogy a feminizmus társadalmi hatáskifejtésének meg voltak és meg vannak a maga letagadhatatlan hasznos gyümölcsei: a női munkaviszonyok megjavítása, a leánykereskedelem elleni küzdelem társadalmi és nemzetközi megszervezése, a patronage stb. Tehát azokon a területeken, melyek női hivatáskifejtést kívánnak meg a probléma megszületésénél, föltárásánál és megfejtésénél egyaránt. A társadalmi munkaterületek a modern társadalmakban föltétlenül megkívánják a női közreműködést és ezek egy szociális lehetetlenülés felé haladó korban nagy jelentőségűek lesznek. De nem így az általános politikai szereplés, amely rövid pár évtized alatt szinte teljes kiábrándulást hozott a civilizált társadalmaknak.

Mindenesetre végzetes jelenség volt a politikai feminizmus történetében az, hogy a konzervatívfeminizmus propagandája által szimpatikusnak tűnő érvényesülés nagy mértékben balfelé tolódott el és egészen más törekvések szolgálatába szegődött, mint amikkel a társadalmak engedékenységét a jobbszárny megszerzte. Nem sokkal az első bemutatkozások után hamarosan meghazudtolták az összes társadalmi reményeket és teljes kiábrándulást hoztak. Lehet, hogy ennek nagyrészt a szocializmus számlájára kell írunk, amely a szenvedélyesség végső határáig fokozta a nyilvános politikai életben megszólaló női hangot, mert tény az

hogy a nyilvánosan szereplő nők nagyrésze az összeállamokban szocialista zászlók alatt vonult be a parlamentekbe és a legújabb időkig innen hallatta a tévedések mind mélyebb dzsungelébe hatoló kívánságait. A politikai feminizmus hangja, szelleme, ha kissé tömptíva is, a mai napig baloldali színezetű maradt. És ma már teljes tárgyilagossággal állapíthatjuk meg, hogy a nők politikai térfoglalása egyáltalán nem kedvezett azoknak a reményeknek, melyek ettől a politikai erkölcsök megjavítását várták. A destrukció talán éppen azokban az államokban sülyedt legmélyebbre, ahol a feminizmus legnagyobb közéleti sikereit aratta. (Amerika). Keserű gúny csap ki Méneken könyvének¹ soraiból, amikor az ezirányú amerikai viszonyokat veszi megfigyelés alá. Ebből megtudjuk, hogy például Amerikában a politikai feminizmus mellett a legnyomósabb érv volt a prohibíció gondolata. Azt remélték, hogy a nők politikai befolyásának segítségével végkép meg lehet oldani a prohibíció kérdését. És mi történt? Kaliforniában, ahol 1911-ben kaptak választójogot a nők, 1914-ben visszavetették a prohibíciós törvényjavaslatot. Hasonló sorsa volt a gondolatnak Amerika egyéb államaiban is. Eleven, szatirikus aláfestéssel utal aztán Méneken a tényre, hogy a prohibíciós törvényt a háború alatt a nők szavazatai nélkül hozták meg maguk a férfiak.

A pacifizmus gondolata sem részesült a női nem részéről abban a megértésben, amire pedig első sorban számítottak. Egy világháborúnak kellett jönni, hogy vele szemben a világ összes asszonyai állásfoglalásukat kimutathassák. A nők nem tudták föltartóztatni a világháborút és ma már tisztán állhat előttünk, hogy nem fogják föltartóztatni a következőt sem, nemcsak azért, mert a nacionalizmus még sokkal fiatalabb ahhoz, hogy

¹ H. L. Méneken: A nők védelmében I

az esetleges női erőket könnyen át tudja gázolni, hanem azért sem, mert a nacionalista agitációban éppen a nő nem bizonyult és bizonyul ma is a leghasználhatóbbnak. Ez a letagadhatatlan tény döntő tanúbizonyságát adja annak, hogy a pacifizmus gondolata a női nemtől teljesen idegen. Neki hősök kellene, akik imponálnak és a nacionalizmustól fölszított női érzésvilág most is csak azt tudja mondani, amit ókori elődje mondott: «vagy ezzel, vagy ezen»!

Ha ezen fenti, szimptomáknak tűnő megállapítások mellé felsorakoztatjuk csak a szellemtörténet eszközei-vei mérlegelhető azon társadalmi jelenségeket, melyek a politikai feminizmus története alatt napvilágra kerültek, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy az eszme nem töltötte be a *hózzá* fűzött reményeket. Az eredeti elgondolás megtörtetett és a politikai aspirációk ma már sajnálatos mellékvágányokon futnak. Első harcosai idealis célok szolgálatának akarták szentelni, de utódaik már ürügynek tekintik, hogy az otthontól és őseredeti hivatásterületeiktől szabaduljanak. A közszereplésre vágyó és törő nők nem mindig leküzdhetetlen altruizmusból jelennek meg a fórumon. Jozephine Widmar veti fel a kérdést, hogy nem-e kevesebbértékűek azon nők, akik nyilvános szereplésre vállalkoznak, hogy megfuthassanak az anyaság elől. Ez a jelenség azonban nemcsak idegrendszerbeli elfajulás, hanem sokkal inkább egy rossz értékítéletű kor beteges kinövése, mely improduktívnek és alacsonyabb rendűnek bélyegzi az anyaságot. Ma már szinte divat lesz a közszereplő nő. És ezekről szólva Méneken megállapítja, hogy -legpazarabbul az Egyesült Államokban burjánzanak, ahol a felületesség már nemzeti betegséggé fejlődik. Ennek népszerűségét az amerikai nép aránylag több szabadidejének lehet tulajdonítani, mely kevesebbet dolgozik, mint bármely más népe a világnak. És mindenek felett

a nők aránylagosan több szabadidejének. A nők ezrei mentesítették mindennemű kényszer alól, hogy termelő munkát végezzenek, anélkül, hogy bármiféle társadalmi működéssel kártalanítanának érte. Az eredmény az, hogy a nők klubokba özönlenek és elpazarolják idejüket. Minden gyakorlati munkát, különösen a házimunkát úgy tekintenek, mint méltóságukon alulit s így elviselhetlent. Ebből a felfogásból aztán számsajnálatos jelenség fakad. Egyfelől nagyszámú egészséges nők van, aki nyilvános szereplésre kötette le magát, melyek kilenc esetben tíz közül értelmetlenek, tévesek és ártalmasak, másfelől a háziteendők művészetében oly hanyatlást látunk, hogy az elmúlt háború első zűrzavarában a nemzeti kormánynak külföldi szakértőket kellett importálnia, hogy az ország háziasszonyait a takarékoság legkezdetlegesebb elemeire megtanítsák-¹ De nemcsak a gazdasági vonatkozások lehetnek szembeszökők, hanem a nő természetes hivatásával járó egyéb teljesítmények visszaesése is. A tévutakra sikló emancipáció következménye az is, hogy a nők húzódoznak az anyaság hivatásának megfelelni. Az észak-amerikai Wellesley College végzett nőhallgatói közül 1896 és 1915 között négyezren kötöttek házasságot s ebből háromezer gyermek született, holott nyolcezerre lett volna legalább szükség, hogy a kidülő szülőkét pótolja, nemszámítva azok tekintélyes számát, akik házasságot nem is kötöttek. Úgy gondoljuk, hogy ezen túlmenőleg abban sem tévedünk, ha a házasság általános válságát is kapcsolatba hozzuk a női «felvilágosultsággal».

Az emancipáció megváltozott célkörében élő nő már nem eszményeket keres és nem is akar eszményeket szolgálni. Nem érzi, illetve mesterségesen elhalkította

¹ Méneken i. m. 216 — 17. o.

magában hivatása és természetes struktúrája nagyszerű vonzásait. Föllázad, ha otthonról kezdenek előtte beszélni, mert ebben -az emberi jogok szabad és független kiélésével- ellenkező megkötöttséget lát. -Telítve van új eszmékkal jogait illetőleg és erősen vonakodik magát férje felsőbbségének alávetni, vagy vállalkozni, hogy becsületesen otthona rendbentartására szentelje magát, vagy lehetőleg tökéletes gyermekeket neveljen.-¹ Kora divatja szerint csak a hangulatok érdeklik, amivel mindenki foglalkozik, amit kézbevesz, átlapoz és hamar elfelejt. Nem tud magával mit kezdeni: kötetlen csónak a társadalmak hullámverésében, nincs bázis, nincs a kötelességteljesítésből származó lelki megnyugvás sehol. Csupa Bashkirtseff Máriáktól tarkáilik az élet, akik a -szabadon lebegő szellem áldozatai-. Még ha mindent megadnának is nekem: nem tudnék úgy örülni, mint azelőtt. Semmi sem adja vissza az elveszett bizalmat é- mint minden visszavonhatatlan tény: ez is kétségbe ejt. Csalódott és szomorú vagyok, senki és semmi sem érdekel. Arcom gondterhes és ezáltal veszít csínosságából, mert a gyerekes bizalomteli kifejezés — amely jellemezte eddig — elmosódott, eltűnt. Nincsen mondanivalóm,, barátaim csodálkozva néznek reám, azután magamra hagynak. Akkor túlzott elevenségre törekszem, mindenáron szórakoztatni akarok, különködő, merész és ostoba leszek!-²

És most kérdezzük: nem-e az emancipált nő lelki rajza ez? . . .

¹ Méneken i. m. 145—46. o.

² Bashkirtseff Mária Naplója. Genius-kiadás. 195. o.

III. GAZDASÁGI ÖNÁLLÓSÁG.

A FEMINIZMUSNAK A GAZDASÁGI ÖN-
állóságra vonatkozó követelései a nők sajátos
vagyonjogi helyzetéből születtek meg. Az európai magánjogi intéz-
mények túl lassú üteműek voltak és a korszerű fejlődé-
kocsijáról valahogy lemaradtak. Ez volt a női felfogás,
viszont a gazdasági önállóság ellenzői felfogásukat az
antifeminizmus általános tételével iparkodtak alátámasz-
tani és arra hivatkoztak, hogy a fejlődés még nem jutott
idáig és a kívánságok honorálása magára a női nemre i-
kedvezőtlenül alakulna. Nem méltányolta a női nemnek
azon érzékenységét, amely terhesnek és megalázónak
érezte azt a légkört, amely a női jogoknak a magánjog in-
tézvényeiben legfeljebb csak alárendelt szerepet jutta-
tott. A legtöbb európai állam törvényhozása ugyanis egy-
séges elvet követett, mely szerint a nők gyámságot nem
viselhetek, nem kötelezheték magukat, vagyonuk a
házassággal a férj kezelésébe ment át és külön kiköté-
hiányában minden vagyonukat hozományként tekintete-
ték.¹ Vagyonjogi problémákról lévén szó, a gazdasági
önállóságra való törekvés természetesen elsősorban
csak azokat érdekelhette, akik vagyonnal rendelkeztek.
A vagyon pedig már az akkori viszonyok szerint is elég
súlyal esett latba, hogy erős befolyást jelentsen a tár-
sadalom és az államhatalom viszonyai tekintetében.

¹ Magyarország, Ausztria, Olaszország már régebben eny-
hébb vagyonjogi és családjogi elbírálásban részesíti női társa-
dalmát, ami okul szolgált ahhoz, hogy ezekben az országokban
a feminizmus nem tévedt nagyobb túlzásokba.

A kortörténeti adatok tanulsága szerint talán ez a kérdéskör volt az, mely Körül lefolyt vita a legelfogadhatóbb hangnemben és eszközökkel zajlott le.

A gazdasági önállóságra törekvés tehát kiindulásában arisztokratikus társadalmi mozgalmasság, amely a társadalmi és jogi fejlődés útján már szinte a megoldástádiumába kezdett jutni, amikor az egyre civilizálódó világ porondján megjelent egy szociális fantom: a jövedelem, vagy még demokratikusabban — a *kereset* problémája. Az új gazdasági berendezés észrevétlenül kezdte föloldani az útjába kerülő régi életformákat. Számára fölöslegessé lett a hivatás alapján szervezett társadalom és a tradicionális foglalkozásokból élő milliók sorsa. Az új gazdasági irány gépet, vagy gépesített munkaerőt igényelt és ekkép nem is fizette meg a személyiségből fakadó értékproduktumokat. A műhelyek önálló, egyéni koncepciójú mesteréből egyszerű, személyiség nélküli munkás lett a gépek árnyékában azon a szinten, melyen eddig az ő legértéktelebbs munkásai álltak. Természetesen a jövedelmi viszonyok sem maradhattak a régi szinten. Ekkép a kereső társadalom egészén egy nagy nívósüllyedési és elszegényedési folyamat kezdődött meg. A családok megéihetése a családfő alulértékelt munkája következtében bizonytalanná lett és a család összes serdült tagjait a munkaasztalok elé állította. Teljesen atomizálta a közösségeket, mert arra kényszerítette őket, hogy az ezen belüli emberi javakat hátrahagyva, mindenik csak saját megélhetésének biztosítására törekedjék önálló kereset által, így az a sajátos helyzet állt elő, hogy az eddig a családfő által megkeresett és az egész család zavartalan megélhetését biztosító gazdasági javakat a jövőben a családtagok csak összevéve és szám szerint legalább hárman-négyen tudták csak megkeresni. A munka-piacokat újabb és újabb tömegek özönlöttek el és a bére-

két egymás éhenhalasztása árán is mindig lejjebb élejjebb szorították.

Ilyen miliőben kényszerül bele a nő a szűkebb értelemben vett gazdasági életbe. Ilyen miliőben kapott a feminizmus az alsóbb néposztályokból erős tartalékseregeket, hogy a problémát új szerepkörbe jutva szociális síkon segítsen megoldani. A gazdasági önállóságra való törekvés, mint feminista irány, ebben az időben csúszott át vagyoni jogi területről a női munka és kereseti viszonyok megjavításának szorgalmazására. Vagyoni jogi problémákból született meg és ma már átalakult társadalmi viszonyok eredményeképpen *jövedelmi megoldásokat* sürget. És nagyon jellemző ezen kérdésben maguknak a nőknek is megváltozott szemléletpontjuk. Kezdetben társadalmi, illetve családi helyzetüktől féltették vagyonukat, ma már jövedelmüket akarják kiharcolni. Elődeik a férjek és a család ellen kerestek vagyoni jogvédelmet, unokáik pedig már egy nagymértékben leromlott életsíkon kiharcolt jövedelmüket akarják a családra, a férjre költeni. Milyen sajtóságosak a társadalmi problémák útjai?

A nő természettörvényszerű hivatása kettős célkitűzésű: fajfenntartás és önfenntartás. Úgy gondoljuk, hogy nem akad komolyan gondolkodó ember, aki a nő fajfenntartási főhivatását kétségbe merné vonni. Nemcsak külső, fizikai struktúrája erre a főbizonyíték, hanem az a lelki fölépítettség, amely egy generáció minőségét ébelső értékét meghatározza. A biológia modern vizsgálódásai már eldöntötték a kérdést és benne az anya szerepét.¹ A nő másik életfunkciója mellérendelt természetű: *természettől fogva mellé van rendelve* a férfi-

¹ Lásd bővebben H. Muckermann «Kind und Volk» I—II. c. munkáját, mely nagyszerű összefüggésekben tárgyalja a kérdést és a mai reális biológiai kérdésekben is tökéletesen é-megbízhatólag eligazít.

nak, hogy a család eltartásában tőle telhetőleg közreműködjék, amennyiben ez az anyaság tényével összeegyeztethető. A család életében ugyanis a férfi hivatása a kollektív önfenntartás, azaz a családról való gondoskodás. Természetes életsíkon ezen funkcióegymásrautaltság szinte észrevétlenül működik és nem okoz problémákat. Mennél tovább jut azonban egy társadalmi közösség a természetes élettől, annál jobban nehezedik rá a kérdés nyomasztó súlya. Problémája volt az összes ismert történeti kultúráknak és az a miénknek is, annál inkább, mert ez a legösszetettebb az eddig virágzott összes civilizációk között. Falun, ahol a nép még természetes közösségekben él vagy egyáltalán nincs, vagy nagyon kevés azon kérdések száma, melyek neki fejtörést okozhatnak. Itt természetszerűleg nincsenek nőproblémák sem: asszonyai természetes módon vállalják főhivatásukat és mellérendelt természetű életfunkcióik betöltésében sem merül fel különösebb nehézség.

A baj ott kezdődik, amikor az ember mesterségesberendezésekkel kezdi magát körülvenni és a civilizáció «áldásai» következtében fölöslegessé kezdenek látszani a természetes hivatásterületek. A nőproblémák bizonyítják legjobban, hogy az emberi élet nem mechanikus, hanem organikus természetű, melyben az életfunkciók szerves összefüggésben és egymásra hatásban vannak. A gazdasági megnyilvánulások sem Tart pur Tart természetűek, mint ahogy azt egy materializmusba tévedt kor tévesen hirdette, hanem szerves kapcsolatban vannak és maradnak az ember egyéb irányú rendeltetései, amely mint összesség oldódik fel az egysége-erkölcsi rendben. Finom érzékenységű szálak ezek, melyek kifeszítve tartják az emberi élet fonséges épületkolosszusát. Bármelyik lazuljon meg egy kissé, az összeomlás kikerülhetetlen. És így történt a család esetében

is! Mert hiába vált fölöslegessé a háziasszony, mint *gazdasági* tényező, mégis ez a felmentés zúdította a társadalomra a szinte kibogozhatatlan és félelmetekérdés összefüggéseket. A társadalom ugyanis azt gondolta, hogy az asszony gazdasági segélytárs és elsősorban ilyen területen kell a férfi segítségére lenni. Sajnálatos módon egyenértékűnek minősítette a női kettő-hivatásterületet és ezek összeütközése esetében a gazdasági természetűt részesítette előnyben. Ez pedig szükségképpen az anyai hivatásból eredő egyetemes kívánalmak figyelmen kívül hagyását jelentette, így nem lehet kétség többé afelől, hogy a társadalom-erkölcsi válság elmélyülése nagyrészt annak tulajdonítható, hogy a modern nő sajátos mezben és hanggal jelent meg a nyilvános élet porondján, illetőleg, hogy a társadalom már nem rendelkezett családanyákkal abban az időben, mikor ezekre a legnagyobb szüksége lett volna. A háziasszony mint gazdasági tényező minden kétség nélkül otthagyhatta a házat, mert ebbéli teendőit a gépi tömegtermelés hiány nélkül pótolni tudta. De nem úgy a családanyát, aki a háziasszonnyal együtt távozott a család köréből.

Az új gazdasági elvek fokozatos érvényrejutása következtében megszűnt a házi termelés, amely a család legszükségesebb javait állította elő és egy sajátságos — mondjuk — családi munkanélküliség keletkezett. A házi termelést helyettesítő gazdasági javak bejutása a családba már költségesebb volt, nemcsak azért, mert többbe került, hanem azért is, mert a háztartást, mint produktív gazdasági tényezőt megszüntette, így a családtagok, ha házon kívül nem kerestek, kettős teher-tételt jelentettek. Egyrészt a háziipar megszűnésével már nem termeltek, másrészt maguk is improduktív fogyasztókká váltak a családfőnek a házon kívül keresett jövedelmének a terhére. Ez pedig a kapitalista elvek

fokozatos eluralkodása következtében mindinkább kezdett összezsugorodni. Eddig a házi termelés volt a család gazdasági alapja, ezután a *házon kívül keresett jövedelem* lesz. Ez az átalakulás hajtotta ki a családból a családtagokat, hogy ők maguk is rendelkezhessenek ilyen jövedelmekkel. Ezzel megkezdődött a nők nyilvános munkavállalása, természetesen a ráutaltság és szegénység foka szerint. A nő ösztönösen kutatni kezdett módokat, hogy a kapitalizmus által kezéből kicsavart házieszközök helyett egyébirányú teljesítményekkel siessen társa, a férfi segítségére.

Általában véve a nőnek a férfi munkaterületeken való megjelenése a jövedelmi viszonyok és az életszint diszparitásával hozható kapcsolatba. Ez az egyedül elfogadható megjelenési indítók. Azonban társadalmi jelenség lévén, meglehetősen komplex természetű és szövődmenyeivel túlságosan behálózta a társadalmi életet ahhoz, hogy az egyszerű, tehát gazdasági térre korlátozott megoldásokkal, komolyabb eredményeket lehetne elérni. Amíg az általános ok megszüntetésével maga a probléma levehető lesz a napirendről, addig azokkal a kuszáltságokkal és társadalom-erkölcsi defektusokkal, melyek a kérdés leple és álcázott protektorátusa alatt elöntötték a társadalmakat, még hosszú ideig foglalkozni kényszerül az emberiség. Hogy tisztán lássunk olyan pszichológiai vizsgálódásokra van szükség, amely szétágazó segédtudományokkal iparkodik lehetőleg élesen elkülöníteni az összefüggésbe hozható problémákat. Mert tagadhatatlanul más lesz a munkásosztálynak a kérdéshez való viszonya és más az intellektuel osztályé. Mást fog kívánni az evolúció és mást a revolúció. Máskép vélekedhetnek a tudósok, akik elméletben látják a kérdés útjait és máskép maguk az érdekeltek, akiknek tulajdonképpen a bőrére megy az egész. Engedni kell, hogy hozzá szólhasson mindenki, de csak a család és

hivatás szempontjából latba eső javaslatokat szabad elfogadni.

Első kiindulás mindenestre a kategóriák felállítása, típusok karakterológiai megfigyelése kell, hogy legyen, amint azok a társadalomban a főproblémával kapcsolatban megjelentek. Itt ágaznak szét a nőproblémák először, az szerint, hogy az egyes nőcsoportok fölszabadult idejüket miként használják fel.

A módosabb, felsőbb társadalmi osztályok, de különösen a pénzvilág -self made man- típusú asszonyai még nem kényszerültek önálló foglalkozást vállalni é-fölszabadult idejük üres semmittevés: luxusjelenségek, dísz tárgyak szerepét töltik be. Mintha a mesterkélt francia XVIII. század főrangú életének itt maradt késői reliquiái lennének.¹ Mintha átaludtak volna az azóta lefolyt vérben és könnyben gazdag évszázadokat. Módosult társadalmi, illetve társasági környezetben itt élnek közöttünk, akiknek számára szinte kizárólagos idő-kitöltés -versaille estélyeit- figyelni, a szalon élet pletykáit magyarázhatni. Fősz lényük a divatban, a szórákosokban nyer kielégülést. Vagy említsük ennek a nőstípusnak egykorú magyar változatát, akit Baróti Szabó Dávid ír le mély és eleven szatyrával.

«Tíz óráig hever; s mikoron felocsódik, imigyen Kezdi: Tejes kávé! Kész vagyse Panna vele?

Azt megiván kikél a pehelyből: kendőzik; előtte A sok bóbíta, gyöngy, pántlika, cs pke, kenet

Tüköriben csaknem délig mustrálja személyét, Míg lepkéié s csigás türthaja rendbe nem áll.

A teplomba vasárnapokon elballag ugyancsak; És ha mi posta misén ott lehet, untig elég.

Utcát látni kijő: gyűlnek nőszői: középre Fogják s mint bennát fel meg alá vezetik.

¹ Goncourt: A nő a XVIII. században. I—II,

Friss, táncos, bőven költő, jó francia, német,
Szép s szépet szerető, hetyke, beszédes, eszes.

Várja szerencsáját. Próbáld megkérni: tied lesz,
Első kérőnek szánta fogadta kezét.»¹

Ezek az arisztokrácia problémái voltak két évszázaddal ezelőtt, de sajnós, a demokratikus fejlődés a polgárasszonyok soraiban is kezdi belopni őket. Persze ezek még csak nem is feministák és a nőkérdés csak addig érdekli őket, amíg akad valaki, aki eltartásukról gondoskodik. Nem akarják a jogot nyilvánosan, mert sokkal izgatóbb az, ami titokban marad. Ennek a típusnak vizsgálatára még a későbbi fejezetbenek kiegészítőleg visszatérünk.

Vannak, akik továbbra is a *családban maradnak* é-itt iparkodnak magukat hasznosítani gondosabb gyermekneveléssel, a család, gazdasági, illetve háztartási ügyeinek adminisztrálásával és annak észszerűsítésével, fokozott önképzéssel, a keresők szabad idejének fokozottabbmérvű kellemessé tételével stb. Általában tévedés volna azt gondolnunk, hogy a nő a család számára oly mértékben vált volna improduktívvá, mint azt némely szociológus állítja. Ha pusztán materiális alápókra helyezkedünk is, még akkor is el kell ismernünk, hogy a családi háztartás leggazdaságosabb ellátója a családanya. Ma már komoly statisztikák szólnak amellett, hogy csupán gazdaságilag véve is előnyösebb, ha a családanya otthon marad, mert az alulértékelt női munkával keresett összeg alig éri el azt a kiadást, amely az ellátatlanul maradt házimunka elvégzésére igénybe vett munkaerő honorálására szolgál. Valahogy még ez a típus áll legközelebb ahhoz az ideálhoz, amely az elmúlt idők alatt az elismerést biztosító »gondos háziasszony« elnevezést megszerezte. Ez az asszony-

¹ Bobula Ida: Dáma és gazdasszony a XVIII-ik században.

típus áll legközelebb ahhoz a nőideálhoz, mely korokra és felfogásokra való tekintet nélkül tiszteletet és elismerést tud kiváltani maga körül. Ő a családért élő anya és környezete az anyáért élő család.

Vannak, akik ezt nem tehetik és nyilvános munká-vállalásra kényszerülnek. Ezek az ú. n. *dolgozó nők* é-nagy részük megérdemelné, hogy társadalom szobrot állítson nekik és mint névtelen hősökre tekintsen fel rájuk. Úgy gondoljuk, hogy semmi újat nem mondunk azzal, ha azt állítjuk, hogy az igazi női lelkiség tulajdonképpen csak a világháborút követő nagy-nagy tönkre jutásban nyilatkozott meg, és a romok között emelkedett a férfi méltó élettársává. Ezekről nem lehet é-nem is kell írni, mert mondhatnánk minden családnak megvoltak az ilyen női hősei. Úgy vagyunk velük, mint a névtelen katonával, akinek érdemeit nem szavakon keresztül, hanem ércebe öntve tudjuk csak elképzelni. Gvöngye asszonyok, serdült lányok vállalkoznak arra, hogy filléreikből családot tartsanak el, rokkant apák támaszai legyenek és még arra is maradt idejük és volt energiájuk, hogy zöld gallyakkal takarják be a romokat és föltartóztassák a lélek végső összeroppanását. És ilyenek még ma is élnek közöttünk: ők a korán kelők és későn lefekvők. Ők a mindig sietők, de otthon mindig ráérők. Meg nem szűnő robot az életük. A nyilvános munka után még vár rájuk a természetes hivatásuk és az ebből származó elfoglaltság. Késő éjszakáig végzik a családkörül munkát, hogy pár órai alvás után ismét kezdjék előlről a napot.

Sajnos, a dolgozó nő fogalmát nagyon tágan kezelik és ezt mesterségesen is igyekeznek kiszélesíteni. E fogalom alá kezd bújni a «fölszabadult nő» összes válfaja, kezdve az alapjában véve ártatlan zsebpénzkeresőtől le egészen a szalónprostitucióig. Tehát föltétlenül disztinqválunk kell, mert sokkal inkább szolgáljuk a

kibontakozás útjait, ha általánosító fogalommal be nem érjük és a dolgozó nőt típusai szerint iparkodunk megkülönböztetni. Ez az elvárás lehetővé teszi, hogy az oly sajnálatosan elhalkult szociálkontroll a dolgozó nőnek hovatarozandósága szerint megadhassa az abszolúciót, vagy a maga kérlelhetetlen szigorává! érvényesíthesse a kondermációt.

Már mindjárt a szónál magánál meg kell állnunk, mert fitogtatott hangoztatása könnyen azt a látszatot kelthetné, mintha az előző korok nője henyélésben é-üres semmittevésben töltötte volna napjait. Nagy tévédés volna ezt hinni, mert a nő hivatása magaslatán éppen olyan kötelességet teljesítőnek *érezte* és érezheti ma is magát, mint a férfi. Annyi azonban tény, hogy a mai nő munkája és az előbbi korok nőjének munkája között lényeges különbség van nemcsak a társadalmi kényszer, hanem a munka minősége és helye szempontjából is. A természetes házimunkát figyelmen kívül hagyva az előző korok nője kizárólag alárendelt természetű, mechanikus munkafeladatokat látott el é-nem gondolhatott olyan teljesítményekre, melyekre a mai fejlődött társadalom nyújt lehetőséget asszonyaié nak. Különbség van a munkahely tekintetében is, mert amíg a mai dolgozó nő házon kívül, férje munkájától teljesen távoleső feadatokat lát el, addig az előző korok dolgozó nője abban a helyzetben volt, hogy ott-hon férje hivatásánál segédkezhetett. Az ausburgi vá-rosi törvény már 1276-ban megengedi, hogy az iparos-nak fia és lánya ipart tanuljon. A mainzi szabók 1362-ben hozott céhszabálya megengedi, hogy a mester asszonyt és gyermeket ipari munkájánál felhasználhas-són.¹ Ekkép a dolgozó nő, még ebben a sajtáságos ér-telemben is nem modern tünet, hanem már régtől

¹ Wirker: A feminizmus.

fogva szokás. Az előfordulási arányszám természetesen a civilizáció ilyenirányú kívánalmaira mutat vissza é- a ráutaltság és társadalmi elszegényedés fokmérője. A nők nagyobbarányú munkavállalása az ipar terén a kapitalista gazdálkodás térhódításával veszi kezdetét. A gépek vonják magukhoz a női munkaerőket, hogy később tökéletesedve, fölöslegessé tegyék még ezeket is. A kapitalizmus adminisztrációs rendszere teszi lehetővé, hogy a nők szellemi természetű munkaterületet is kapjanak. 1890-ben Magyarországon összesen 946 nő dolgozott az ipar tisztviselői helyein. Számukat 1910-ig több mint 650%-al növelték, sőt 1920-ig még további 58%-al gyarapodott a női alkalmazottak száma. A kereskedelem és hitelélet munkahelyein ugyanazon idő alatt a női munkaerők száma negyvenszeresre nőtt.¹ Közben a szellemi munkaterületek összes alsóbb fokozatait megnyilvánították a női társadalom előtt és a világháború utáni időkre már alig maradt egy-két kivétel munkaterület, amely zárva maradt előttük. Ma már letagadhatatlan tény, hogy a női társadalom eredeti hivatásához közel eső társadalmi munkatereken meg- lepő és elimerésre méltó eredményt tud felmutatni, sőt vannak olyan társadalmi munkaterületek, ahol már nem is lehetne nélkülözni őket.

A dolgozó nő másik típusa már nagymértékben ellenszenves és ellentéte a hősüknek. Ezek nem volnának arra kényszerítve, hogy nyilvánosan dolgozzanak, ha erkölcsi defektusuk miatt nem volna terhükre a család. *Dekadens típus*, amelynek gyakorlati feminiz- musa hivatása ellen való fellázadásában kulminál. Nem mellérendelt természetű funkciót tölt be, mint a tulajdonképpeni dolgozó nő, hanem «saját számlájára dolgozik». Nem keresni akar, hanem csak többet köl-

¹ Áfra Nagy János: A magántisztviselők. Társadalom- tudomány. XV. I.

teni. Ezek azok, akikkel lépten-nyomon összeakad az ember, ahol fölszínességet, mázt, vagy mondjuk rouget hirdet a reklám. Az éjjeli mulatók koldusai, a kábultság beteg fanatikusai. Menekülők — megrakva a legszánandóbb és legszomorúbb társadalomerkölcsi terheltségekkel . . .

Enyhébb megítélésben kell részesítenünk egy másik elég tekintélyes csoportot, akik a felfokozott életigények kielégíthetése céljából hagyják ott a családot. Ezek a *zsebpénzkeresők*. Okul szolgálhat elítélésükre nemcsak az, hogy a legjobban rászoruló társnőik elől veszik el a kenyeret, hanem az is, hogy éppen azon célból hagyják ott a családot, ami válságának egy másik lényeges összetevője a *magas élet költsége*. Amíg a tulajdonképpeni értelemben vett dolgozó nőt az élet magas költségei űzik ki otthonából és hajtják a nyilvánomunkaterületekre, addig ezek a «magas élet» költségeinek megszerzése érdekében fordítanak hátat az otthonnak. A civilizáció mesterséges fejlődését nyomon kísérő életstílus, illetőleg a korszerű értelemben vett magas élet síkjára való törekvés képezi a ma emberének legfőbb vágyát, megerősítve a divat kinyomozhatatlan pszichológiai imperatívuszaival. Ami ennek ellentmond, vagy útjait keresztezi az száműzésre van ítélve, legyen az erkölcs, jog, szentség, vagy bármi más abszolút értéke az emberi életnek. Ma a «good time» a jól eltöltött idő a divat és oltára előtt emberáldozatok hekatombái sokasodnak. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ennek az új kultusznak nemcsak papnői az asszonyok, hanem egyúttal áldozatai is. A szenvedély térfelébe jutott nő nemcsak ebbéli mivoltát tagadja meg, hanem sokszor megfeledkezik arról is hogy egyáltalán ember. A női társadalom eme típusa nemcsak az otthont és a családot tagadja meg, hanem mesterséges természetgyilkolást is végeztet a magas élet dekorációja érdekében.

Lessingnek sikerült ezt a beteges kinövést legjobban érzékeltetni a tudományos irodalomban, amikor a kisiklott női lélek mindennapi ismertetőjeleit ekképen gyűjti egybe: «Milyen az a szörnyeteg, akit európai hölgynek hívnak? Nyaka körül koboly, öve kígyó, cipője borjú, retiküljén elefántcsont, kesztyűje fiatal kecske és a verébagyú fejcskén, mint minden gondtalan és lelketlen természetgyilkolás diadalmas lobo-gója: egzotikus madár tolla.» (Hogy a divat megkapja a magáét, minden évben háromszázmillió éneklő madár, fecske, paradicsom madár és kolibri tollat tépik ki.)¹ Nemrégiben számolt be a világsajtó arról is, hogy az angol birodalomban az elmúlt évben elhasznált szépítő és kendőző szerek jóval meghaladják a tízezer tonnát. És így sorolhatnánk fel a divatelfajulásokat még hosszú oldalakon keresztül, melyek nem szolgálnak semmi mást, mint a hivatását veszített női életnek kitöltöttséget, elfoglaltságot kölcsönözni és látszólagos tartalmat adni. Ezeknek az improduktív kiadásoknak egy évi összege természetesen lényegesen meghaladja egy normális család tisztességes eltartásához szükséges anyagi fedezet egy évi összegét. Ebből következik, hogy a normális családoknak vissza kell fejlődniük és az anyagi fedezet nagyobb mérvű növeléséről kell gondoskodni. amikor is a ma embere nagyon sokszor illegitim eszközök igénybe vételére támaszkodik, íme egy újabb példa azon állításunk igazolására, hogy a társadalmi kérdések és azok jelenségei milyen hihetetlen módon összefüggnek.

Bármilyen okok hatására kényszerül is ki a nő a családból, kétségtelen dolog, hogy természettörvénye szerű hivatása végzetes léket kapott. A hivatás és foglalkozás határai elmosódnak és a társadalomnak ezekről

¹ Lessing: Europa und Asien.

vallott felfogása fokozatosan közömbösül. A nők bele-sodródhatnak korunk gazdasági anarchiájának végpusztulással fenyegető zajlásába. Kétféle munkakörrel lesznek megterhelve: egy hivatási és egy foglalkozási feladattal. Előbbinek a fajfenntartás, utóbbinak az önfenntartás parancs szavára kell megfelelnie. Mikor erről vitát provokált a társadalom és a kettős létérdekébe vágó problémák már elviselhetetlenségig éreztették feszerejüket, természetesen alkalmasak voltak arra, hogy jogosan korbácsolják fel az asszonyi szenvedélyeket. Végeredményben két ököl meredt eléjük a bennük lévő teljes bizonytalansággal, bármelyiket választják megsemmisülés lesz osztályrészük. Ha az anyaságot választják éhen fog pusztulni az anya és gyermeke, ha pedig gazdasági érdeküket nézik és az ego sugallta parancsot követik, alapjában rendül meg az emberi társadalom és ki fog veszni az emberi faj. Ehhez kell még vennünk sajátos struktúrájukból fakadó lelkületi összetevőket, hogy szenvedélyes hangjára abszolúciót adhassunk az igazi dolgozó nőnek.

Miután a nőproblémák gazdasági vonatkozásait kellőleg átértjük és értékeljük meg kell állapítanunk azt, hogy a feminizmus idevonatkozó követelései voltak a legjogosabbak. És miután a társadalom a kellő szelekciót keresztül vitte és különbséget tud tenni társadalmi kényszer és elfajult divat között kell, hogy teljes mértékben honorálja a női munkaviszonyok körül felmerült jogos kívánságokat, kiegészítvén azokat egyetemesszemponatokkal, melyek nélkül komolyabb konszolidáció el sem képzelhető. Egységben látni és így felfogni a problémákat ez az a kulcs, mely számunkra egy szebb jövőt nyithat. Ennek részletesebb fejtegetése azonban már a második rész feladata lesz.

IV. NEMI EMANCIPÁCIÓ.

AZ ERKÖLCS, ELVONATKOZTATVA A transcendenstől, nem egyéb, mint szociális követeimé-nyék egysége — mondja Bergson. A legfőbb társadalmi életmegnyilvánulásokat elrendező elv, eszményi *alap-építménye* az emberi kultúrának. A Teremtőnek a teremtetthez oltott ajándéka, mely örök, érzékelhető zsinór-mérték a végesnek a Végtelenhez, a relatívnek az Abszolúthoz való viszonyában. Az erkölcsi norma organikusan hat és akkor is elevenen élne az emberben, ha senki sem fogalmazta volna meg tételeit. Az erkölcs lényegileg abszolút és sohasem tévedhet viszonylagosságokba. Az emberi magatartás vele szemben nem lehet más, mint betartás, vagy elutasítás. És az erkölcsi élet terén mindaddig nincsen hiba — ha akadnak is áthágások, mert hiszen ez az ember szabadakaratóból folyó lehetőség —, amíg a társadalmak nem kezdik bogozgatni az erkölcsi bűnök -emberileg való igazolhatóságát-.

A fölvilágosultság diadalmámorát ülő ember az elért sikerektől indítva, hivatottnak érezte magát arra, hogy az erkölcs területére is behatoljon és újabb szabályozásokkal tegye azt számára -elfogadhatóbbá-. Így jött létre az egyes korokban a természettudományi, humanista, materialista stb. ideológiának -megfelelő- erkölcsi szabályozás. Ezzel az ember szükségképpen kiszakadt a nagy összefüggések harmóniájából és saját világát, mint abszolútumot akarja felfogni. Pedig csak részjelenségeket lát és fogalma sincs arról, hogy hogyan folyik le -az *egész*- mint világtörténet. A filozófus lát

egy relatíve ellentmondó élethelyzetet és hajlamos arra, hogy az eddigi szabályozó «vakhitet» korszerűtlennek jelentse ki és a fölvilágosultság jelszavával saját elgondolásai szerint rakja le új rendszerek alapjait.

Tipikusan ez a gondolatmenet olvasható le a modern embernek a nemiségről vallott felfogásáról. Az egyháztörténelem már a legrégebb időktől kezdve ismer bűnöket, melyek a nemi erkölcs áthágásából születtek meg. Ezen korok emberei is éppen úgy elbuktak, mint ahogy elbukhatunk mi. Bukásuk azonban nem volt fitogtatás és a nemi erkölcs ellen való protestálás, hanem emberi gyöngeség, gyarlóság, amit megbántak é- amelyre bocsánatot vártak. Hosszú, igen magas lelki kultúrájú évszázadok múltak el anélkül, hogy a természetörvény által előszabott erkölcsi normák tökéletességét bárki is kétségbe vonta volna. Később jött a felvilágosodás és azt mondta: nem lehet tökéletes az, amit az ember oly gyakran kényszerül áthágni. Természetudományi érveket próbáltak felhozni és a nemi erkölcs falait próbálták átvakolni. A promiszkuítá- (különösen a férfi szemszögéből ítélve) álláspontjára helyezkedtek. Ezzel megjelent a vallástól elvonatkoztatott társadalmi, vagy helyesebben társasági erkölcs. A férfi nemi szertelenségeire ennek alapján könnyen megkaphatta a felmentést. A nőket a «más fiziológiai struktúra» elméletével iparkodtak megnyugtatni és a társadalom legfeljebb egy lenéző mosolyt engedélyezett számukra, mellyel férjeiket illethették. A férj becsületét felesége erénye jelentette és folt csak ennek bukásával eshetett rajta. Ebben a ferde társasági felfogásban az a férj, aki mint gáláns ember máshol keresteboldogságát, az asszony első ballépésével a neveltség és közmegegyezés tárgya lett. Dühe csillapítására sok esetben nyúlt törvényadta jogához, a nő kolostorba¹ küldéséhez.

¹ Félreértések elkerülése végett itt egy megkülönböztetést

Erről tesz említést Goncourt is érdekes korrajzában,¹ mikor ezeket írja: «Ezeknek a bezárásoknak, internálásoknak joga a férjeket törvényesen megillette a XVII-ik században. Elég volt egy titkos elfogatóparancsot kieszközölni valamely általa előterjesztett bizonyíték alapján, hogy feleségét élete fogytáig becsukathassa. Olykor azonban a törvényszék által csak rövidebb időre, például két évre s azalatt fenntartotta magának a jogot, hogy meglátogassa és esetleg visszafogadja». Ilyen esetekben a nő elvesztette hozományba kapott vagyonát is a férj javára.

Elég soká tartotta magát ez a kétféle mértékkel való mérés, amíg aztán a nők maguk is rádöbrentek a kérdélealacsonyító voltára. Közben az ábrándos természete tudományos ködképek is szertefoszlottak és a bontakozó feminizmus a férfi erkölcsök megrendszabályozását sürgette. Abban a világnézeti milióban, melynek tanúi e korok voltak, természetesen ilyenre gondolni sem lehetett. A feminizmus teljes ereje latbavetésével sem ért el mást, minthogy a kérdéssel kapcsolatban a nők jogi helyzetét némiképpen megjavította. De maga a társadalmi közvélemény felfogásában egy jöttányit sem engedett, mert ezentúl is éppen úgy elítélte a nőt, mint ahogy mentegette a férfit. Az államhatalom is csak ott kívánt beavatkozni, ahol közvetlenül érdekeltnek érezhette magát. Javítás történt a törvénytelen gyermekek szempontjából, az apasági keresetek megkönnyítése terén, a prostitúció intézményes szabályozásánál. Társadalmi téren csak a patronage megszületése tudható be fejlődésnek. A lényeg megoldatlan maradt és a mély-

kívánunk tenni; u. i. ezen kolostorok nem voltak szerzeteskolostorok, amelyeknek egyes ellenséges tendenciájú írók szeretnék beállítani; és maguk az ilyen sorsra jutott nők sem lettek apácákká. Külön épületben laktak és saját ruháikat viselték. Lásd bővebben Goncourt idézett munkáját.

¹ Goncourt i. m. I. 287. o.

ségeiben felkavart víz felszínére dobta az alvilág minden szennyét. Ekkorra már a baloldali szárny foglalta el a feminizmus állásait és a mindinkább szenvedélyessé váló vitába bekerült egy végzetes fogalom: *a nemi egyenjogúság*, amely a bukott nő számára is olyan társadalmi helyzetet kívánt, mit ilyen természetű ballépéseinél a férfi «élvezett». Kívánta, hogy enyhüljön meg a társadalom felfogása megtévedt nőivel szemben. Kívánta pedig azért, mert felfogása szerint a nőnél is van olyan erős e lépést kiváltó kényszer, mint a férfinél. A nő nagyobb kockázatot visel és ha a következményeket még így is vállalni tudja és akarja, akkor az elköveté-
belső, vagy külső természetű indokainak igen nagy észerejűeknek kell lenniök. És miután ez a gondolatkör kellőleg átjárta a társadalmat és a civilizáció fejlődését nyomon kísérő szabados életstílus elég sok gyakorlati példával tudott szolgálni, semmi akadály nem volt annak, hogy a nemi emancipáció gondolata a társadalom porondjára lépjen és a női bukások tekintetében alkalmazza az «emberileg való igazolhatóság» tantételét. Az új erkölcsi megítélés a fanatizmusban elfogult önfeláldozó apostolokat kapott, akik saját személyükben végeztek propagandát elméletük mellett. A társadalom először meghökkent és védekezni próbált. Sajnos azonban, hogy már erre az időre az új eszmeáramlatok hatásaként a társadalmi becsvágy erősen devalválódott és a civilizáció új berendezése egyáltalán nem kedvezett a szociálkontrollnak, amely eredményesen tudta eddig visszazorítani a romboló erőket. És ettől az időtől kezdve nem beszélnek többé férfi és női erkölcsről, hanem csak egyetemes színezetű emberi jogokról, természetesen deklasszált színvonalon.

Tény az, hogy a nemi erkölcs terén a civilizáció is hatalmas tehertételt hozott. Megbolygatta az egész életorganizmust a legegyszerűbb emberi funkcióktól

kezdve föl egészen a közösség szociális szervezetéig. A természetes életet mesterséges síkokkal törte át, melyben új kényszerűségekkel terhelte az embert és életmegnyilvánulásában új elrendezésekre kötelezte. Haladást, fejlődést hirdetett, ugyanakkor azonban az emberiség addigi ideológiája, társadalmi, gazdasági és erkölcsi berendezése esett áldozatul.

A természetes életsíkon élő ember életében helyes és harmonikus funkciómegosztást látunk. Életfenntartásából származó munkája nemcsak hogy kitölti egész életét és szerves lefoglaltságot ad, hanem az alkotmánygyönyörűségében való elmerülésben is áll: szórakoztat és fölemel. Jóleső fáradtságot eredményez és pihenése gazdag erőltetkezés. A család célokat jelent és még gazdagabb erkölcsi telítettséget ad az emberi munkának. A család szinte öntudatlanul, közvetett gondolkodásán keresztül hat ösztönzőleg a természetes emberi munkánál, amelyet érdeme szerint csak ez tud értékelni és jutalmazni, mert lényegéből annyi szépség és lendítőerő fakad, hogy szinte észrevétlenül tudja letörölni a munka verejtékcseppjeit. (Talán ennek a patriarchális szépségnek nosztalgiája az, mely a modern embert szociális szélsőségekbe sodorja: ha nem lehet részesévé, inkább tűnjön el maradéktalanul.) Az emberi hivatás másik lényeges funkciója a fajfenntartás, amelynek ösztöne az önnfenntartási életet át meg át szövi. Az előbbi az élet alapját, az utóbbi az élet föltételét jelenti. Hogyha természetes életsíkon figyeljük meg az önfajfenntartás megnyilvánulásait, akkor azt tapasztaljuk, hogy amíg az első állandó (permanens), addig a második időszakos (periodikus) életjelenség. A természete-módon élő közösségek életéről még leolvasható az önnfenntartásra irányuló munkának a szexszuális életet szabályozó kihatása, még pedig nemcsak a nemi érettség tartama alatt, hanem annak kifejlődésében és megszűnés

sében is. Tudva lévő dolog, hogy a pubertás ideje jóval megelőzi a nemi érettséget és a szervezetre nyugtalanítólag hat, különösen a túlcivilizált népességben. A természetes módon élő és nevelkedő gyermeknek nincsenek ilyen bántalmi és mire a szexuális ösztön teljesen kifejlődve megjelenik (18—20 év), akkor már rendszerint be is lépett a házasság kötelékébe. De a nemi érettség tartama alatt is hasonló dolgokat észlelhetünk. Ezen életmódban élő ember fizikailag és élettanilag hamarabb fárad ki. Az évnék, ha nem is az egészét, de kétharmadrészét az önfenntartási munka köti le, ekkép szexuális életét nagymértékben befolyásolja természetes munkája és természetes élete. Ez a körülmény aztán a nemiélet időtartamára is kihat: Falun férjes nőknek 30 éven felül alig születnek gyermekei. Ekkép itt semmiféle problémát nem okoz a születésszabályozás. Nem kell bűnös eszközökhöz nyúlni, mert szabályozza azt a természetes életstílus. Bárki saját megfigyelése alapján is meggyőződhetik arról, hogy optimális népsűrűség korunkban már csak falun található fel, ahol még nem tekintik öncélnak a szexuális életet és így az emberi élet, mint harmonikus egész teljesezhet ki.

És most *nézzük* azokat az elváltozásokat, miket a civilizáció behatása e téren véghezvitt. Mindenek előtt megváltoztatta az emberi munka nézőpontját. Elbírálásában nem az volt a fontos, hogy ez az egyén vagy család szániára mit jelent, hanem az, hogy a társadalom szempontjából mit ér. Erősen kikezdte a munka erkölcsi nézőpontjait, szétzüllesztette a családot és atomizálta az embert. Kiszakította abból a szellemi közösségből, amit számára a keresztény etika jelentett. A természete-munka mindinkább háttérbe szorul a társadalomban és így az egyén életében is elveszti a többi életfunkcióra való kihatását, legfőképpen pedig a szexuális élet szabályozásának a lehetőségét. Életdominánsá lesz a

szexuális, mely a proletár-munkanélküli népesség túlszaporodásához, az intellektuel társadalmi osztályokban pedig az erkölcsi élet aláaknázására vezet.

A nemiség társadalmi eluralkodásának egy másik ugyancsak a civilizáció fejlődéséből származó oka *biológiai* természetű. Primitív társadalmakban a házas-társi kiválasztást gazdasági célok befolyásolják. Később helyet kap a vagyoni érdek és családi összekötetés. Ezekben a korokban még gyermekkorban jegyzik el egymásnak a jövőendő házasságot, vagy ha ez felnőtt korban történik is, akkor is a szülő elhatározása a döntő. Ilyen körülmények között a személyes vonzalom hátérbe szorult és a házasság jövője a véletlenre lett bízva. Ez a kor még nem ismerte a temperamentum jelentőségét és a házasságtól való idegenkedésének más magyarázatot adott. Attól függetlenül, hogy erről a rendszeről dicséretileg akarnánk nyilatkozni, meg kell állapítanunk azt, hogy ez a megnyilvánulás az illető kor szemüvegén és lelki alkatán keresztül nézve, koránt sem volt olyan kegyetlen színezetű, mint azt a későbbi korok humanista elvű tudósai, vagy a még későbbi idegbeteg kor túlzott érzékenységű gondolkodói hirdették. Sok más ok között pedig nem volt azért, mert akkor az individuális élet más megítélésben részesült és a felnövő nemzedék már ilyen elvű társadalmat látott maga körül és nem esett különösebb módon nehezebbre, hogy családjáért ilyen természetű áldozatot hozzon. Sőt bizonyos lelki emelkedettséget, nagylelkűséget és a tradíciók tiszteletét véljük kiolvasni azok állásfoglalásaiból, akik akár a kortörténeti regények lapjain,¹ akár a magánlevéltárak pókhálós sarkában őrzött levelezésükben foglalják el érzés- és gondolatvilágukat. A későbbi korok ezirányú felfogásában már a temperamentum hono-

¹ T. Mann: Buddenbrooks.

rálása kezd kibontakozni, bár egyelőre helyes úton, amikor az ellentétek vonzásának tételét viszi bele a közfelfogásba. Itt már helyet kap az egyéni választás és a temperamentumra is figyelemmel vannak. Az egymást mérséklő temperamentum természetesen nemcsak a mindennapi együttélés apró megnyilvánulásában éreztette kedvező hatását, hanem az utódok véralkatának determinálásában is nagyjelentőségű volt. Egy állandó (bár tudatalatti), véralkatbeli kiegyenlítő-dés folyt, mely hosszú ideig megakadályozta azt, hogy a társadalmak élettani *végletek* felé közelítsenek. A modern életfilozófusok megjelenésével azonban egy csapásra minden megváltozik. Embertelennek és kegyetlennek jelentették ki az előző koroknak a házastársi kiválasztással kapcsolatos felfogását és minden erejükkel azon voltak, hogy a vért, a temperamentumot szóhoz juttassák és jogaikba segítsék. Kimutatták, hogy a fennálló házassági rendszer a rossz. Rossz pedig azért, mert egy helytelen korfelfogás össze nem illő temperamentumokat kényszerít egybe. Arról iparkodtak meggyőzni a társadalmakat, hogy csak a véralkatbeli azonosság hozhatja csak meg a harmonikusabb és hűségebb házastársi együttélést. A frigiditás a baj a házasságban, amely mellé szangvinikus alkatot kényszerítének. A tan aztán népszerűvé lett és az érzéki szerelem és nemi vonzás lesznek a házasság alapjai. Ennek következtében egy szélsőség felé irányuló *nemi kiválogatodá*-indul meg. Az egyező véralkattal egybekelt szülők gyermekei a biológia alapvető megállapítása szerint (kiválogatás)¹ természetesen még erősebb temperamentumbéli kihangsúlyozást kapnak. Ezen a nézőponton tudjuk aztán azt a sajnálatos életjelenséget megérteni, hogy honnan e túlzott nemiség eluralkodása napjainkban.

¹ Lásd H. Muckermann «Kind und Volk» I—II. c. munkáját.

Ez az egyre erősödő kiválasztás azonban nemcsak társadalomszociális veszélyeztettséget jelent, hanem idők múltán erős faji visszaesést is fog eredményezni.

Most már láttuk, hogy a civilizáció e téren kedvezőtlen hatása a természetes életstílus felszámolásában és a túlzott nemi kiválasztás tünetében hogyan nyilvánul meg. Ezekhez kell még vennünk a modern *társasági élet* és az ezzel kapcsolatos szórakozások sajátos jellegét. A mechanikus civilizáció e téren sem hozott létre lebecsülendőbb következményeket, mint amit gazdasági síkon a munkanélküliség jelent. Az új berendezések nagy munkaidő felszabadulással jártak. Még nagyobb ennek jelentősége a háztartásban a nők szempontjából. A természetes életberendezés megszűntével az önfenntartásért folytatott munka már nem vett annyi időt és energiát igénybe, mint azelőtt és így az emberek érdeklődése mélyebb kultúra hiányában az ösztönös életjelenségek más megnyilvánulásai felé terelődött, így lett a főlzabadt élet központja a szexuális. A nemiség Tart pur Tart színezetet kapott: nem fajfenntartási kényszer többé, hanem keresett élvezet és szórakozás. Az emberiség többet szórakozhatott és ezt a szórakozást nemi telítettséggel akarták vonzóvá tenni. Valahogy mindent az erotika színeivel mázoltak át. Az egész közélet, kezdve a művészetektől az utca kiabáló reklámjáig, az érzéki csiklandozás szolgálatában áll. Az új életstílussal megindul egy új művészeti stílus is, amely mezítelenségre törekszik. Üzleti aspirációit nagymultú irányok felelevenítésének illúziója mögé rejti és azt gondolja, hogy csak le kell húzni valakiről a ruhát és a Leonardok eszjeticizmusától fog visszhangzani a világ. Kultúrált szépérzékű ember alig látogathat meg kiállutásokat és vehet részt művészeti megnyilvánulásokon, hogy onnan ne a levetkőzöttség benyomásával kényyszerülne távozni. Ez pedig nem művészet, hanem rek-

lám félművelt emberét számára, érzékiségük kultuszához. Hasonló szellem lengi át a színházat és mozit, ahonnan az erkölcstelenség megengedhetőségének benyomásával lelkében tér haza a lelkileg műveletlen tömeg, így teljesedett ki korunk fölött az érzékiség. Körül lengi alakjait, áthatja a társadalmi életet, bárhová néz az ember, mindenütt szembe találja magát a hedonizmus nyílt, vagy rejtett kísértéseivel. L'art pur l'art színezetet vesz fel, mert ilyennek látszani divat és érvényesülés. Szexuális milióvel veszi körül magát a ma embere még akkor is, ha történetesen terhére van. - A modern nő démonnak akar látszani még akkor is, ha ez fiziológiai fölépítettségének ellentmond és föllázad ellene a lelke. A szerelemből szórakozás lesz, elveszti mélységeit és tekintete csak a testre lesz beállítva. Formanyelve a szavakkal való játék, szemforgatás, kéjesóhaj: egyszóval ami a filmről már sekélyesebb lelkek számára is elsajátítható. Időbeli tartama is alig több mint ami egy film lepergetéséhez szükséges. A színjátás bevonult a magánéletbe és amatőr szereplők csinálják végig a rivaldák fényében betanult szerepeket. Őszinteségre már nem számíthat senki, alakoskodás, glicerin-könnyek, sóhajok alá rejtett mosoly és kacagásba fulladó könnyek, a hivatásos színjátás összemesterségbeli fogásainak segítségül hívása profanizálják a szív legbensőbb érzelmeit. Nemcsak hogy másokban nem bízhat senki, hanem még saját magáért sem akar jóállni senki. És ez már nem is romlottság talán, hanem patológikus tünet.

Ezt eredményezte a nemi emancipáció körül kifejlődött vita, vagy a divattá levő életromlottság szolgált alapul a vita provokálására. Mindenesetre a kettő föltétlen összefüggést mutat és olyan dolgokat eredményezett, mely előtt még a jobbérzésű polgári radikalizmusnak is meg kell bökkennie. Elindult egy alapján

véve ártatlan mozgalom, amely fokozatosan vajt medreben szinte az egész társadalmi destrukciót befogadta és tovább sodorta. Kiindulásában részprobléma volt és ma már végső kifejlődésében csak egyetemes megoldásokban számolható fel. Ekkép apokaliptikus tünet és könnyen az emberiség végveszélyét jelentheti.

V. A NŐ A MODERN APOKALIPSZISBEN.

AZ APOKALIPSZIS SZOCIOLÓGIAI SZÓhasználatban fölfedést, föltárást jelent, amelyben profetikus színezetben jelenik meg a történeti perspektíva. Lényegében szellemtörténeti analízis, amely az egyes társadalmi jelenségek okainak, természetének és következményeinek mély lelki föltárásában áll. Tárgya lehet a társadalmi «egész», de lehetnek ennek egyes részjelenségei részproblémái is. Válságos idők kedveznek ennek a *műfaj*nak, amikor már az emberi erők csődöt kezdenek mondani és az eszmények hanyatlása indul meg, Valahogy missziós természetű és arra szolgál, hogy fölrázza, megdöbbsentse egy magába roskadó kor bűnözölyét és enervált erőit.

Amióta az emberiség a kultúra lépcsőjére tette a lábát, azóta szellemvilága tele van ön- és környezetjavítási kísérletekkel és az ebből fakadó különféle eszme-rendszerek szükségképpen beletartoznak a társadalmi élet folyamatosságába. Az első időktől kezdve akadtak nagy gondolkodók, akik az emberi élet meg-megújuló kisiklásai láttán az ideális élet szépségeit festették a társadalmak horizontjára és rendszereikkel eszközöket akartak adni az emberiségnek eszméik megközelítésére. Közös jellemző sajátságuk az apokaliptikus színezet, a «blaspheme de l'amor» haragvó kifakadás az emberiség iránt érzett szeretetből, a profetikus hang, mellyel a társadalmak bűnös megátalkodottságát ostorozzák. Már a VII. században arról beszél egy frank történetíró, Fredegard, hogy az «emberiség aggkorát éli jelenleg».

Azóta időnként föl-fölüti fejét a krízis-elmélet és az emberiség jóleső borzongással hallgatja nagyjai kemény ítéletét emberi gyarlóságai felett. Valahogy vállaira érzi nehezedni a világ elmúlásának felelősségét é-megtisztulást, engesztelődést keres a megdöbbenő szavak ostorcsapásai alatt. Mondhatnánk úgyis, hogy kollektív vezeklést végez azért a bűnért, amit az egyes ember maga nem bír vállalni, mert hiszen társadalmilag a közvélemény vak parancsszavára követte el.

Az apokaliptikus irodalom kellő ismerete alapján tudjuk csak átlátni, hogy a társadalmi válságok mennyire összetett, komplex jelenségek, melyeket végzetes tévedés volna egy-két felületesen nézett és látott oknak rovasára írni. Mintahogy az egyén életében sem lehet föltétlenül következtetni a cselekvést közvetlenül kiváltó okra, éppenúgy a társadalmi életmegnyilvánulásokát sem lehet az abban résztvevő egy-két látszólagos-összetevő következményének tulajdonítani. A mai nőkérdés szempontjából sem arról van szó, hogy a nők fognak érvényesülési területet kapni a közéletben, vagy hogy gazdasági és egyéb természetű kérdéseiben milyen intézkedésekre számíthat a társadalmak részéről. Ez csak szituáció és ideig-óráig szóló jelentőséggel bír, elrendezése az alapkérdést, a lényegét meg nem oldja, illetőleg arra teljes mértékben közömbös. Ez a lényeg pedig az, hogy a *természettörvényszerű női hivatá*-visszaszerezheti e elveszett állásait, vagy nem, meg tud e felelni az örökérvényű és minden társadalmi berendezkedéstől független isteni elrendezésnek. Tehát alapjában véve nem társadalmi válságról, hanem sokkal megrendítőbb dologról van szó: az egész szociális «Überbau» inog a keresztény Európa felett. Végző elemzésükben vannak megtámadva az eszmények, melyek ezeréveket hordtak össze fáradhatatlanul, kőbe vésték kultúr-

igazoltságukat és mindenképpen bebizonyították, hogy egy jobb kor várományosai.

Akármennyire is elkoptatottnak látszik a fogalom, mégis ki kell mondanunk, hogy végső szintézisben *erkölcsi válságról* van szó. Nem ugyanabban az értelemben, amit divatos írók szoktak ezzel a fogalommal jelölni. Nem a természetjog, nem az erkölcsi törvény vált korszerűtlenné, hanem az ember mesterséges sikokkai törte át ennek örökérvényű felületét. És így, sajnos, beszélni lehet és kell erkölcsi válságról, az erkölcdeklasszációjáról, az emberi értékrend negatív hierarchiájáról.

Az erkölcsi törvénynek nemcsak transcendentáli-vonatkozásai vannak, hanem az szociális elrendező elv is, mely helyes életsíkon a transcendensből építi ki az emberek egymásközötti vonatkozásait. Tehát az összeéletmegnyilvánulások morálcentrikusak és kristályosodási pontjuk a divinurn. Pozitív korok a *divinumból* építik ki a humánomot, negatív korok a *humánumból* kísérlik meg felépíteni a divinumot. Ezzel együtt az előbbi morálcentrikus, tehát egybázisú emberi élet kétbázisú lesz, melynek ellentétes feszültségében hanyódik partjavesztetten a modern ember. Vonza a föld, de még nem mer elszakadni a transcendenstől, nem meri elszakítani a -fölfelé vezető szálát-.¹ Ez a szál aztán a belékapaszkodó ember erkölcsi súlyától mindinkább vékonyulni kezd, míg aztán egy önfeledt pillanatában a pók sorsára jut. Ha aztán esendőségét és gyarlóságait ismer-

¹ Jørgensennek van egy szép allegóriája a pókról, — amely épített magának egy művészi tökéletességű hálót. Mikor elkészült, körbe járt rajta és észrevette, hogy egy szál valahogy kiesik az egészből. Odasietett, gyors mozdulattal elvágta é-már-már gyönyörködni akart mesteri művén, mikor a háló lassan összekuszálódott körülötte és foglyául ejtette. -É-összeomlott minden — fejezi be remek gondolatát Jørgensen —, mert nem értette meg a fölfelé vezető szálát, amelyen tulajdonképpen leereszkedett.-

jük, nem lehetünk többé kétségben afelől, hogy a végső elbukást kikerülhetné. «Ewige im Irdische! . . .» Ez az a kíváncsi hang, ez az a nietzschei hang, kórokozója minden idők metafizikai elfordulásának. Ahol ez a gondolat felüti a fejét, ott demonikus erők indulnak meg, hogy felépítsék az új Babilont. Tudják, hogy van Isten, mert hiszen másképp nem kellene menekülniök a «végzet hatalma» elől, de függetleníteni akarják magukat és a tehetetlen ember vak dühével mondják ki végső erőtlenségükben: -Dionysos gegen den Gekreuzigten- (Ecce homo). Nagy lelki élmény lehetne — mondjuk — egy filmen végignézni ezt a megrázó gondolatot, amint a kereszt tövébe roskadt ember föláll, fölnéz, elfordul é távozik, majd rohanásában az öklét is fölemeli. «Én végzet vagyok a föld meg fog vonaglani!» Íme a destrukció víziója. A tagadás végső lépése csak fokozatosan következik be és tragédiája abból a szellemi elszigeteltségből fakad, mikor már a «profánum vulgus» fokozódó erkölcsi züllésében képtelen megérteni és felfogni a transzcendens. Meg lett bontva a legfőbb szabályozó elv és beáll a katasztrófa. A humánus kiterjeszkedésére is csak ilyen síkon kerülhet sor. Az isteni erkölcs helyett lesz politikai, gazdasági, sőt nemi erkölcsi «elv». Ilyen értelemben mondja ki Coudenhove, hogy «a morál konvencionális hazugság lett, arra való, hogy a tudatlanokat elnyomják ... az altruizmus álarcába kapitalisták, demagógok, kizsákmányolók és csábítók osztoznak a világ uralmán.»¹ A divinum elvesztette társadalmi imperatívuszait, a humánus pedig természetesen képtelen tökéletes életelrendezettséget adni. Itt van a tehetetlenségi nyomaték, amely a társadalmakat önön súlyukkal húzza a káoszba.

És most nézzük, hogyan rajzolódik bele ebbe az

¹ Coudenhove: Krise der Weltanschauungen.

apokaliptikus háttérbe a mai nő sziluettje. Az előző korok kríziskockázatát kizárólag a férfi viselte, mert a nő egyrészt nem is juthatott el a probléma-látásokig é-így történelmi felelősséget nem viselhetett, másrészt hivatását tökéletesen betöltötte abban a munkakörben, melyben természetes módon élt. Korunk tragikuma, hogy problémái még a nőkérdéssel is tetéződtek, nemcsak azért, hogy a nő kivonult a közéletbe és ezzel horizontális és vertikális mozgalmasságot teremtett a társadalmakban, hanem azért is, hogy természet-törvényszerű hivatásának hátat fordítva, az emberi nem mennyiségi és minőségi hanyatlásának elindítója lett. Mintahogy azt az előbbi fejezetekben láttuk, a feminizmus eredeti iránya megtörtetett és sajnálatos mellék-vágányokon futva három irányban intéz támadást a polgári társadalom ellen. A kiindulásában helyes és korszerű követelés, mely a nő szociális értékegyenlőségé-nek elismeréséért folyt, ma már részproblémáira töre-dezve a politika, a gazdaság és a nemiség külön területein hallatja vészujtó hangját. A modern nő elveszítve transcendentális vonzásait, a divinum elvetésében i-követi társadalmát. A humanizmus elvei szerint akarja problémáit megoldani, barikádokra áll és a saját jogára, az általános emberi jogra hivatkozik. Nincs hivatás-érzete és így elveszítette szociális tájékozódási képessé-gét is. Nincs bázis, nincs megkööttség életében. Élet-elvei az egyéni önzés és dicsőségvágy körül csoportosul-nak. Hivatása ellen való lázadása a démonizmus elural-kodásához vezet és alapjaiban rendíti meg az emberi életet.

Ebből a gondolatból indul ki Gertrud le Forti-híres munkájában,¹ amely az újjabbkori apokaliptikus

¹ G. Von le Fort: Die ewige Frau. Alábbi fejtegetéseink ezen munka gondolatmenetét kísérik.

irodalom kétségtelen remeke. Gondolatgazdaságából olyan meggyőző erő árad, melyben új értelmezést kap a nő személyisége és hivatása egyaránt. A mai nőproblémák csak ezen a könyvön keresztül kaphatnak olyan gigantikus jelentőséget, amelyeknek tudatában kell hozzáfogni a kérdés megoldásához. A férfi áll az erő homlokterében, de a nő mélységeiből táplálkozik. A férfi a titokzatos életerőket saját alkotásaiban hozza napvilágra, a nő nem fejt ki személyesen, hanem tovább adja. Láthatatlan útmutatója a társadalmi törtéseknek és nagy, hatalmas történelemformáló hullámok nyugszanak meg benne, de ő maga a háttérbe marad: semmi más nevet és dicsőséget nem visel, mint az anya egyszerű, de kellőleg át nem érthető és emberileg fel nem fogható nevét és méltóságát, így jelentkezik a nő képességei, mint teljesen egyenrangúak a férfi hivatások mellett. A tévedés ott csúszott be a nő megítélésében, hogy képességei nem személyes jelentőségűek, nem a kortársaknak vannak szánva, hanem az eljövendő generációk szempontjából nagyjelentőségűek. A férfi a múlandó történelmi szituációt, a nő az örökérvényű generációt képviseli. A férfi a pillanat örök értékét, a nő az emberi nem folyamatosságának végtelenségét jelenti. A férfi a szikla, melyen az idő nyugszik, a nő a hullám, amely a sziklát tovább sodorja. A szikla kemény formájú, a hullám folyékony. Ekkép a társadalmak sorsa végeredményben a nők kezében nyugszik, így mindaddig nem lehet a társadalmak végveszélyéről beszélni és nagyobb katasztrófák bekövetkezését várni, amíg a nő hivatásánál marad. A világ irányítóje — mondja egy spanyol szólásmód — az a kéz, amely a bölcsőt ringatta. Ami él és hat az anyától született. Ő a hősök anyja és ő a mártíroké. De ő az anyja a gyávának és az árulónak is. Az anya benyomásain keresztül tárulkozik fel gyermeke előtt a világ és szele

lemvilága az, mely a generációkat vezeti és rejtve mindvégig velük marad. Az anyaságnak még eddig kelőleg fel nem fogott szellem-erkölcsi missziója van és végeredményben a férfi alkotásaiban is ő nyilatkozik meg.

A nő a letéteményese azoknak a gazdag és titokzatos erőforrásoknak, melyekből minden kultúra fakád. Ilyen a szeretet, a jóság a könnyörületesség, az oltalom, tehát lényegében rejtett és legtöbbször elárult dolgok a földön. Ezek a kultúrák hordozói, melyek ha ellátatlanul maradnak, reménytelenné válik a szociális élet a földön. Ennek a tudatalatti megérezése késleltette a nők «felszabadítását» — mondja le Fort, aki maga is nő és rendelkezik olyan szellemi kincsekkel és tisztánlátással, mint a történelmi feminizmus lég-hangosabb szóvivői. A feminista küzdelmekben a nő sokszor félelmesnek mutatta magát és túlzásai voltak azok, melyek vele szemben a legmeggyőzőbb propagandát folytatták. Mert, ha a nő ereje nem az odaadásban (Hingebung) nyilvánul meg, hanem cselekedeteit egyéni önzés és dicsőségvágy (megfizettség: Preisgebung) fűti szükségképpen kell a társadalmi katasztrófának bekövetkeznie.

Ebbe a miliőbe rajzolja bele le Fort mesteri kézzel a modern nő apokaliptikus portréját. Az utolsó idők lényege éppen az, hogy a férfi eljelentéktelenedik, mert a megindult romlás erőit tovább feltartóztatni képtelen. Egy férfi generáció befutja a maga pár évtizedre terjedő pályáját és letűnik a történelem színpadjáról, nyomában jönnek új generációk egy bizonyos szellemű neveltséggel és erkölcsi érzülettel, hogy fenntartsák, vagy lerombolják az atyák hagyatékait. És ki kételkedhetne abban, hogy az elindulás irányát a gyermekszobából hozzák magukkal az új generációk. Ezért kell a nőt tekintenünk az emberi történelem apokaliptikus

alakjának, szemben a férfivel. Amint a bukott asszony az emberi nem történetének kezdeténél már jelen volt, úgy áll ott minden történelem fejfájánál is. Csak a hivatásához hűtlenné lett asszony jelentheti a világnak azt az abszolút terméketlenséget, amely hanyatlását ékimúlását előidézi. Nem az éhségtől és gyűlölettől eltorzult bolsevikproletár arc az, amely végveszélyét jelentheti kultúránknak és emberi világunknak, hanem sokkal inkább a modern nő banális és kísérteties arca, vagy helyesebben: az *arcnélküli maszkja a modern nőieségnek*.

Ezeknek a profetikus gondolatoknak főszegecs boltívei alatt döbbenhetünk rá az őszinte valóságra, amely évtizedeken át foglalkoztatta a tudós világot és a közvéleményt anélkül, hogy a problémák magvát megláthatták volna. Hüllő kultúrák peremére ültek siratni a lealkonyuló nyugati civilizációt és eközben csak felületekét látták: a mélységek döbbenetes valósága mindig rejtve maradt szemük előtt. G. von le Portnak kellett jönnie, hogy föllebbentse a fátyolt és a narkotikuszendérgésben élő világ fülébe kiáltsa, hogy minden társadalmi problémának alapoka az emberi *hivatás megtagadása*. Ha az emberi hivatások megtalálják természetes elhelyezkedésüket és termékenyítő kapcsolatba jutnak nagy transzcendentális erőkkel, a társadalmi problémák automatikusan megoldódnak. Tisztán állhat előttünk, hogy egy jobb kor kulcsa kizárólag a női társadalom kezében van, nem csak azért, hogy vissza megy természetstörvényszerű hivatásához, hanem sokkal inkább azért, hogy ennek segítségével új egészségesebb generációkat nevel. Mert a világ jövője nem azokon múlik, akik nem hisznek benne és lerombolására törekszenek, hanem sokkal inkább azokon, akik érte élnek és megvalósulását kívánják. Hiába tipor szét az esetlen emberi láb művésziessé megépített hangyabojt, ha maguk a

hangyák életben maradnak és újból felépítik azt. Az építők jelenléte, vagy hiánya dönti el a társadalomak sorsát.

A régi kultúrák sem azért pusztultak el, mert barbár erők száguldtak keresztül rajtuk, hanem azért, mert az építők kihaltak.

MÁSODIK RÉSZ.

ÚI-FEMINIZMUS.

«Ismerd meg a rendet, keresd a békét. Te Istené vagy, tiéd a test. Mi igazságosabb, mi szebb? Te a magasabbé, tiéd az alacsonyabb. Szolgálj Annak, aki téged teremtett, hogy veled szolgálhasson az, ami miattad teremtett.»

(Szent Ágoston. Enarr.
in. Psalm. 143. n. 6.)

I. TERMÉSZETES HIVATÁSVÁLASZTÁS.

HIVATÁS— FOGLALKOZÁS, ODAADÁS — megfizettség: tudatosan vagy tudat alatt, de mindig ezen dialektikus fogalompár között kristályosodik ki a társadalmak krízisproblémája,

Az emberi hivatás a teremtés célszerűségi gondolata és a földi életnek metafizikai elrendezése. Létrejöveteleiben emberileg hozzáférhetetlen transzcendentális erők működnek közre, olyanok, mint amelyek «kerítést vontak a mélységek körül, határt szabtak a tengereknek és a vizek kútjait megmérték». Ebből a kozmikus világképből lép ki az emberi hivatás látható része és külső megjelenési formája, az emberi munka, amely a földi élet kitöltésére irányul és egyben az isteni világtervben való szerves közreműködést is jelent. Ekkép az emberi hivatás organikus, tehát helyes elrendezettséget ad a társadalmaknak. A hivatás hívó szava, vagy ha úgy tetszik, szenvedélye jelöli ki az egyén munkaterületét, melyen minden mesterséges belejátszás nélkül dőlgozik. Mindenki belső, lelki indítékok hatása folytán tölti be életfeladatát és végzi a maga missziós munkáját és senkinek sem jut eszébe megkérdezni, hogy miért éppen *én?* . . . Transzcendens magasságokban fekszik az igazodási pont, melynek való megfelelés automatikusan és organikusan rendezi, szervezetek nélkül is, az egyének mindhárom dimenzióhoz való viszonyát. Amikor az egyén vertikális (függélyes) vonzását megtalálta ez egyúttal horizontális (vízszintes) elhelyezkedését is jelenti. Amikor az egyén megfelel az isteni

rendnek, már természetszerűleg: teljesítette szociáliskötelezettségeit is. Ilyen életbeállítottság hozhat létre maradandó értékű kultúrákat, melyek láttán a szemlélőnek szinte önkéntelenül kell felkiáltani: -hogyan van az, hogy olyan alázatos lelkekben ilyen büszke géniusz élt!-¹ Ezt a természettörvényszerű életelrendezettséget töri meg a civilizáció modern rendszere, amely az emberi teljesítményeknek mechanikus *színezetet* ad. Az anyag térhódításai megbontják a szociális harmóniát és többé nem a munkáért, hanem a munkából élnek az emberek. A szerves társadalom át kényszerül helyét adni a szervezett társadalomnak, amelyben az egyedek már nem követhetik szabadon a hivatás hívó szavát, hanem munkábaállításuk a «racionális elvek» követelményei szerint megy végbe. Az emberi munkának a hivatástól való elválasztása először nagy lelki zavarokat vált ki a társadalmakban és súlyos elégedetlenségekre vezet (mi a szocializmus szellemi megérlelődését ilyen síkon tudjuk csak elképzelni). Később a bele-törődés szaka következik el: a hivatás hangja mindinkább halkul és az emberi munka *a megfizettségben* leli kizárólagos magyarázatát, A transzcendens kiesik az emberi gondolkodásból és a hivatás helyét elfoglalja az anyagi előny, a *mások* helyét az *én*. *Ettől* a megfizetettségtől féltette sok nagy esztétikus kora művészetét. A közéleti teljesítmények, a politika, az állami és társadalmi igazgatás napja is akkor kezdett aláhanyatlani, mikor funkcionáriusai igényt tartottak a megfizetettségre. így került válságba azután fokozatosan az egész társadalom, le egészen alapsejtjéig: *a családig*. Természetesen az emberi élet és társas

¹ Prohászka ír le egy ilyen esetet valamelyik kiváló könyvében, amikor egy hódító és «felvilágosult» francia tiszt ajkára adja ezeket a szavakat, mikor azt a középkori kultúra fönségealkotásainak látása bámulatba ejti.

együttélés differenciáltsága következtében a gyakorlataiban nem jelenhetett meg ilyen átlátszóan és világosan a hivatás veszélyezettsége, de hogy van és hogy éppen van az egész társadalmi krízis alapoka, az nem lehet kétséges az előtt, aki kellő megfigyelési készséggel tud elmerülni a válság hullámveréseiben.

Ha ezzel a kutató tekintettel mélyedünk el a nő-problémák bogozgatásában, itt is ki fog ütközni a hivatás kétségbeejtő devalválódása. A modern nő nemcsak teljesítményekre tört, hogy ennek érdekében hátat fordítson eredeti hivatásának, nemcsak foglalkozásában akarta magát megfizettetni, hanem ha eredeti hivatásterületén maradt is, itt is számot tartott a megfizetettségre. Tehát a női hivatás problémája kettős: egyrészt az eredeti hivatás *megtagadása*, másrészt a hivatásterületen való megmaradás, de annak destruálása.

A civilizáció e téren tapasztalható romboló hatását már kimutattuk tanulmányunk első részében. Láttuk, hogy a modern nő vonakodik természettörvényszerű hivatásának megfelelni, a családi köteleket felvenni és az emberiség boldogulását a maga pótolhatatlan adományaival elősegíteni. Láttuk, hogy az odaadás -elnépszerűtlenedett-, a szociális tájékozottság megingott és a -más- helyét elfoglalta az -én-. Vannak, akik ezt természetesnek veszik és a nők felszabadításával egy időben ennek hivatását pótló intézményeket hoznak javaslatba. Vannak, akik meg akarják változtatni a család szociális felépítettségét, a kétszülős családot stb. A cinikus és atheista B. Shaw, az emberi méltóság legelítélendőbb megvetésével már egyenesen a civilizáció halálos örületét képviseli, mikor azt mondja, hogy «egy részvénytársasági alapon szervezett emberi tenyésztelep megfelelő vezetés mellett jobb eredményeket érne el, mint mai zilált és zavaros házassági rend-

szerünk». Lindsey,¹ Russel² és mások szintén érintenek ilyen gondolatokat, melyek a helyes társadalom-erkölcsi érzékű ember megvetésén kívül alkalmasak arra, hogy a nacionalizmus és a modern biológusok falanszter-rendszereiben már «függetleníthessék» magukat a női hivatástól és ezzel az emberi társadalom és kultúra tudattalan kipusztítását elősegítsék,

Az egyes államok törvényhozásai nem követik ugyan még ezeket a szélsőséges elgondolásokat, de a kérdés drámai ereje és következményeinek kiszámíthatatlansága folytán mégis foglalkozni kénytelenek ezekkel a sajátságos jelenségekkel. Az egyes társadalmakban már világosan látják a női hivatás megrendülését és a rendelkezésükre álló eszközökkel iparkodnak a bajokon segíteni és az elsősorban feladatkörükbe eső népi expanziókat állapotukban megtartani. A népszaporodásmegtartása érdekében a többgyermekes családokat kitüntetésben, méltányosabb közteherviselési módozatokban részesítik. Támogatják a többgyermekes családok közéleti megmozdulásait és foglalkoznak a családi bérvizonyokkal. Enyhítik a törvénytelen viszonyok jogi szabályozását, védik a nőt és gyermekét. Szülési segélyeket utalnak ki, napközi otthonokat, csecsemőgondozó intézeteket létesítenek és az államhatalom a maga sajátos módján megjelenik mindenütt, ahol a család és női hivatása léket kapott és a nemzet jövője veszélyeztetve van. Sajnos, azonban az államhatalmi intézkedések esékély jelentőségűek, mert a történelem folyamán még sehol sem sikerült a társadalmakat pusztán törvényhozási úton megjavítani. Szervezetek, legyenek bármilyen tökéletesek, nem pótolhatják az emberi hivatást. «Alle äußere Hilfsmittel lassen den Kern punkt unberührt.»

¹ Lindsey: Revolution der modernen Jugend.

² Házasság és erkölcs: Rüssel.

³ Muckermann idézi már tárgyalt munkájában Dr. Bumm

A nőproblémáknak ez a része nyíltabb, áttekinthetőbb, világosabb és irodalma ma már történelmi múlttal is rendelkezik. Nem így a másik, a komplikáltabb, mely álarcot visel. A női társadalom lelkületében mindinkább elharapózik egy sokféle összetevőből előálló társadalom-erkölcsi világnézeti elferdülés, mely sokkal inkább veszélyezteti a házasság intézményét, mint a kívülről jövő legszélsőségesebb támadások. Az ember elgondolkodva jár a családi tragédiák romjai fölött és nem issejti, hogy milyen mélyre ereszti gyökereit az a probléma, amely a felületen divatos magyarázatokban, korhű feltalálásban jelenik meg. A társadalmak még nem ismerték fel a baj szétágazó összetevőit, legkevésbé pedig végső alapokat. Mindenki megragad egy-két tünetet és hajlandó elhinni, hogy ez az egyedüli ok, mely a krízist kiváltotta. Nagy jószándékkal aztán megpróbálják az oknak tartott tüneteket fől számolni. És ők csodálkoznak legjobban azon, ha az eredmény nem akar mutatkozni. Alaphibája a kritizáló emberi szellemnek, hogy a problémákat nagy távolságokba tolja ki (nem tudja elhinni, hogy azok közelben is lehetnek) és azután messzelátón keresztül szemléli, mint elérhetetlen é-megközelíthetetlen hegyóriást. Pedig a probléma a jelen esetben is a lábaink előtt hever, csak föl kell emelni magunkhoz, vagy le kell ereszkednünk hozzá. Sokkal közelebb járunk az igazsághoz akkor, ha, amikor a kultúra lealkonyulásáért a női társadalmat gondoljuk felelőssé tenni, egyszerű dolgokra hivatkozunk: nem csábító nőkre gondolunk, akik az emberiséget végzetekataklizmákba kergették bele, hanem csak apró, a mindennapi női hivatással járó kötelességek megtagadására. Mert lényegében a női *hivatás elárulásáról* van szó, a hivatás esett áldozatul a megfizetettségeknek. Abban

egyik rektori székfoglalóján, a berlini egyetemen tett kijelentését.

a társadalmi környezetben, melyben ma a nő élni kényeszerül, fokozódó hivatásvesztése ellenére is a házasság jelenti számára a legkomolyabb, mert törvényhozásilag biztosított gazdasági bázist. Belép a házasság kötelékébe anélkül, hogy élne benne egy parányi hivatásvágy, vagy az odaadás tudatossága. Asszony akar lenni (mert ez szabadabb társasági lehetőségeket biztosít) anélkül, hogy élne benne az anyaság utáni vágy, a család hivatásszerű szolgálása, a női öntudat és ezek transzcendentális beállítottsága. Az első kérő megkapja kezét, talán személyes antipátia ellenére is, ha kielégítő gazdasági egzisztenciával rendelkezik. Másokra soha sincs tekintettel, mindig csak saját magát nézi és a házassággal i-csak keretet akar, melyben valódi, vagy vélt szépsége ragyogni fog. Látszólag vállalja a hivatást, de lényegében a legelítélendőbb módon elárulja. Fölveszi a honoráriumot, de silány árút ad személyében és mindabban ami természetes módon reá lett bízva. Ez pedig már nem is menthető erkölcsi defektus, hanem tudatorosszakarát, mondhatnánk bűncselekmény. Bűncselekmény, mert megkárosítását jelenti a konkrét házasság körül keletkező családi életnek és veszélyt jelent a társadalom szempontjából is.

Becsapását jelenti a férfinak, mert visszaél erejével, amely a szerelemben a nőnél erősebb. Alakoskodik é-nem árulja el rejtett érzelmeit és rejtett céljait. Igazi arculata csak a házasság megkötésével a jogi körülbástyázás után tűnik elő, amikor már gazdasági egzisztenciája biztosítva van, akár a házasságban, akár válásetén, ezen kívül, (így még jobb.) Föl kell tételeznünk mindezt, ha meggondoljuk, hogy minden férfi, akár-milyen szabadelvűnek is vallja magát, a saját esetében mindig és föltétlenül konzervatív. Örvedetes dolog, hogy a modern idők teljes romlásában is megőrizte lelkében a házasság eszményi gondolatát és nem lesz

soha férfi, aki vámpírral, démonnal, vagy más ezekhez hasonló mesterséges képződménnyel akarna családot alapítani. Csakhogy, sajnos, más a vágy és elképzelés és más a beteljesülés. Nem hiába mondja Méneken a nőt intelligensebb félnek — igaza van, mert mihelyst egy ilyen típusú nő a mozivásznak premierplánjából betanult pózban és alakítással megjelenik egy külső formáitól elvakult és lelkében megszállt férfi előtt már be is következett az -intellektuális katasztrófa. Mert jól jegyezzük meg, hogy ilyen esetekben sohasem a férfi határozza el, hogy megnősül, hanem a nő, hogy férjhez megy. És ezzel megindul a házaseset, amelynek annyi szépsége, bája és értelme van: olyan tökéleteszociális képződmény. A nő azért hivatott, hogy mindennek papnője legyen. S ma már nem kell különösebben bizonyítanunk, hogy a mai nők nagy-nagy százaléka mennyire nem tud megfelelni ennek a hivatásnak. Nem tudja és nem akarja ragozni a személyes névmás eseteit sem családlelkületi, sem élettani értelemben, mert csak első személyt ismer és ehhez görcsösen ragaszkodik. Nincs transzcendentális beállítottsága, nincs benne közmikus vágy az anyai teljesítmények után, egyszóval szociális bastard lett. Hivatás nélkül pedig nem lehet hűség és érthetetlen az odaadás, nincs áldozat és ismerétien dolog az oltalom, nincs megértés és csak közönháztartást jelent a család. Ilyen szellemi alapon aztán nem szabad csodálkoznunk, ha kihül az otthon, vagy talán föl sem melegszik. Ilyen céljátévesztett, hivatás nélküli emberanyaggal nem lehet -fészekrakásra- gondólni és ilyen adottságok mellett minden társadalmi propaganda és államhatalmi kényszer csak a mélységeket szélesíti, melyben önön súlya alatt fog elmerülni egy enervált társadalom.

Az asszonyi hivatásnak a megfizetettségre való igényttartása súlyos zavarokat okoz a *társadalomban* is.

Az ilyen típusú nőnek a házasság gazdasági értékelésére való beállítottsága mesterségesen zavarja a *természetes hivatáskiválasztást*. Nem azok lesznek asszonyokká és anyákká, akik erre vonatkozó hivatáskészséggel rendelkeznek, hanem azok, akik leplezett céljaik érdekében ügyes férjvadászatot tudnak rendezni. Ez aztán megint kettős veszélyt rejt magában. Egyrésztől olyanok kerülnek a házasságba, akik a rájuk váró kivánalmaknak nem akarnak megfelelni és így magatartásukkal olyan dolgokat involváltnak, mint a természetszaporodás visszaesése, a házassági elválások más szempontból megmagyarázhatatlanul magas arányszáma, émint általában olyan tünetek, miket korunk a házasság válságának rovására kénytelen írni. Másrésztől ezek az eredeti hivatáskészséggel rendelkező nőket kiszorítják a nyilvános életbe és önálló foglalkozásokra kényszerítik. Jóllehet, ezek itt is föl tudnak mutatni elfogadható eredményeket és elfojtott hivatástudatuk a szorgalom, munkabírás és akarás területein éli ki magát, lelkükben mégis bizonyos ressentiment sűrűsödik össze, amely tragikus színekkel árnyékolja be nemcsak arcukat és egyéniségüket, hanem környezetüket és munkájukat is, amelyben élnek. Hiába, a szív, mellyel mások szerethetnek, de nekünk szenvednünk kell, nem mindig fog kiegyensúlyozott gondolatokat inspirálni. A csalatkozottság, kitaszítottság és a számukra lényegében idegén és ellenszenves munkakör fanyar szájízt kölcsönöz és azon sem szabad csodálkoznunk, ha szegények elfelejtenek mosolyogni és a mindennapi élethez szükséges megértés kihal lelkükből. Az elfojtott hivatás hívó, mardosó szava még nagyon soká ott fog égni lelkükben, még akkor is, mikor már egyszerű munkaruhát és szemüveget viselnek. Ez lesz a «vénkisasszony» típusa, amely talán azok részéről kénytelen a legélesebb túsúrásokat elviselni, akik egész tragédiáját okozták. A társadalom

eddig ezeket csak szellemeskedései és élcei eszközének tekintette és a tudományos irodalom sem mélyedt el lélektani vizsgálódásaiban. Pedig merjük állítani, hogy ha egyszer problémáik napvilágra kerülnek, soksok meglepetésben lehet része a társadalomnak. Ennek boncolgatása igen messzire vezetne kitűzött feladatunktól, éppen azért csak azt hangsúlyozhatjuk, hogy általános társadalom-erkölcsi kíváncsiság, hogy a hivatás-kiválasztás természetes mederbe terelésével lehetőséget kell nyújtanunk számukra is a családi életbe való bekapcsolódáshoz.

A nőkérdés körül több, mint egy évszázada folyó vita már eléggé meggyőzhetett bennünket arról, hogy itt végeredményben nem a nemek közötti harcról van szó, hanem a vele kapcsolatos problémák sokkal mélyebbről érintik az emberi társadalmat. A történelmi feminizmus tévesen végiggondolt következtetései és következményei után ma már itt van a legfőbb ideje, hogy reális gondolatokkal emeljük ki a holt vágányokon veszteglő és nyitott kapukat döngető feminizmust és a problémákat ezek világánál végre nyugalmi állapotba segítsük.

Aki végig kísért bennünket eddigi fejtegetéseinkben és belátott azokba az eresztékekbe, melyekről teljesség szándékkal és tárgyilagossággal iparkodtunk a vakolat takaróját lehúzni, egyhangúlag mondhatja ki velünk a megoldást hozó tételt: *a természetes hivatás-kiválasztás-szükségességét*. A társadalomnak mulhatatlanul oda kell hatni, hogy a női hivatás megtarthassa a maga őseredeti hivatásterületeit és mesterséges behatások ne akadályozzák abban, hogy követhesse az anyai hivatáshívó szavát. Ennek érdekében viszont a hivatástvesztettek számára is olyan társadalmi miliőt kell teremtem, mely viszonylagosan egyenértékű a lélektani, vagy élet-tani szempontból elvesztett hivatásterületekkel.

Ennek biztosítására minden kétség kívül első élegfontosabb lépés *a teljes egyenjogúság a társadalmi munkaterületeken*. Régen a nő fogalma kizárólagos élet-hivatást jelentett, nemi hovátartozandósága már eleve megállapította azt a területet, ahol küldetését be kellett töltenie, Figyelembe kell azonban venni, hogy már ekkor is voltak kivételes esetek, amikor a nő idegenkedett a házasság gondolatától, mert fenségesebb hivatáshívó szavát hallotta, amikor szerzetesi pályára lépett. Voltak mások, akik lélektani, vagy élettani defektusuk miatt maradtak pártában, saját elhatározásuk szerint. A tudomány mai állása még nem tud elég elfogadható alapot nyújtani ezen esetekre vonatkozó abszolút követe keztetések levonására, annak ellenére, hogy ezen esetek ma már elszaporodtak és tüneteikben is megváltoztak. Lehet ez biológiai defektus, idegrendszerbeli elferdülés, helytelen nevelési rendszer, vagy a mai szertelen életmód, a hivatástól való céltudatos elfordulás és sok-sok más eddig még ismeretlen összetevő eredménye. Tény azonban az, hogy a házasságra alkalmatlanná váló nők száma egyre női és amíg ezek a közvélemény eddigi felfogása folytán, vagy gazdasági okok nyomására a házasságban kényszerülnek egzisztenciájuk biztosítását keresni, addig a családi élet nagyon is érthető módon romlani és zülleni fog. Gyakorlati megfigyelések azt igazolják, hogy ezek eddig szintén ismeretlen okokból előbb kapnak férjet, mint azon társnőik, akikben eredeti hivatásuk a rnaga teljes épségében él és hat. így ezek természetesen a nők terhére mutató nemi népesedési arányszám következtében házasság nélkül maradnak és önálló életre kényszerülnek.

Ezeknek a jelenségeknek figyelembe vétele után tehát a társadalom feladata *az* lesz, hogy ezt a természetellenes kiválogatódást a célirányos helycsere biztosításai gyökeresen megváltoztassa azáltal, hogy a most

házasságban élő, de az eredeti női hivatást betölteni képtelen nők számára olyan társadalmi miliőt teremt és gazdasági bázist ad, amely viszonylagosan egyenlő a házasságban most keresett helyzettel, így a most házasságon kívül élő, de a női hivatás szempontjából teljes értékű nők visszamehetnek a családba és hivatás-készségükkel újra felszíthatják a bensőséges családi élet hunyó parazsát. Viszont a házasságra alkalmatlan nők egyéb értékeikkel állhatnak a társadalom szolgálatára, és a férfi hivatásterületeken kereshetik meg önfenn-tartási szükségleteiket.

Ami a női társadalomnak a férfi hivatásterületeken való alkalmazhatóságát illeti, ma már elég tapasztalat, történeti múlt és orvosbiológiai adat áll rendelkezésre, melyek irányítása mellett a női külső teljesítményterületeket megnyugtatók g lehet megállapítani.¹ Végső cél mindenekelőtt az, hogy a hivatástvesztett nők számára elég vonzóerővel rendelkezzenek ahhoz, hogy a hivatástalan nőket visszatartsák a házasságtól. Lesznek bizonyára, akik erre a gondolatra elszörnyűködnek és kétségbeesnek, mert szellemükben még ott él a feminizmus-elvi ellenségének atavisztikus epigonja: mi lesz a családdal és az emberiség fennmaradásával, ha a nőket még csalogatjuk is a férfi munkaterületekre? Ezekre a feleletet a későbbi fejezetek fogják megadni. A kételkedők megnyugtatóására azonban már itt meg kell jegyeznünk, hogy a mai állapot sokkal inkább veszélyezteti a családot, mint azt a felületes szemlélő hiszi. A női társadalom átcsoportosítása pedig meg fogja hozni a családi élet aranykorát. A házasságok mennyiségi száma, tekintve, hogy végeredményben egyszerű helycseréről van szó, nem fog lényegesen változni, sőt a teljes hivatásérzettel rendelkező nőnek a családba való

¹ Dr. Lechner K.: A női lélek és a feminizmus.

beköltözésével a mai nőtlen emberek között a házassági kedv fokozódni fog. A kiválogatást egyébként is a hivatásösztön erőbeli foka szabályozza, az anyai ösztön hierarchikus helyét illetően a normális nők esetében, úgy gondoljuk, nem kell különösebben bizonyítgatnunk. De még ha el is fogadjuk az ellenvetést és föltételezzük a házasságok megcsökkenését, ezzel mint időleges jelenséggel kell számolnunk. Mert később a kevés számú, de megfelelő hivatástudattal rendelkező szülők utódai számukban megsokasodnak, míg a hivatástalanok kihalnak, így a minőségi javulás még ez esetben is föltétlenül bekövetkezik.

A természetes hivatáskiválasztás másik elengedhetetlen előfeltétele *a teljesített társadalmi munkának nemi megkülönböztetés nélkül való egyenlő honorálása.*

A nyilvános női munka eddig műkedvelő természetű volt és időtöltés számba ment. Csak a minden eshetőségre felkészülni akaró lányok és gazdasági bázisukat vesztett nők jelentkeznek, kevés kivételtől eltekintve nyilvános társadalmi munkára és fölkészültségük egyáltalán nem volt kielégítőnek mondható. A női munka átmeneti jellegű volt, mely a férjhezmenéssel illuzórikussá vált. Ekkép nemcsak, hogy kellő szakképzettség nélkül nem nyújthatott annyit, mint a hasonló munkaterületek alkalmazott hivatásos férfimunkaerő, hanem átmenetiségét tekintve, fölttesei részéről sem részesülhetett egyenlő honorálásban. Női munkaerőről ma sem lehet tudni, hogy ha este elköszön a hivataltól, reggel viszontiátja-e őt. Sokszor előfordul, hogy a nyomtalanul eltűnt női alkalmazott pár hét múlva küldi el lemondó levelét valamely külföldi fürdőhelyről és a bezárt fiókok kulcsairól még mindig megféledekzik. Munkájuknak ezen provizórikus jellege folytán természetesen a javadalmazás és nyugdíjigény stb. szempontjából fennálló helyzetük igen kedvezőtlenül alakul. Ha majd

a természetes hivatáskiválasztás ígérete a munkaadók számára komoly garancia lesz arra, hogy a nyilvánomunka terére lépő nő nem hozott magával elnyomott vágyat a család után és az oda való visszatérésre egyáltalán nem gondol, hanem életét ezen munkaterületnek akarja szentelni és ezen használhatónak is bizonyul, semmi akadály nem lesz annak, hogy az új munka értékbírálása is már megváltozott szempontok szerint módosuljon.

Provizórikus jellege és szakképzettségi hiánya mellett a női munka kedvezőtlen megítélését az egyidőben folytatott hivatási és foglalkozási megosztottsága is eredményezte. A munkaadók meg voltak győződve, hogy a női alkalmazottak előbb-utóbb férjhez mennek é-ananyákká lesznek, így nemcsak fizikai idejük felét fogja lekötni a család, hanem foglalkozásukba való lelkületi bekapcsolódásuk sem képzelhető el oly raértékben, mint ezt az illető munkakör megkívánná. A kettős *el-foglaltság* állandó összeütközéseket, súrlódásokat eredményez. A hivatást zavarja a foglalkozás, a foglalkozást a hivatás. Ekkép még a legnagyobb jóakarát és szorgalom mellett is csak csökkentértékű munkatel jesítményeket tudnak nyújtani. Ha azonban a munkaadók meg lesznek arról győződve, hogy az ajánlkozó női munkaerő nem lesz és nem lehet soha anyává és feleségé, nagyobb bizalommal fog viseltetni a női teljesítmények iránt. Az eredeti hivatásuktól nem zavart é-befolyásolt nők már nagyobb teljesítményekre lesznek képesek, mint elődeik. Helyzetüket, mint önálló élet-célt fogják fel, arra komolyan készülnek és külső teljesítményekre beállított munkájukkal gazdasági helyzetük alátámasztását akarják elérni. Ilyen formában a társadalom mellőzhetetlen feladata nemcsak az, hogy a hivatását vesztett női társadalom számára új foglalkozási területek szerzésének a szükségességét elvileg mondja

ki és arra képesítéseket nyújtson, hanem az is, hogy ez kellő gazdasági értékelésben is részesüljön.

Végül a természetes hivatáskiválasztás útjait lesz hivatva egyengetni *az önálló női teljesítmények társadalmi elismerése és erkölcsi honorálása*. A történeti férfi-nizmus harcai alatt, a szenvedélyek forgatagában megszületett a férfias nő típusa. A tudományos területeken folyó vitába *az* akkoriban igen kedvelt vicclapok is beleszóltak és ezeknek nagy részük van abban, hogy a gúnyos mosoly még ma sem tudott leolvadni a társadalom arcáról, ha női teljesítményekről van szó. Sokan még elevenen emlékeznek a karikatúrákra, melyek George Sandt¹ és más női apostolokat hatalmas, csontos é-robusztus izmú férfióriásoknak rajzolták, vagy má-vonatkozású túlzásokban akarták a női követeléseket nevetségessé tenni. Ezek természetesen még ma i-könnyen befolyásolhatják a társadalom ítéletét. Éppen azért nagy szolgálatot teszünk a kibontakozásnak, ha a kiváló női teljesítményeket teljes tárgyilagossággal igyekszünk a nyilvánosság elé hozni, bebizonyítván azt, hogy kultúrtevékenységre a nők is vállalkozhatnak és azon kimagasló eredményeket is érhetnek el, ha az a «belső hang» ide szólítja őket. Ma már vannak Curie asszonyok, Rhoda Erdmannok, Sigrid Undsetek é-mások, akik nem annyira fogcsattogtató propagandával, mint inkább nagyszerű életteljesítményük gyakorlati bemutatásával szereztek társadalmi elismerést a női nemnek² Ezek ama szellemi örökségnek letétemé-

¹ Életrajzi adataiból pedig kitűnik, hogy nagyon is gracilis, törékeny testű nő volt.

² Mme Curier sok-sok nélkülözés és szenvedés mellett volt férje fáradhatatlan támasza és munkatársa a rádiumkutató-szolgálatában. Férje halála után önállóan folytatta a tudomá-nyos kutatásokat és még nagyobb eredményeket ért el. Rhoda Erdmann az önálló életjelenségek kiváló és világhírű meg-figyelője. A konvertita Sigrid Undset pedig a katolikus regény-renezánsz megteremtője. Írásművészete éppen a mi problé-

nyesei, amelyből az ideális feminizmus tulajdonképpen elindult, ők a leszármazol azoknak a szellemi követéseknél, melyek a felszínes harci zaj alatt is csendben értek és erősödtek. Ma már tisztán állhat előttünk, hogy szellemi őseiknek igazuk volt: a nők nemcsak -tízfrák-(nullák), akik magukban semmit és csak akkor jelentenek valamit, ha egy férfi után ragasztatnak, hanem komoly szellemi és erkölcsi erőtenyezők is lehetnek.

mánkat is jelenti, amikor az az emberi utak és hivatások transzcendentális beállítottságát hirdeti. Hogy az isteni erő mérhetetlen gazdagsága nemcsak hatalmas egyéniségeken keresztül nyilatkozik meg, hanem szürke, mindennapi éesendő emberek sorsában és életbetöltöttségében is ott van a kozmikus cél. Világhírrrel körülrajongott művész és mégis erőhivatástudatú nő, a szegények barátja, aki Nobel-díját szétosztva, egyszerű életet él bjerkebaeki csendes otthonában, saját életében mutatva példát észak nagy gondolkodójának kérdésére: «Wie wird man Christ?»

II. AZ ÖNÁLLÓ NŐ.

A TÖRTÉNETI FEMINIZMUS EGYENJOGÚSÍTÁSI követeléseinek — bár lényegében kellőleg át nem értett és meg nem magyarázott egyik fontomotívuma volt, hogy a női szellemet sokszor *férfi* tulajdonságok kíséretében látta megnyilatkozni. Az egymást kiegészítő erők összetalálkozása egy-egy kimagasító női egyéniségben tényleg azt a látszatot kelté, mintha a nő a külső társadalmi teljesítményekben teljesen egyenrangú társa volna a férfinak. A kor egyébként is hajlott a túlzásokra, az esetlegességekből általános konzekvenciákat vontak és tagadásba vették a külön hivatásterületek természettörvényszerűségét.

A modern biológia korában ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy ezt a problémát is kellő történelmi távlatból és komoly szakirodalmi kutatások eredményeire támaszkodva, ítélni tudjunk meg. Ezek alapul vételével bizonyosra vehetjük, hogy a nemek pszichológiai tekintetben nem oszthatók úgy meg, mint ez a filozófia világában megtörténhetik. Az újabb élettani kutatások megállapítják, hogy az utódok mindkét szülő tulajdonságait örökölhetik nemre való tekintet nélkül. A női és férfi garnéták és zygóták szövevényes területe az, hol az egyén tulajdonságdominanciája eldől.¹ Hisz

¹ Ezen a téren Mendel augusztinus brünni szerzetes kísérletei hozták meg. Az első meglepő eredményeket, melyeket kora tudományos fejlődése még nem is tudott kellőképpen értékelni. Napjaink intenzív tudományos kutatása azonban már nagymértékben ezekre a megállapításokra támaszkodik. Lásd bővebben H. Muckermann i. m. I. köt.

a gyakorlati életben is gyakran hallhatjuk: az apád lánya vagy, az anyád fia vagy. Ezzel a szülők nem tesznek mást, mint a gyermek kiütköző természetét az egyik, vagy másik szülő egyező és átörökített természetével, tulajdonságával hozzák összefüggésbe. Ekkép a nőben férfi tulajdonságok léphetnek fel, valamint a férfi i-kaphat női sajátosságokat. Tehát a nemek határa szellemi tekintetben könnyen elmosódik és így ezen szempontból legfeljebb, mint nemi majoritásról beszélhetünk, amely az egyedekben uralkodó. A történelmi essaysirodalom ilyenek ismeri Bonapartét, Goethét, Schoppenhauert, Bismarckot, Linkolnt stb., akik számos női tulajdonsággal rendelkeztek. Viszont felsorakoztat nőket, akik nyílt tanúbizonyságát adták számos férfi vonásnak. Nagy Katalin, Angol Erzsébet, Wagner Cosima, Mária Terézia, vagy hogy a nagy feministáról szóljunk: George Sandt. Azonban ezen jelenségekből végzetetvédedés volna olyan konzekvenciákat vonni, melyek az alaphivatásokat elmellőznék az emberekben.

Minthogy ezen jelenségek a mindennapi életben imutatkoznak és egyszerű emberek sajátjai is lehetnek, nagyobb a valószínűsége annak, hogy az eredeti hivatás-és tulajdonságdomináns támogatására, színezésére, aláfestésére rendelteitek természetörvényszerűleg. Mert a női hivatásterületeken fellépő férfi tulajdonságok csak arra szolgálhatnak, hogy több akaraterővel, kitartási ékövetkezetesség! készséggel támogassák a nőt nehéz feladatai között. Több realitást, nagyobb eredményeséget kaphat ezáltal a nő hivatásos munkája a családban, de legfőképpen a gyermeknevelés terén. Sokszor látunk igazán férfias szellemiségű nőket, akik áldozatok árán is görcsösen ragaszkodnak eredeti hivatásterületükhöz.

A férfi tulajdonságok jelentkezése és dominanciája csak az esetben jelentheti a nőnek önállósítását és a férfi hivatásterületére való lépését, ha ezek a jelentke-

zések egybeesnek az eredeti hivatásvesztéssel. Ha már a nőben az előbbieken fejtegetett okok folytán nincsem a hivatásvágy és az asszonyi, családanyai hivatásnak kényszerítő imperatívusza. Ha már nincs érzéke a nemére bízott életmisszió összefüggéseinek fölismerésére és nincs vágy benne, hogy «hullám legyen, mely a sziklát tovább sodorja». Ezek «az arcnélküli maszkjai a nőiességnek», akik a család számára a legnagyobb veszélyt jelenthetik, ha kellő hivatásérzet nélkül kényszerítetnek abba. Ezen túlmenőleg veszélyt jelentenek a társadalomra, sőt végső elemzésben az emberiség jövője szempontjából is.

Tehát vizsgálódásaink akkor járnak helyes úton éakkor szolgálják az egyetemes emberi boldogulást, ha a történeti feminizmus általánosító túlzásaitól elvonatkoztatva keresik az összefüggéseket és az objektív *térmészetű* női munka jogosultságát, igazolhatóságát a természettörvény ilyen irányú kívánalmaiból vélik kiolvasni.

A házasság kötelessége általában és az összességre nézve kötelező, nem pedig az egyesekre vonatkozólag. Nem tételezhető fel, hogy az isteni világterv csak házasságban élő emberekre alapította volna az emberi életet. Sokkal kívánatosabb, hogy egyesek a társadalom javát célzó olyan feladatoknak is szenteljék magukat, melyeket nőtlen (házasságon kívüli) állapotban sokkal könnyebben, sokkal tökéletesebb módon lehet megoldani.¹ Hinnünk kell abban, hogy nem mindenki rendeltetett házasságra, hogy nem mindenki rendeltetett arra, hogy utódok hátrahagyásával végezzen életmissziót és ménéküljön a földi elmúlás gondolatától. Bizonyára ez volt a Teremtő elgondolása is, mikor kivételes embereknek kiválasztott életcélokat inspirál. Papok, tudósok, művé-

¹ Cathrein: Erkölsbölcselet. II. 383. o.

szék élete ez, akik a maguk sajátos módján, sajátmissziós életükkel járulnak hozzá az élet fönséges, színes felépítettségéhez. Ekkép az objektív (tárgyi teljesítményű) női munka a biológiai rendellenességeken kívül még metafizikai alátámasztást is kaphat, mellyel a hivatás magasságába emelkedik. Ezen a síkon már nem a generációkat szolgálja, hanem a történeti szituációt képviseli és így teljesítménye kultúrtörténeti jelene tőségű lesz — szemben az anyasággal.

Ha a nőt már most ezen nézőpontok szerint szemléljük és viszonyait ilyen beállításban mérlegeljük, úgy az objektív természetű női munka igazolhatósága ha más jogalaptól táplálkozik: metafizikai, biológiai és gazdasági.

A metafizikai jogalappal rendelkező önálló női hivatások rendszerint karizmatikus jellegűek. Bennük az általános hivatás elhalkul, hogy annál kiemelkedőbb legyen a kivételes. Ezek a hivatások lehetnek a transzcendensbe visszautaltak, de lehetnek szociális jelentőségűek is. Kivételes egyéniségek kapnak helyet bennük, akik arra vannak rendelve, hogy erények és eszmenyek megtestesítői legyenek. Ezek az istenközelség bensőbb térfelébe jutva, olyan erőltetéseknek vannak kitéve, melyeknek magatartásukban való megnyilatkozása őszinte elragadtatást tud kiváltani a társadalmakból és figyelmüket a transzcendentális érdeklődés és ezzel együtt a nemesedés stádiumába emeli. A természetörvény nemesítő erői hatnak rajtuk keresztül az emberiségre és a társadalmakból erős és tiszta érzelmi mozgalmasságot tudnak kiváltani. Ki merne ma kételkedni abban, hogy a Renanok és Combek Franciaországának nagyszerű vallási renaissanceában van-e szerepe lisiő kis Teréznek? Van-e szerepe abban, hogy egy nemzet, mely pár évvel azelőtt még Zola-szobrokat öntetett a templomok levert harangjaiból, kicsivel később en-

gesztelő templomot emel a Mont Martre, kupoláján ezzel a körbefutó felírással: «*Jézus szentséges Szívének a megbűnhődött Franciaország?*» Vagy tovább menve, ki ne ismerné fel alexandriai Katalin missziós szerepét, aki eredményesen tudott szembeszállni a legképzettebb pogány filozófusokkal, a kereszténységnek éppen a legválságosabb idejében. Ritka szellemi kincsekkel és mély intuíciós megérzéssel védelmezte és juttatta diadalra a kereszténység főséges tantételeit, melynek történelmi elismerésül a keresztény bölcséleti iskolák védőszentjévé lett. Elfogódottsággal kell olvasnunk sienai Szent Katalinról, akinek XI. Gergely pápát sikerült rávenni, hogy visszatérjen Rómába. Micsoda fordulatot vehetett volna az egyháztörténelem s hogy alakultak volna ki a későbbi európai társadalmak az ő karizmatikus küldetése nélkül. Kiváló szervező erő, tiszta látású diplomata és nagyszerű irodalmi egyéniség: Dante méltó kortársa. És mindez az isteni küldetés számatanúbizonyosságával. Említsük még Jeanne d'Arc-t, akinek életében teljesen nyíltan még az is kiütközött, hogy a küldetés nem föltétlenül egész életre szól, hanem egyes föladatok elvégzésére is szorítkozhat. Jeanne d'Arc a reimsi koronázás után «A hangok ösztönzésére» vissza akart térni falujába, de a király nem engedte. Ettől fogva szerepét nem kísérte a régi ellenállhatatlanság és kényszerítő erő.¹ De nemcsak a szén-tek sorai gazdagok a karizmatikus női küldetésektől, hanem a világi élet is föl tud mutatni kiváló egyéniségeket, akiknek életében és munkájában rendkívüli módon nyilatkozik meg az isteni erő. Alig múlik el kisebb, rövidebb időszak, hogy ne értesülnénk kiváló női teljesítményekről. Itt van mindjárt Ledóchowska grófnő, a kultúra imperializmusának e nagyszerű asszonyi kép-

¹ Bővebben lásd a Bangha-féle Katolikus Lexikon adatait és a Szentek életét.

viselője. A Gondviselés nála is azt akarhatta, hogy sohase menjen férjhez, hanem száz és százezer fekete gyermeknek legyen az anyja. Otthagyta az udvart és a színes udvarhölgyi életből átlépett a missziós munka önként vállalt göröngyeire. Kevés emberi élet van olyan rövid, de egyszersmind olyan nagy eredményű, mint az övé volt. Égett, mint a gyertya, mely másoknak világít, de önmagát emészti. Sokszor lefogyott 27 kilóra is és szellemi erejét csak a kegyelem ereje tarthatta fenn, mert testéből nem táplálkozhatott. Programot tudott adni egy egész világnak és ma az egymástól elválasztott és elütő földrészek az ő általa lerakott alapokon építik az emberiség és kultúra egyik legfönségesebb épületét

De a küldetés nem ütközik ki mindig ilyen tisztán és könnyen leolvashatólag, azért nem vonhatjuk kétségbe azt sem, hogy a mindennapi életben és egyszerű, szürke munkaruhában is tölthet be az ember olyan feladatokat, melyek az előbbiekkal a végső mérlegenyenrangúaknak fognak tűnni.

Még nem vagyunk messze a kortól, amely mindezekben csak mosolyogni tudott és cinikusan fogadta az emberi életbe lenyúló transzcendentális erőket. Viszont nem vagyunk messze attól sem, mikor már csak transzcendentális erők segítségére hagyatkozhatik egy enerzált civilizáció. És ebben az adventi időben is kaphat karizmatikus küldetést az önálló nő. Ezek a teljesítmények *szociális* jelentőségűek lesznek, tekintve, hogy az anyai hivatás elhalkulása esetében is megmaradhatnak annak szurrogátumai: a szeretet, önfeláldozás, odaadás, oltalom stb. És ezekre sohasem volt talán nagyobb szüksége az emberiségnek, mint éppen napjainkban. Amikor az atomizálódott ember testileg-lelkileg kifosztva vánszorog a társadalmak szeretetnélküli bozótjaiban és ingoványain. Amikor minden kihül és feloldódik, amikor mindenki mindent másoktól

vár és rnaga semmiért sem akar áldozatot hozni. Amikor mindenki vándorolni kénytelen hosszú és kietlen országutakon és senki sem maradhat otthon meggyökeresedett biztonságban. Akkor szükség van arra, hogy az anyai érzületvilág fokozott mértékben el tudjon szóródni az élet göröngyein, amelynek tárgya többé nem a család lesz, hanem a kiszélesült kollektívum: a társadalom. A mai élet föltétlenül szükségessé teszi az olyan hivatásterületek megszervezését, melyek nélkülözhetetlenül megkívánják a gyöngéden érző női szívet élelketet. A kisedővástól föl egészen a legdifferenciáltabb népjóléti és népgondozó területekig, vannak olyan szervezetből adódó igényjelentkezések, amelyeknek le-téteményese csak a család kötelékén kívül álló nő lehet. Az anyák és nőszervezetek lelkületének kell itt érintkeznie ezen fontos társadalmi örhelyeken, hogy pótolni tudja azt, amit a civilizáció elrabolt az embertől: az otthont, a családot, a nyugalmat, a békét — egyszóval az emberi életet. Erre szól a szociális küldetés, amit be kell tölteniök.

Az önálló női munka egy másik elfogadható jog-alapja *biológiai* természetű, amely részint lélektani elferdülésekben, részint fiziológiai defektusokban jelentkezik. Sőt sok esetben ez a kettős veszélyeztettség egyszerre lép fel az egyedekben. A lélektani elferdülés elő-ször is egy helytelen társadalmi nevelésnek lassan érő eredménye. Abból a konfliktusból származik, melyben a nők szellemi igényjelentkezése szemben találta magát kora társadalmával. Egész nevelési rendszerünk a férfire és a külső teljesítményekre volt beállítva; a nőt nem tudta, nem akarta abba a szerves kultúrába bekapcsolni, amelyben élt, amelyben lényegénél fogva a nő is teljes értékegyenlőséggel esik latba. A női hivatást nem tudta úgy értékelni és foglalkoztatni, hogy az egyenlő kulturális jelentőségre emelkedhetett volna.

Kezdve a fajfenntartás tényétől, le egészen a gazdaságig, a nő nem rendelkezett azzal a társadalmi közmegebecsüléssel, amivel a közfelfogás a férfit kitüntette. A leánygyermek születését kedvezőtlenül fogadták nemcsak azért, mert hozomány előteremtéséről kellett számára gondoskodni, hanem azért is, mert az apa férfiúi büszkeségét nem legyezgette, sőt neve fennmaradásáról sem gondoskodhatott. A női hivatásnak a társadalomban elfoglalt alantas helyzete egészen addig jutott, hogy a női nem nagyfi észé maga is kereszthordozásnak tekintette a nemére bízott életmissziót. Ebből az értékelésből született meg a női társadalomban a vágy *a külső teljesítmények* után. A modern nő nem nemében akarja tiszteltetni magát, hanem személyes sikerekre vágyik. A «Minderwertigkeitsgefühl» (kevesebbértéktűrés érzete) helytelen gondolata hajtja ki a családból a nyilvános életpályákra, hogy társadalmi elismertetését «reális teljesítményekkel» vívja ki. Ezeknél tehát a női hivatás szellem-lelkületi alapon van jnficiálva, amely ma már nemcsak nevelési probléma, hanem a generációkon keresztül erősödő öröklés-tűnet és a női hivatás lelki eljelentéktelenedésében nyilvánul meg. Ennek a szellemvilágnak első tudatos kifejezője Bashkirtseff Mária.¹ Egész élete gyermekkorától kezdve a társadalmi sikerre és rendkívüli külső teljesítményekre való törekvés volt. «Ez a szegény napló magába foglalja fény felé törekvő, sóvár dicsősége vágyamat. A szomjas lendületet, melyben a rabláncra vert lángész vergődő szárnyacsapását látják majd, ha tényleg siker koronázza küzködő életemet. De melyben a hiú örület bódult képzelgését szánják csak, ha nem tudok kiemelkedni a hétköznapi posványos homályából. Menjek férjhez és szüljek gyermekeket? De hiszen ezt

¹ Naplója tipikus elferdüléseit és vívódásait érzékelteti meg-
rázó módon a hivatásától elfordult női léleknek.

minden mosónő megteheti . . . Mit kívánok voltaképpen? Ő, nagyon jól tudja: A dicsőséget akarom!»¹ íme Bashkirtseff Mária. És ma már ezek a Bashkirtseff Máriaék igen megszorodtak. És mely társadalom lehetne olyan könnyelmű, hogy ezeket házasságra erőszakolja?

A lélektani elferdülés másik jelentős összetevője az a *természetellenes életmód*, amely korunk nőjét a hedonizmus modern föltalálásában körülveszi. A természete-életmód és az abból adódó életberendezés visszaszorulásai a modern nő centrális problémája a szórakozá-lesz. Idejét a divat, mozi és a mondén éjszakai élet mesterséges és mesterkéltszórakozásai töltik ki. Ez a szórakozás azonban nem a fizikai elfáradást követő lelki szükséglet, nem fölüdülés, hanem célja éppen a kifáradásra, időkitöltésre irányul. A nő felajzott idegekkel él bennük, a benyomások szüntelen habzsolására törekszik és ezekkel akarja narkotizálni *életét*. Biológiai szempontból nagy súllyal esik latba az a körülmény, hogy az efajta szórakozások szinte kizárólag a nemiségre vannak beállítva. Ennek hangján szól minden a nőhöz és a nő mindenkihez. Bárhová nézzen az ember, ez kiabál hozzá tudatosan, vagy tudat alatt: divat lett a sex apeal, még akkor is, ha torzít, akkor is, ha értelmetlen. Az uniformizált női fejtől (Greta Garbo, M. Ditrich) föl egészen a művészetig, érdeklődésre csak az tarthat számot, amiben kellőleg kiütöközik az érzékiség és ezen a ponton tudja megragadni az embert. E túlzott nemi kultuszhoz kell még számítani az állandó éjszakázást, a nagyobb mérvű és rendszerint mérgehatású alkoholfogyasztást (különbféle báritalok) és nikotin élvezést, ha magyarázatot akarunk kapni a modern nő kóros idegs és akaratelfajulására. Hivatási zavarok,

¹ Bashkirtseff Mária Naplója. Génus-kiadás. 113. o.

idegkimerültség, és a hisztéria sok-sok bántó megnyilvánulásai azok, melyek nemcsak az orvosokat foglalkoztatják, hanem az emberiség sorsa fölött megrendült biológusoknak is komoly fejtörést adnak. Mert ma már bizonyosra tudjuk, hogy ezen idegrendszerelfajulások átörökíthetők és az utódokban még fokozottabb mértékben jelentkezhetnek.

A biológiai defektusok másik ága *fiziológiai* természetű és ezek alatt azon rendellenességeket értjük, melyek a nő testi organizmusát és ezen keresztül az eljövendő generációk testi épségét veszélyeztetik. Biológiai alaptétel, hogy a szervezetre és annak természetefunkcióira gyakorolt külső káros behatások az emberi nem folyamatosságát biztosító csiraplasmára is kihatnak és az ebből majdan kifejlődő új individuum szervi életét is befolyásolják. Tehát egy generáció biológiai bűnét nem szabad úgy felfognunk, hogy azokat csak a közvetlen alanyok szempontjából ítéljük meg, mert ezek tulajdonképpen jelentősége csak a későbbi utódokban lép majd előtérbe. Ekképen a biológus aggályait, melyben — mondjuk a versenyszerűleg őrözött, eredményekre törő női sportot veszi vizsgálat alá, vagy a divat szülte szertelen soványító- és hízókúrákat kárhoztatja, vagy a szoptatás jelentőségéről értekeznek, nem az illető egyedekkel kell kapcsolatba hoznunk, hanem azok szempontjából kell megítélnünk, akik majd ezen rendellenességek következményeit viselik. Még komolyabb bajok vannak a női nemi funkcióterületeken, amelyek az anyaság mesterséges megakadályozásából, vagy időelőtti és ismétlődő megszakadásából származnak. Az előbbi esetben a szervezetbe jutó ártalmatlan anyagok, utóbbi esetben pedig az új test felépítésével kapcsolatos biológiai folyamatok természetellenes megszakadása következtében állnak elő komoly veszélyek. Ezek a női szervezetben olyan elváltozásokat involváltnak,

melyek végül is a női alkat elrontásához vezethetnek. Sőt vannak tudósok, akik ezen behatásoknak a generációkon keresztül való ismétlődése és rendszeresítése esetére egy nemek közötti ú. n. intersex-típus megjelenését jósolják.¹ Ezek után szinte mondanunk i-főlsleges, hogy az ilyen folyamatokba jutott nő hivatása betöltésére alkalmatlanná válik, így sürgős szükség mutatkozik annak, hogy az ilyen veszélyeztettségét jelentő nők számára a társadalmak önálló életlehetőséget biztosítsanak és ezzel megakadályozzák, hogy az elrontott női alkat ezeknek házasságba való kényszerítése esetén átörökíthető legyen.

Végül az önálló női munka jogalapja lehet *gazdasági* természetű is. Ha a népesedési statisztikát lapozgatjuk, azt tapasztaljuk, hogy általánosan több nő születik, mint férfi. Igaz ugyan, hogy ez az eltolódás a serdült kor éveig a nők nagyobb halandósági arányszáma következtében a kiegyenlítődés felé tendál, de a paritáállapotába soha sem juthat el. A háborúk, nőtlenégi hajlandóság stb. még csak tetézik a természetes okot, melyek következtében a nők nagy és igen tekintélyes százaléka marad pártában. Budapesten az 1930-iki népe számlálás alkalmával 1000 férfire 189 nőtöbblet esett és a 20 évnél idősebb nők között 202,000-nek nem volt kereső férje. Tény azonban az is, hogy az ilyen irányú vizsgálatok kiindulásánál Budapestet nem lehet alapul venni, mert itt a népesedési viszonyok a legtágabb, mesterségesen alakító tényezők behatásának vannak kitéve. Ha figyelmünket a vidék felé fordítjuk, itt már lényegesen kedvezőbb viszonyok mutatkoznak. 1000 leiekre vonatkoztatva kisebb ingadozással 6—8-ra lehet tenni azon hajadonok számát, akik nem kapnak férjet. Azonban azt is meg kell engednünk, hogy nem is a falu

¹ Scipiádes: A terhességek korlátozásának jelentősége.

problémája az ellátatlan nők sorsa. Itt természetközösségekben élnek az emberek, amely minden zökkenő nélkül tud helyet biztosítani a pártában maradottak számára is. Sőt állíthatjuk, hogy egyéb helyeken is csak a kapitalista elvű gazdálkodást nyomon kísérő nagyobb-fokú elszegényedés következtében kénytelenek a társadalmak ilyen problémákkal foglalkozni. Azelőtt a fogyasztási gazdálkodás mellett és a házi termelés idején itt sem jelentett különösebb fennakadást az esetlegesen nőtöbblet, mert az ezek számára biztosított magánvagyon, vagy a családban való megmaradás lehetősége spontán oldotta meg a kérdést. Most pedig ez komplikálódva a házassági válság egyéb irányú jelenségeivel itt kísért és nyugtalanítja éjszakáit. «Das dach ist ihr über dem Kopf fortgezogen. Beim Erwachen aus einem Traum, der so lang war wie die europäische Geschichte steht die Frau frierend im Leeren. Alles was ihr Heimat war ist zerfallen. Die großen schlichten Selbstverständigkeiten des Frauendaseins: Liebe und Mutterschaft sind zerstört und zertört.»¹ Az atomizálódott életstílus, a szertehullott család, a megrendült gazdasági egzisztencia rákényszerítették a nőt a nyilvánomunkavállalásra. Mégpedig nemcsak akkor, ha nem volt eltartója, hanem akkor is, ha csekély jövedelmű férfi élettársául szegődött, vagy szerényen díjazott apa lányának született. Magyarországon a nők az összekeresők között mintegy 20 %-ban vannak képviselve. Ma már általánosságban is tisztán látott gazdasági kényszerűség, hogy az egyedek saját személyükben vannak kényszerítve, hogy ki-ki saját maga létminimumát megkeresse.

Ha ezeket a dolgokat kellőleg átértjük és világosan látjuk azok további tendenciáját, föltétlenül el kell

¹ Margarete Susmann: Wandlungen der Frau.

ismernünk az önálló női munka jogosságát. A természetes hivatáskiválasztással kapcsolatos fejtegetések figyelmes szemelőttartásával lehetőséget kell nyújtani a természetes módon ellátatlanul maradt nők számára, hogy önálló gazdasági bázisukról gondoskodhassanak. Először is kellő társadalmi gondoskodás szükséges a tekintetben, hogy a hivatáskiválasztás természetes módon menjen végbe és csak azok vállaljanak nyilvánomunkát, akik eredeti hivatásvesztésük folytán a családi élet iránt vonzalommal nem viseltetnek. Ez helynevelési rendszer mellett végeredményben a hivatásosztón kérdése. Viszont államhatalmi intézkedés szükséges ahhoz, hogy a családanyák házon kívüli munkát ne kényszerüljenek vállalni.

Ennek biztosítása pedig kizárólag egy korszerű, szociális követelményeknek megfelelő jövedelempolitikán fordul meg. Ez a kérdés ma már nemcsak az alsóbb társadalmi osztályt és a munkáscsaládokat érdekli, hanem a tisztviselőtársadalom és a középosztály szempontjából is nagyjelentőségű. Korunk szociális szükségszerűsége ma már megköveteli azon tarthatatlan ideológiák elvetését, melyekkel a fizetések fennálló rendszerét szokták védeni. Ha el is kell ismernünk a személyiségből fakadó teljesítménykülönbözőségeket és az elfoglalt pozíciók teherbeli és felelősségbeli különbségeit és az ezekre épített fizetési rendszerek szükségességét, ma már valahogy mégis meg kell kívánnunk egy korszerűbb, szociálisabb arányosítást. Csak végig kell néznünk az állami tisztviselő státusz rangsorolt fizetési kimutatásait, hogy azok kiáltó aránytalansága még akkor is szembe tűnjön, ha egyébként ezen kérdésekben nem is vagyunk behatóban tájékozva. Az újabb jogfejlődés egészén valahogy az individuum háttérbe szorulását tapasztalhatjuk a kollektívumokkal szemben: kell, hogy ez az elv a kereseti viszonyok szabályozásánál is megfelelő módon érvé-

nyesülhessen. Minden munkavállaló kapja meg nemre való tekintet nélkül a képzettségének megfelelő és tisztességes megélhetését biztosító *egyéni létminimumul*, azon túl pedig lépjen elő a kollektív jelleg: a család honorálása. Elképzelhetetlen dolog, hogy egy 60—70 éves embernek nagyobb jövedelemre lenne szüksége, mint 30—40 éves korában volt. Elképzelhetetlen dolog, hogy egy teljes szolgálati idejét betöltött, nyugalomba vonuló és föltételezett magányban élő egyén sok százpengős improduktív jövedelemmel rendelkezék, ugyan akkor, mikor fiatal, életerős emberek a legnagyobb megfeszítéssel sem tudnak olyan gazdasági egzisztenciát teremteni maguknak, mely lehetővé tenné a család-alapítást. Tehát a bér és fizetési rendszerek szociálirendezése alkalmával az új rendszer alapja a *családi pótlék* kell, hogy legyen, mégpedig úgy, hogy annak nagysága ugyanannak a jogalanynak létminimumához igazodjék. Föl lehetne állítani az egyes fizetési kategóriákhoz 1—1 családi pótlékkategóriát. Egyikbe tartoznának a feleségek a kereső létminimumához viszonyított 30—40%-os dotációval, a másodikba a serdületlen gyermekek 5—7%-os, a harmadikba a serdült (iskolás) gyermekek 40—50%-os dotációval. Ezeknek részletekbe menő fejtegetése azonban tulajdonképpen feladatunktól kissé távolabb esik és önálló tanulmányozást kíván. Mégimégjegyezzük itt a legszükségesebbeket. Elsősorban is azt, hogy ez nem olyan keresztülvihetetlen, mintahogy első látásra tűnik. Nem terheli jobban a munkaadókat, mint az alkalmazottak mai fizetése, legfeljebb csak arról van szó, hogy a fizetések terhe időbelileg egy kissé csömosódní fog, mert a gyermeknevelés évei alatt a három, vagy több létminimális családi pótlék összetorlódása lényegesen meghaladja az alkalmazott családalapítá-előtti fizetését és azt a csökkent terhet, amit a munkaadónak a gyermekek családból való kilépése után kell

viselni, összecszerülésben azonban többletet egyáltalán nem jelent. Másik nehézség merülhet fel a magánvállalkozás terén, ahol az alkalmazottak nem állandóak és munkaidejüket fiatal kortól az öregségig nem ugyanannál a vállalatnál szándékoznak eltölteni. Itt a munkaadók esetleg arra törekednének, hogy család nélküli alkalmazottakat vegyenek fel. Ennek megakadályozására szolgálna egy kiegyenlítési alap,¹ amely az így mutatkozó teherbeli aránytalanságokat elosztaná é-arányosítaná. Ezek csak gondolatok és semmi különösebb igénnyel nem lépnek fel, hacsak nem azzal, hogy elgondolkozva rajtuk, megtegyék az első lökéseket a család gazdasági megmentésére irányuló intézménybeavatkozásra és megoldani segítsék a dolgozó nő kenyérproblémáit.

¹ Belgiumban már 1925-10!, Franciaországban 1932-10!, Olaszországban pedig 1934 óta működnek ilyen Családi Bérkiegyenlítő Pénztárak. Ezeknek történeti múltja és az a körülmény, hogy maguk a munkaadók kezdeményezték, bizonyítja legjobban, hogy a kísérlet fényesen bevált. A teher eloszlik a vállalatok között, tekintet nélkül arra, hogy melyik vállalat hány sokgyermekes munkást foglalkoztat.

III. EGYÉNI VÁLASZTÁS.

MINDEN, AMI EREDETI RENDELTETÉSÉ-
től eltér — hangzik Aquinói Tamás Summájának
tanítása —, természetének megfelelő állapotba csak
úgy vezethető vissza, ha hozzámérjük az isteni el-
gondoláshoz, amely minden igazságnak zsinórmértéke.
A dolgok csak úgy kaphatják vissza funkcióképessé-
güket, ha a mesterséges hatás megszűnésével az egye-
temes rendbe beleilleszkednek. Ha a modern társa-
dalomban krízisről kell beszélnünk, akkor elsősorban
azon szöveget kell lemélnünk, mellyel a dolgok eredeti
természetüktől és rendeltetésüktől elhajlottak. És kő-
rünkben ezt az elhajlási szöveget bizonyos értelemben
azonosnak vehetjük a civilizáció fejlődésével. Nem
ugyan azért, mert ez magábanvéve káros volna, hanem
azért, mert az ember természetes életmódjának ki-
siklásához vezetett. És ha a válságirodalmat figyeljük,
mégis azt tapasztaljuk, hogy az az elért fejlődéshez-
ragaszkodik: ebből indul ki, sőt megoldási rendszereit
is erre akarja építeni. Korunk a nő problémáját is így
fogja fel (amely pedig talán a legorganikusabb válságé
problémája) és fiktív értékű, de emberileg nagyra-
tartott rendszerekkel kísérletezik. Mindenki jól ismeri
a «nő tehermentesítésének» elméletét és azokat a bizarr
elképzeléseket, melyekkel különösen Amerikában a női
társadalom «segíteni» akarnak és neki «emberiesebb»
életet akarnak biztosítani. Ezzel szemben a reális férfi-
nizmus lényege éppen az, hogy nem az adott civilizá-
ciót veszi alapul (ezzel csak mint egy el nem mellőzhető

adottsággal számol) és nem erre akarja építeni a nőproblémák megoldását, hanem célja felkutatni a női társadalomnak a civilizáció következtében a természete törvénytől való elhajlását, hogy így a kérdés organikusíkon, a természettörvény szem előtt tartásával legyen megoldható.

Erre irányultak a természetes hivatáskiválasztás körüli vizsgálódások és ide gravitál az egyéni választás is. Ha a társadalmak lehetővé tudják tenni a női hivatáskiválasztás természetes mederbe terelését, már az első és egyik igen lényeges lépést megtették a nőproblémák fölszámolásához. Ezzel már biztosították, hogy a nők természetes módon, tehát hivatásösztönüket követve léphetnek be a családba. Azonban ezzel még csak kategóriák jöttek létre és lehetőségek nyíltak arra, hogy a kérdés eljuthasson az *egyéni*g. Mert a válság oka nemcsak az, hogy a megfizettség jutott be a családokba éhivatás nélküli nők szorították ki onnan társnőiket, hanem az is, hogy ugyancsak a civilizáció kedvezőtlen belejátszása folytán rendszerint a *természetes módon egymásnak meg nem felelő egyedek léptek házasságra*. A természetes állapotban az egyedek belső megérzéssel tökéletes módon ki tudják választani a nekik megfelelő élettársat. Erről még ma is meggyőződhetünk, ha a civilizációtól még ki nem kezdett távolabbeső vidékek ezirányú életét figyeljük meg. Ezeknek egyszerű élete valahogy több időt enged a szemlélődésre, valahogy zavartalanabban hallhatják meg a természet sejtelmesszavát, mint a civilizáció differenciáltabb *életét* szénvédő embere. Itt nincs alakoskodás, nincsenek kendőzött érzelmek, de nincsen kímélet sem. A balladák komor világa itt valóság, itt a drámaiság őszinte megélését figyelheti meg az ember, ha valakinek a szíve «rosszul szól». Sok tragikus eset fordul elő a szerelemben, de éppen ez biztosítja, hogy csak azok kerülnek

össze, akik egymás mellett egy életen át ki tudnak, ki akarnak tartani. De nemcsak a belső érzelmek, a belső megézés tekintetében vannak előnyben a civilizáció emberével szemben, hanem a külső életmód is kedvez embertársaik megismerésében és megítélésében. A kisebb közösségekben élő emberek szinte egy nagy családot alkotnak: együtt nőinek fel, napról-napra látják egymást, közösen a munkában, a szórakozásban, Nincsválaszfal, nincs titok, a maga nyers őszinteségében nyilvánul meg a jellemalkat, amely a közösség elismerésvei vagy elutasításával találkozhat. Azt mondhatnánk, hogy a közösségtagok értékelése is kollektív úton, a közvéleményen keresztül alakul ki és ennek objektivációja lesz az egyéneken társaikkal szemben kialakult szimpátia, vagy antipátia. A közvetlen megismerészerfőlött alkalmas arra, hogy az élő resonator, az emberi szív a neki megfelelő hanghullámokat kielemezze és harmonikus hangképen oldhassa fel. így születik az egyéni vonzalom, mely a házasságokat létrehozza. Itt kell még megjegyeznünk, hogy ezek nem ritkán szerelem nélküliek, ha a szerelmet korunk szóhasználatában vesszük. Mert jól jegyezzük meg, hogy ez a szó csak természetes állapotban fejezi ki maradéktalanul a gondolatot, melyet jelteni hivatva van. Csak ennek fedi értelmét és szurrogátumait és semmi esetre sem azonosítható azzal a leegyszerűsített fogalommal, amit a mai ember egyszerűen nemi vonzásnak nevez. Akinek erről még nem volt módjában közvetlen megfigyelés útján meggyőződni, még mindig rendelkezésére áll egy közvetett eszköz a népdalgyűjteményekben. A civilizáció térfelében jutott ember számára a dolgok már nem ilyen egyszerűek és magától értetődők. Itt nincs szerves együttélés, csak az érdekazonosság hozza egymás közelébe az embereket, egyébként barlanglakók. Gondosan eltüntetnek minden apró ösvényt,

amely közelükbe vezet. Modern eszközökkel ugyan, de az ősemberhez hasonló módon leplezik bűvőhelyük. Remeték, de a magány egészen más pszichológiájával, mint ez természetes módon történni szokott. Ha a városi éjszakai életét szimbolikus képekben tudjuk elképzelni víziószerűleg megelevenedhetik előttünk az őserdő, ahol csak ellenségesen villogó fényeket és prédara éhes vadak szilhuettjeit érzi maga körül az éltévedt ösvénykutató. Az első fénysugár, a nap fölbukkanó korongja már mindenkit újra barlangjában talál. Városban nem alacsony léckerítés a házak válaszfala, hanem gondosan elszigetelt körengetegen belül élnek az emberek, Zárkóztak és az egymással való esetleges érintkezéseik is mesterségesek és mesterkéltek. Csak akkor lesznek láthatók, ha előzőleg fölkészültek a találkozássra. A városi ember csak szerepekben láthatja egymást és az egyén a maga természetességében már szinte sehhol sem jelenik meg. Ilyen miliőben aztán a természetes síkú egyéni választásról álmodni sem lehet. Viszont annak lehetősége sem forog fenn, hogy ezt a túldifferenciált életstílust vissza vezessük a természetes állapothoz, így számunkra nem kínálkozik más megoldás, minthogy a tudomány világánál kell kutatnunk olyan megoldások után, melyekkel a természetes egyéni választás mégis csak megközelíthető lesz. Ebből a szempontból lehet nagyjelentőségű a *házassági tanácsadás* intézménye, amelynek fontosságát az Egyház is felismerte és XI. Pius pápa ismételtén felhívta az orvos-társadalom figyelmét, hogy a kérdéssel behatóan és tudományos alaposággal foglalkozzanak, hogy ennek üdvös eredményeit az emberiség javára lehessen kamatoztatni.

A házassági tanácsadás ma még az elindulás stádiumában van és mint új intézményt különféle társadalmi megmozdulások szeretnék maguknak kisajátítani és

saját ideálkomplexumaikba elhelyezni. Tény az, hogy biológiai szükségességekből született meg és célja a házasulandóknak alkat vizsgálatuk után a házasságukra való javaslatokat megtenni, A házassági tanácsadás mai rendszere mellett csak higiénikus szempontból fogja fel feladatát és sok esetben erkölcsileg kifogásolható tanácsokat ad. A világnézetileg ma még közömbös házassági tanácsadásnak hivatalosan kettős célja van. Egyrészt távol tartja a házasságtól azokat a terhelt egyéneket, akik csak degenerált utódokat hoznának a világra, másrészt mindazt előmozdítja, ami az emberi faj javulását biztosíthatja.¹ Tehát amint látszik kissé talán túlzott mértékben is magánviseli a «csak» eugénikai színezetet. Minthogy azonban az emberi faj előbbrevitelére vonatkozó kérdések erkölcsi kérdések is nem engedhetők meg, hogy ezek bármilyen vonatkozásban összeütközésbe kerüljenek, mint az ma ilyen tanácsadó helyeken sok esetben megtörténik. Ez indította a nagy szociális pápát is arra, hogy a «Casu connubii»_c. enciklikában kinyilvánítsa az Egyház hivatalos álláspontját. «Segíteni — hangzik a tanítás — lehet és kell az emberekben a természettudomány eszközeivel, de téves volna azt gondolni, hogy ezek egymagukban elégségesek a házasság tisztaságának biztosítására. A házasság és a hitvesi erkölcs összeegyeztetése a róluk szóló isteni törvényekkel — ami nélkül a házasság kívánatos helyreállítása eredménnyel nem járhat — csak úgy lehetséges, ha az emberek ezeket az isteni törvényeket könnyen, biztosan és minden tévedéstől mentesen megismerhetik.» Ezzel az Egyház feje mintegy hivatalosan állástfoglalt a kérdésben és az azóta megszülető kezdeményezések, a katolikus orvosok Szent Lukács egyesületének idevonatkozó tudományos kutatásai és meg-

¹ Bővebben: H. Muckermann: Eheberatung. Nevermann: Über Eheberatung.

állapításai mind-mind arra engednek következtetni, hogy ez a nagy horderejű intézmény az Egyház protektorátusa és irányítása alá jutva, tényleg eléri azt a célt, amit eléje tűzünk akkor, amikor tőle a házastársi kiválasztás megkönnyítését várjuk. A pápai körlevél alap gondolatából fog megszületni az a házassági tanácsadás, amely nemcsak eugenikai szempontokra lesz figyelemmel, hanem elsősorban erkölcspedagógiai szükségességeket tart szem előtt, mellyel együtt az eugenikai kívánalmak is természetszerű megoldást találnak.

Az így felfogott házassági tanácsadás két egymással szervesen összefüggő és együttműködő részre oszlik: egyrészt tudományos, intézeti munka, másrészt *társadalmi* munka.

A tanácsadás szükségessége városi kívánalom, vidéken egyáltalán nincs jelentősége. Nemcsak azért, mert nehezen értenék meg célkitűzéseit és egyáltalán nincs rá szükség, hanem azért is, mert nagyobb anyagi megterhelést jelentene, amely nem lenne arányban eredményeivel. Ellenben sürgős szüksége mutatkozik annak, hogy a civilizációval sajnálatos ismeretségbe jutott embertömegek közelében hamarosan otthont találjon. Az eddigi kellemetlen tapasztalatok alapján arról igondoskodni kell, hogy ezen intézetek vezetői helyevalláserkölcsi felfogással rendelkező egyének legyenek, akik a tudomány eszközeit előbb az erkölcs mérlegére helyezik, mielőtt azt hatni engednék. Az intézetek a tanácskérőkről kartotékokat fektetnek fel és a vizsgálat, valamint a megfigyelés eredményei is ezekre lesznek rávezetve. Erre kerülnek aztán a leszármazók adatai i-kronologikus sorrendben, így nem lesz ez más, mint a család számokkal és betűkkel kifejezett élettani grafikonja, vagy helyesebben egy kollektív családi napló, melyben a tagok születési és halálozási adatai között beszedés adatok húzódnak meg. Természetesen szükség

lesz arra is, hogy az intézet családlátogatásokat is végezzen, melynek nemcsak folytonos és folytatólagos felvilágosítás lenne a célja, hanem az ezen alkalmakkor szerzett megfigyelések eredményeinek a kartotékon való megörökítése is. Mert e ponton figyelembe kell vennünk, hogy az eugenika, mely kezdetben az egyéni biológiai determinizmusát hirdette, ma már a tudományos beigazoltság súlya alatt engedményeket kénytelen tenni a tekintetben, hogy az öröklött tulajdonságok nagyobb részben csak hajlamok, melyekre sok esetben a fejlesztő tényezők (nevelés stb.) is behatnak. A kartotékon feltüntetett generációk egymásutánjának tudományos megfigyelésével nyomon lehetne kísérni az örökletes prognózist és következtetni lehetne annak beálló törvényszerűségeire. Tökéletesebben meg lehetne ezáltal figyelni a mutációt, idiovarriációt¹ és mindazon jelenségeket, melyekre a szakirodalom ma még csak mint hipotézisekre támaszkodhat. Esetleg majd olyan jelenségek is mutatkoznak, melyek talán homlokegyenest ellenkező irányt adhatnak az eugenika mai célkitűzéseinek. Ez az intézmény módot tud majd nyújtani, arra, hogy ne az elméletből és tudományos elképzelésekből kelljen a gyakorlatot kiépíteni, hanem gyakorlati megfigyelésekre támaszkodva állíthassa fel a tudomány a maga kétségbevonhatatlan tételeit. Meg lehetünk győződve, hogy ezen gyakorlati megfigyelések és följegyzések révén olyan értékes tudományos anyagot adhatunk át az utókornak, melyet az majd nagy eredménnyel tud saját hasznára fordítani.²

¹ Ez alatt a szakirodalom azt az esetet érti, mikor az egyéni átöröklési anyagában az elődökéből meg nem magyarázható változás áll be.

² A kérdés tudományos részét bővebben Muckermann é. Neverinann i. m. lehet megtalálni. A kérdés összefoglalását pedig az «Egyházi Lapok» LVI. 10. sz.-ban Dr. Bochorv Ádám egy. m.-tanár nyújtja.

A házassági tanácsadás intézményének másik nem kevésbé fontos területe a társadalmi munka. Minden reform gondolat csak akkor járhat eredménnyel, ha nem fölülről erőszakolják rá a társadalomra, hanem az a néplélekből fakad, vagy legalább is utat talál oda. A javító intézményeknek érzelmi együttúthásra van szükségük, hogy a kívánt eredményt elérhessék. Szükségdolog, hogy a tanácskérés minden kényszer alkalmazása nélkül csupán helyes propaganda megszervezésével találkozzon a közérdeklődéssel. Bizalmat kell támasztania titoktartása és emberszeretete szempontjából, meg kell győznie az embereket, hogy ezen a területen az egyéni boldogsága és a köz érdeke a legteljesebb harmóniában találkozik. Jól tudjuk, hogy ez nehezen fog menni és eszményi keresztülviteléhez új generációk lesznek szükségesek, mellyek már ebben a szellemben nevelkedtek. És a modern eugenika e területen éppen abban téved, hogy a tudományos felismerést elégségesnek tartja ahhoz, hogy ilyen fontos dologban az emberi közfelfogást megváltoztassa. Sokkal mélyebb erőkre van itt szükség, ahol bizonyos fokú önnevelés, önuralom, mérséklet és megtartóztatás kérdésén fordul meg minden. És ebből a szempontból tudjuk nagy örömmel fogadni az Egyház munkájának a házassági tanácsadásba való bekapcsolódását, amikor annak alapjául a helyes valláserkölcsei nevelést akarja tenni. Nemcsak pusztán eugenikai szempontokat érint, hanem az *egésznek* felfogott emberi életet akarja megfigyeltetni. Célkitűzéseiben nemcsak higiénikus és eugenikai elvek jönnek figyelembe (bár ezek fontosságát is elismeri), hanem valláserkölcsei és pedagógia szempontok is. Akiket a tudomány meg nem győz, ébrentartott lelkiismeretük még mindig állásfoglalásra bírhat. «Egyéni választás,» «Előkészülés a házasságra» mind olyan fejezetei az enciklikának, melyek tömör összefoglalását ke-

pezhetik a kiindulásnak. Különbséget tesz a távolabbi előkészülés, mely pedagógiai probléma és a tulajdonképpen egyéni választás között. Olyan fontos intézmény, mint a házassági tanácsadás homokra nem épülhet és a társadalmaknak mindenképpen azon kell lenniök, hogy komoly alapot kapjon és gyökérszállai egészen odáig elnyúljanak, ahol az általános életépítés kezdődik. Szervesen kell beleilleszkednie a keresztény pedagógia fölépítettségébe, amelynek tanítása egyébként is mindig tekintettel van az egyetemes érvényű természet-törvény kívánalmaira. Amikor az enciklika hatható-valláserkölcsei nevelést sürget meg van róla győződve, hogy az eugenikai célok is csak ezen keresztül lesznek elérhetőek. Csak ebben a milióban kaphat a hivatás, család és társadalom olyan értelmezést és magyarázatot, melyben ezek az egyéni élet érdekazonosságát jelentik. Hangsúlyozza, hogy az egyén számára csak a transzcendentális igazodási pontot kell megkeresni és ezzel a rejtett összefüggések mindjárt láthatókká válnak: helyes értelmezést kap az egyéni élet és megvilágosodik a közösséghez való viszonya is. Eltűnik az egyéni élet teljes és független kiélésének akarása. Az emberek megint érezni fogják hivatásuk nagyszerűségét és meg fogják érteni az élet énfölötti magasságait. Földi érdemgyűjtést látnak majd a házasságban és úgy készülnek fel rá, mint azok, akiknek hivatástudatára és felelősségére sok-sok ember testi épsége és boldogsága van bízva.

Meg lehetünk győződve róla, hogy ez a szemléletmód már eredményesebben tud hatni ott, ahol az eugenika egymaga még erőtlen és képes kimunkálni olyan érzékeny lelkületet, amely nagymértékben pótolhatja a civilizáció által kikezdett természetes kiválasztási készséget. Az eugenikai felvilágosítás mellett a lelki é-valláserkölcsei érzés ébrentartásával már eleve meg lehet

akadályozni az olyan házasságok létrejöttét, amelyben csak folytonos betegség, civódás, gyötrelem, lelkipurdálás lennének otthonosak s a jókedv, a derű és a házasság transcendentális gyümölcsei nem bírnák egy percre sem felmelegíteni a hűlő otthon vezeklő magányát. Az ilyen neveltségű embernek nincs szüksége kétesértékű eugenikai radikalizmusokra, az ilyennek csak elébe kell tárnai a jövődő család élettani fényképét és azt mondani — cselekedjél!

De nemcsak a negatív kiválasztásnál lesz az enciklika iránygondolatának nagy jelentősége, hanem a pozitív kiválasztásnál is. Nem csak akkor fog hatni, ha el kell valakit téríteni egy ránézve testileg-lelkileg káros házasságtói, hanem akkor is, ha meg kell valakit nyerni számára. olyan érzületvilágot nevel, amely csak a neki megfelelő érzelemhullámok hatására tud csak reagálni és a házasságba megint bele viszi az individualizmust. Az ilyen neveltségű egyén a házasságban nemcsak nemiséget lát, hanem mindazon szellemerkölcsi tulajdonságokat keresi, amely belőle a nemek megosztottsága folytán hiányzik, de amire mégis múlhatatlanul szüksége van, nemcsak saját *életét* tekintve, hanem utódai szempontjából is. Rádöbbsenti arra, hogy neki nem «a» házastárs kell, hanem «egy» házastárs: nem nemileg, hanem egyedileg meghatározott alak, akinek bátran elmondhatja Bougaud szavaival: «Téged! Egyedül! Örökre!» A modern házasságok nagyrésztében éppen az a baj, az a ma még kellőleg fel nem fedezett és nem értékelt kórokozó, hogy ezek nem individuális síkon jönnek létre, hanem csak azon körülmény folytán, hogy egyik fél szoknyát visel, a másik nadrágot hord, vagy helyesebben szólva — egyiket sem. A természetes alkatkeveredés egymást nivelláló hatása megszűnt és az emberiség egy specializált alkat (érzéki) favorizálása révén szaporodik tovább. Sajnos, a dolgok természeté-

nél fogva ma még nem áll elég tudományos anyag rendelkezésre, hogy kellőleg meg lenne világítható, hogy ez a rendszer mennyiben járult hozzá ahhoz a körülményhez, melynek folytán ma ilyen kérdésekkel foglalkozni kényszerülünk. De már kezdjük sejteni, hogy az alkatazonosság fokozódó összetalálkozása a generáción keresztül semmi esetre sem lehet kívánatos az emberi faj szempontjából. Az emberiség élettani értelemben csak úgy juthat kiegyensúlyozott állapotba, ha módjában lesz a természettörvény által megkívánt alkatkülönbözőségeket összekapcsolni és ezeket egymás számára vonzóvá tenni. A pozitív kiválasztás tehát ilyen szempontból is nagy súllyal esik latba.

Ezeknek előrebocsátása után meg lehetünk győződve róla, hogy a házassági tanácsadás azon nagyfontosságú intézmények egyike, melyekre a jövő társadalmaknak múlhatatlanul szükségük lesz. Ez a maga részterületén el fogja végezni a második szelekciót és lehetőséget nyújt arra, hogy a házastársi kiválasztás megint normális keretek közé jusson. A társadalmaknak pedig el kell követniök mindent, hogy ezen intézmény hatásosegítőtársa, az enciklika által annyira hangsúlyozott valláserkölcsei nevelés, e téren is kifejthesse nemesítő hatását és megoldani segítse egy vajúdo kor végveszélyel fenyegető létproblémáját.

IV. CSALÁDI JOGÁLLÁS.

A MODERN TÁRSADALMAK VÁLSÁGÁNAK nem utolsó sorban fontos összetevője a házasságba jutott nők rezervált magatartása. A mai nők racionálizálni igyekeznek a házasság együttéléséből és az anyaság követelményeiből származó feladataikat. Sajátos helyzetüket tekintve, számukra az odaadás nem jelentheti azt a feladatkört, amit ez a fogalom betakar. Hivatásuk teljesítése közben nem emelkedhetnek le Fort-i magasságokba és nagyon is tudatosan kényszerülnek megvonni a határvonalat maguk és családjuk között. A nő mai családi jogállása mellett nem lehet eszménythordozó és senki sem kívánhatja tőle őszintén a család megmentését. Várát az 1894. évi XXXI. t.-c. rombolta szét, mely megtörte a házasság elvi felbonthatatlanságát és a nőt biztos egzisztenciájú társa szeszélyének dobta martalékul. Egy sajnálatos világnézeti elferdülészülte helytelen korfelfogás és az ezt szentesítő törvényhozási intézkedések átmeneti jelleget adtak a házasságnak, melynek természete pedig föltétlenül állandó jelleget kívánna meg. Ez az ideiglenesség is akadályozhatja a nőt abban, hogy természete szerinti odaadással szolgálja a családot és abban maradéktalanul tudjon feloldódni. A mai nő rá van kényszerítve, hogy először saját magát nézze és erőinek, képességeinek megőrzésére törekedjék. Alkalmazotti lelkületet hoz magával és csak annyit akar nyújtani, amennyit megfizetve érez, amennyit multhatatlanul adnia kell. Nem tekinti magáénak a családot, nem igen azonosítja magát vele, mert

nem tudhatja, hogy érdekeik mikor válnak szét é- mikor kell azzal szembe fordulnia. Elfoglaltságai kö- zött mindig egy rejtelmes biztosító szelepre ügyel, mely visszatartja attól, hogy magáról megfedkezve erején felüli teljesítményt nyújtson. Mihelyt a tükör halványabb, bágyadtabb külsőt árul el, vagy a szem- gödör bontakozó szarkalábairól ad felvilágosítást, mindjárt szükségét érzi annak, hogy jobban kímélje magát. Tévesen ítéli meg ezt a közfelfogás, mikor hiú- ságnak nevezi. Ez nem csak hiúság, hanem jóval több ennél: önféltés. Sok esetben ez bírja rá a ma nőjét, hogy az ifjúi évek vége felé sorsa biztonságáról újból elgon- dolkozzon és ha azt érzi, hogy később úgymint válásra kerülne a sor, inkább maga lép fel kezdeményezőleg, hogy maradék erővel jövőjét még idejében biztosabb alapokra helyezze. Ebből a felfogásból származnak azok a manapság mindgyakoribb házasságok, melyek asszo- nyát korunk másodvirágzásban szokta elképzelni é- emlegetni. «Naplemente előtt. . .» Ez, sajnos, sok eset- ben nem romantika, hanem fájdalmas valóság. Ez a legkritkább esetekben szerelem — inkább önbiztosítás. Mert ha kilátás volna Baucis sorsára, az összeöregedé- lehetőségére nem tartanának számon minden eshető- ségre számítva, újabb férjjelölteket. Innen vette a tör- téneti feminizmus is érveit a nő gazdasági egzisztenciá- jának szükséges biztosításához: hogyha már odaadva mindenét, adni nem tud és túladnak rajta, ne kelljen az utcára kerülnie.

A történeti feminizmus elfogadta ezt a rendszert é- csak kiparírozására törekedett. A civilizáció következte- ben beállott helyzetet evolúciónak gondolta és mint ténylegesen változtathatatlan rosszra akarta építeni eny- hülést hozó intézményeit. A reális feminizmus elgon- dolásának másnak kell lenni. A társadalmi válság szülte helyzet nem evolúció, hanem reakció és a válságba

jutott intézmények igenis visszavezethetők természete-
állapotukba, ha az emberi életet a természettörvény
imperatívuszainak megfelelőleg rendezzük be. Az
eddigiekben tárgyalt kettős kiválasztás elég biztosítékot
nyújt arra, hogy ezek segítségével hivatástudattal ren-
delkező nők kerüljenek a családi kötelekekbe és az így
előálló tényleges helyzet meg fog felelni a természet-
törvény kívánalmainak. Ezek után már csak azon kell
lennünk, hogy az így előállt és javult helyzet megfelelő
jogi körülbástyázást kapjon, úgy gondoljuk, hogy a
törvényhozás ebben az esetben nem követne el «szemé-
lyes szabadság elleni erőszakot», ha az így létrejött
házasságok szempontjából kimondaná az elvi fölbont-
hatatlanság intézményes biztosításának szükségességét.
A polgári jog ismer társaságokat, melyeket akkor sem
enged feloszlatni, ha az tagjainak kívánsága volna, vagy
ha annak további fennállása az egyik vagy másik fél gaz-
dasági romlásával járna. Mennyivel inkább kellene
alkalmazni ezt a jogelvet a házasság szempontjából, hol
a tagok általános érdekközössége nemcsak gazdasági
természetű, hanem morális jellegű is, melynek ezenfelül
még transcendentális beállítottsága is van. És ezen túl-
menőség a házasság nem is az az intézmény, melyet
pusztán jogi tereumon lehetne megítélni és boncol-
gatni, És nagyon tévednek mindazok, akik a házasság
intézményével foglalkozván, annak egyéb, elősorban
jelki vonatkozásait nem veszik figyelembe. Pusztán jogi
alapon a házasság válságát megoldani sohasem lesz le-
hetséges, mert a paragrafusok az egyének világnézeti
meggyőződése és erkölcsi belátása nélkül csak arra lesz-
nek jók, hogy állami segédletet nyújtsanak és formulákat
állapítsanak meg a családi élet züllésének továbbfejlő-
désében, Mikor a házasságnak a polgári jog szerinti fel-
bonthatóságát sérelmezzük, ezzel nem akarjuk azt
mondani, hogy a házasságot minden körülmények

között fenn kell tartani, mert ezt maga az Egyház sem követeli, de igen is meg kell akadályozni azt, hogy a válási lehetőség biztos tudatával, — sőt ebben előre való megállapodással — keletkezzenek házasságok. A magyar házassági törvény morális alapjait ma már erősen ki kezdte a legmegbízhatóbb tetemrehívó — az idő, mely a tüneményes dialektikát elsorvasztotta s valljuk be, el igyöngítette. Mintha a rozsdá rágódnék ezeken az alapokon s a házasságok felbontásának statisztikája arra látszik figyelmeztetni, hogy azok az intenciók, melyekkel a törvény a házasságok szilárdságát akarta biztosítani, a gyakorlatban nem tudnak érvényesülni soha. És ekképen a magyar viszonyok szinte egy gyékényen árulnak a nálunk nem akreditált szovjet joggal, melynek az idevágó intézkedései csaknem szószerint megegyeznek a magyar házassági törvény 77. §-ával. A különbség csak az, hogy amíg ott ez őszinte nyíltsággal történik, addig nálunk a törvény raffinált szerkesztése módot tud nyújtani a felek még raffináltabb eljárásaira. És ma már van olyan állam is, amely a házasságok felbontásával üzletszerűleg foglalkozik. Milyen csodálatos dolog, hogy egy szélső keleten élő nép csak egy borzalmas vérfürdő és az állatiasságba való teljes visszasüllyedés árán tudta csak elérni azt, ami Európa szívében az 1900-as évek végén ragyogó dialektikával szerkesztett jogi formák között már megvalósult. De még ha a legjobb akaratot tételezzük is fel, akkor is kétségbe kell vonnunk, hogy a házassági jogalkotás terén az állam a maga intézményeivel tökéletes megoldást hozhat. Van egy angol közmondás, melynek frappánságát éppen napjainkban érezzük legjobban: nem az intézmények fontosak, hanem az emberek. És ezt bizonyítja a házassági jognak polgári szabályozása is. Az állam csak intézményeket tud létrehozni, de azt erkölcsi tartalommal megtölteni képtelen. Kizárólag azt mondhatnánk, hogy helyes világnézetű é-

A nő a modern társadalomban.

erkölcsi felfogásában természetes kiindulású ember számára az állami életkeretek szinte fölöslegeseek, míg az ugyanezekben megromlott ember számára a rendőr-állam tökéletes megvalósítása is kevés volna. Tehát ahol a jog hatástalan, ott más természetű elrendezésekkel kell próbát tenni. A modern társadalmak sajnálatos kísérletei után alig lehet kétséges, hogy a házassági természetű kérdésekben való intézkedést egy lelki hatalommai rendelkező intézményre — az Egyházra kell bízunk. Erre utal XL Pius pápa is, mikor a társadalmi ügyekben való illetékességről szólván, ezeket mondja: «Legyenek meggyőződve az államférfiak, hogy minél inkább érvényesül a társadalmi közületek helyes rangfokozata a *kisegítés* társadalombölcseleti elvének lelki ismeretes követése által, annál nagyobb a közhatalom tekintélye és hatályossága, annál boldogabb és megelégedettebb az állam.»¹

Az egyházi házasság visszaállítása ma már nemcsak az Egyház által hangoztatott jogos igény, hanem neutrális világnézeti körök által is belátott társadalmi szükségesség. Az 1930-ban megtartott «Nemzetközi Gyermekevédelmi Kongresszus» egyik határozati pontja nyíltan kifejezi ebbéli kívánalmát, amikor ezeket mondja: «Támogatni kell minden olyan tevékenységet vagy intézményt, amely a családi együttélést erősíti, a válást ékülönélést pedig igyekszik meggátolni». Lindsey, a hírhedt «Revolution der modernen Jugend» szerzője, pedig nem régen lepte meg a nyilvánosságot ebbéli felfogásának revíziójával. «Engem újítónak tartanak — úgy mond. De már be kell vallanom, hogy felfogásom megváltozott: a régi házasságot jobbnak tartom az újnál, mert arra a meggyőződésre jutottam, hogy apáink boldogabban éltek mint mi.»

¹ Quadragesimo Anno.

A családi jogállásnak másik, napjainkban sokat vitatott kérdése a *tekintélyt elv*. Most, hogy a házassági törvény a polgári jogban újabb szabályozás előtt áll, sokat vitatkoznak fölötte és sok összehasonlítást végeznek az egyházi joggal. Sokak előtt úgy tűnik, mintha az Egyház nem venné eléggé figyelembe azt az eltolódást, illetőleg kiegyenlítődési folyamatot, mely férfi és nő között az újabb időkben előállt. Szemükben ezt látszanak megerősíteni a házasság védelme tárgyában kiadott pápai körlevelek is, mint XIII. Leó «Arcanum»-ja és XI. Piu-«Casti connubii» című enciklikája. Ez a felfogás azonban a dolgok mögé nézést jelent és nem veszi észre az absztrakt tényeket. Tagadhatatlan, hogy az Egyház a házasság és az azzal kapcsolatos kérdésekben alapítása óta egy jottányit sem engedett, de viszont felfogásának eredeti megszövegezése oly prezíz és tökéletes volt, hogy elbírja az évezredek súlyosodó terhét és örökké aktuális marad. Sokan azt állítják, hogy a római jog páterfamiliászának hatalma csak annyiban módosult az egyházi jogi kodifikációkban, hogy az ottani materiális, vagy mondjuk ököljog finomabb formában inkább a szellemi despotizmus területére csapott át. Ezek a megállapítások persze elfelejtik, hogy mikor az Egyház a férji hatalmat körülírta az evangélium szellemében élő, emberre gondolt, aki a megkapott hatalmat tényleg a keresztény szeretet hűség és megértés erényein keresztül, kitisztult formában fogja gyakorolni. Olyanokra, akik a férji hivatásban nem jogot keresnek, hanem kötelességet látnak. Tehát ha az Egyháznak a férji hatalomról vallott felfogását tisztán akarjuk látni és megítélni, úgy el kell vonatkoztatnunk a ma emberétől. Azért nem az Egyház felelős, hogy ma még 1900 év után is csak ideál a kereszténység, a keresztény erkölcs és az annak alapján berendezett emberi élet, hanem ezért felelőssé tenni egyedül a társadalmat lehet, mely bűnös könnyel-

műséggel akadályozza és késlelteti az Egyház munkáját.

Hogy az Egyház a nő kvalitását nem becsülte és nem becsüli le, alsóbbrendűségét soha sem hirdette, arra tanúbizonyság egész szelleme. Csak a szociális enciklikákát kell olvasnunk, hogy meggyőződhessünk róla, hogy az Egyház mennyire tisztában van a női hivatásnagyszerűségével és mennyire értékeli is azt. Sőt bizonyos körülmények között még az annyira sérelmezett férji hatalommal is felruházta és a család hatalmi irányítására is alkalmasnak tartja, mikor a «Casti connubii» így ír: «Ha a férj elmulasztja kötelességét, mellyel a családdal szemben tartozik, az asszony tartozik helyette azt átvenni és a családot kormányozni», így az asszony is lehet családfő, de az egyházjog intenciói szerint azért csak másodsorban, mert neki a természetörvény szebb és fenségesebb hivatást rendelt, mint az uralkodást. Tehát az Egyház felfogása szerint a keresztény családokban nem férji despotizmus van, hanem ott a «szeretet rendje» (Szent Ágoston) uralkodik jogszerint is és ténylegesen is. Nem az erő, nem a nemi hovátartozandóság, sem pedig a kiskorúság kell, hogy eldöntse a családi jogállást, hanem egyedül a szeretet, a kölcsönös belátás és megértés, szóval az emelkedettebb gondolkodású emberiségnek, illetve kereszténységnek kell uralkodnia. A szeretet még ott is el tud igazítani, ahol a jog már csődöt mond. Sőt a szeretet belső, lelki motívuma nagyon sokszor erősebb a jognál. Mivel a keresztény család élete eszményi felfogás szerint amúgy is lelki síkon megy végbe, itt szinte fölösleges a jog. Hogy ez mennyire így van, szépen világítja meg az a tény, hogy az új Polgári Törvénykönyv Tervezet csak most akar kodifikálni egy olyan intézményt, melyet a keresztény házasság a gyakorlatban már régtől fogva ismer. T. i. a *férjtartás* intézményét. Ez a polgári jogban még

nóvum, sok-sok kritika és gáncs fogadta. Sokat vitakoztak fölötte a szakirodalomban. De amíg a polgári jog kauzalitást keres, addig az egyházi jog már régtől fogva ismeri és a *kölcsönös segítség* elvét, mely a szeretetből fakad, régtől fogva alkalmazza.

Ha már most sajnálatos módon megkülönböztetést kényszerülünk tenni az egyházi és állami családjogi jogalkotás terén, kétség nem férhet hozzá, hogy a míg az állam mesterséges behatásoknak helyet engedett éltért a természetes szabályozástól, addig az Egyház intézményeinek felállításával mindig a természettörvény irányelveihez tartotta magát. Ebből a fölismerésből származik ereje és társadalmi missziója is.

A családi jogállás helyes elrendezettsége a természettörvény szándékainak tiszta felismeréséből fakad. Mindenütt, ahol emberi egymásmellettség van, elengedhetetlen követelmény a *tekintély elve*, amely nemcsak abban áll, hogy a közösség belső életét organizálja, hanem abban is, hogy annak érdekeit kifelé reprezentálja. A családi közösség esetében a belső organizáció a férfi számára jelentéktelenebb része a hivatásnak éleginkább a serdült kort meghaladott gyermekek fegyelmezésére szorítkozik és mondjuk — eszményhordozó jelentősége van. A család belső ügyeinek rendbentartása megfelelő intelligenciával rendelkező asszony esetében ennek soha vitássá nem tehető feladata. Ezzel a tekintély egyenértékű részesévé válik, melynek másik része, a család külső érdekképviselője, védelme és a róla való erkölcsi és gazdasági gondoskodás a férfi feladata lesz. Mivel pedig ez a feladatkör a nőről való gondoskodást is jelenti, a dolog természetéből adódik, hogy a férfi kormányzása reá is kiterjed. Ebből azonban a legelítélendőbb dolog olyan konzekvenciákat vonni, mintha ez a nő rabszolgaságát jelentené. A férj és feleség viszonya isteni elrendezés folytán életközösségre és élet-

kölcsönösségre van alkotva. «Mert természetük úgy van megosztva, hogy erőit nem lehet egyazon dologra fordítani, hanem részben az ellenkezőre, természetesen ugyanazon célra törekedve. A természet a férfit erősebbnek, a nőt gyengébbnek alkotta, hogy emez félelme következtében óvatosabb és őrzésre alkalmasabb legyen.»¹ A nemek egyenértékű, bár különböző célra beállított hivatáskészséget kaptak és a természettörvény kimutatható szándéka szerint a nő feladata a családban nem hogy csekélyebb értékű, csekélyebb jelentőségű volna, sőt egyetemes emberi szempontból a nő ideáliteljesítménye felbecsülhetetlen jelentőséggel bír. (Lásd le Fort páratlan szépségű hasonlatait, i. m.) Ekkép a családban — mint általában minden közösségi életben — a teljes munkamegosztás elve érvényesül, melynek való megfelelés esetén a személyiség olyan méltóságtudatot kap, hogy az alsóbbrendűség célzathipóthézisét szinte elképzelni is lehetetlen. És amit kellő erkölcsbölcséleti tudás nélkül a család jogi struktúrájáról az előző korok tanítottak, ma már a szociáliciklikák fényénél szertefoszlott ködképeknek tekinthetők. Sajnos azonban, hogy ezek a tények még nem érinthették meg a tömegeiket és a kereszténységnek az a tragédiája, hogy az észszerű megismerés lassan halad előre a társadalmakban. Még mindig nagy az imponderabiliák világa, még mindig sok a helytelen fanatizmus és fanatizálhatóság. Az értelmi megismerés útjai még ma is elég exkluzívek és arisztokratikusak. De mégis hinnünk kell abban, hogy a kereszténység talán még itt Európában megéri az ész demokráciáját. Akkor pedig meg lesz mentve az ennek alapján berendezett társadalom.

¹ Cathrein: Erkölcsbölcsélet. II. 408. o.

V. AZ ANYASÁG.

A ROMANTICIZMUS AZT TANÍTOTTA, hogy mindenki annyit él, amennyit a világból magába tud hozni, illetőleg amennyire a lélek érdeklődési köre kiterjed. Lényege az immateriális értékekre való felfigyelés és szellemi kiegyensúlyozása a klasszicizmus- és naturalizmus nyers életformáinak. Ideáljai között olyan eszmék szerepeltek, melyek leginkább megközelítették az emberi élet időfeletti értékeit. Ez a szellemiség inspirálhatta a hősök és mártírok oly bőségét, melyhez foghatót más korok nem igen tudnak felmutatni. Mély erővel rendelkezett ahhoz, hogy kozmikumagasságokba lendítse az egyéniséget és az áldozatot tegye az élet centrumába. Ahol az emberiség e koron kívül nagyot és maradandót alkotott, mindenütt felfedezhetjük a romanticizmus rejtett, vagy nyílt szellemjárását. A világtörténelem folyamán nem lehet tragikusabb korfordulat, mint az, mely ezt a szellemiséget felváltotta. Az élet transzcendentális értelmét végesbe húzta és a matérián keresztül akarta megmagyarázni. A lélek érdeklődési körét pár köbcentiméterre, a lehető legszorosabb «én»-re szűkítette össze és az életértékek szinte kizárólag a testi élettel kerültek viszonylagosságba. Nem az áldozat volt többé a mérleg nyelve, nem teljesítményekkel mérték az emberi életeteket, hanem azzal, hogy abban mennyit és hogyan tudott saját céljaira fordítani az «én». Éltrevalóság lett az ideál, nem az életerő. Az individualizmus szerint az áldozat összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal, melynek ön-

célúságra kell irányulnia. Az eszme megtartotta lökési irányát és még nagyobb életellentmondásokban futott ki. A gyakorlatban a méltóságból nagyravágyás lett, mely átcsapott határain és ma már teljes bizonytalanságot involvál az emberi értékelés tekintetében. Ha meg is maradtak azok a külső életformák, melyek az áldozatból fejlődtek ki, vagy azáltal lettek nagyokká és szükségképpen feltételezik azt, elsekélyesedtek, mert a, z áldozat többé nem heroizmusból fakad, mely magasabb értékekben akar kárpótlást keresni, hanem kényszerűségből (megfizetettségből). Mellékgondolata mindig az utilitarizmusra, a hedonizmusra való figyelés és az ezek által nyújtott helyzettel való értékelés. És amint az előbbieken láttuk, itt van a család, az anya és általában a modern nő problémája is.

Most, hogy a válság mindinkább érezhető lesz a társadalmi élet egész területén, az emberiség mindvilágosabban kezdi felismerni az összeomlás tulajdonképpeni elindítóját, a szélsőséges individualizmust. Ebből a megsejtésből állt elő az újabb időkben a tömeglélek érdeklődése a kollektív életformák felé. Azok a kollektív elgondolások azonban, melyeket korunk orvosszeréül szeretnének választani, egyáltalában nem kollektív tünetek abban az értelemben, melyben a középkori életformák azok voltak. Ezek semmi egyebek, mint a tömegindividualizmus próbálgatásai, hogy ezáltal azt az úrt valamiképpen kitöltse, mely a régi életformák feladásavai keletkezett. A közösségi élet atomizálódott, atomjai szubjektivizálódtak: nem akarnak tudni olyan eszmenyékről, melyek az életet mechanikus szervezetek nélkül is egybefogják. Mikor a társadalom az anyaságot, mint különös feladatot kénytelen a női nem elé állítani és ezen a területen kedvezmény ékkel és különféle propagandával megtartani, akkor a társadalom már olyan végzetes léket kapott, ahol a szervezetek elégteleneknek bizonyulnak.

A társadalmak sorsa sokkal inkább azon múlik, hogy a modern embert vissza tudják-e vezetni az építő korok lelkiiségéhez és számára érzékelhetővé tudják-e tenni az emberi élet kozmikus értelmét, mely szöges ellentétben van a mai individuális felfogás összes megnyilatkozásaival. A kérdés az, hogy *általános értelmi belátása* tud-e érni a *kötelesség rendszerű élet* szükségessége. Kérdés az, hogy visszatalálhatunk-e a természettörvény irányelveihez és azonosítani tudja-e magát vele a modern ember, de legfőképpen a modern nő. Mert a nő viszonya természettörvényhez sokkal nagy óbb jelentőségű, mint a férfié. A férfi élettevékenysége múltó történelmi szituációt képvisel és a kortársaknak van szánva. A nő az örökérvényű generációt képviseli és annak folyamatoságát biztosítja. A nő neveli a nemzedékeket és így módjában lesz az esetleg elrontott történelmi szituációt az egészséges fejlődés útjára visszavezetni. A férfi elkalandozhat — mondja le Fort —, mert csak magát és korát veszélyezteti, de a nő mindvégig kötve marad: ő csak eltérheti, de meg nem lazíthatja kötelekeit.-

Alapvető tévedése volt a történelmi feminizmusnak, hogy nem ismerte a nőnek természettörvényhez való viszonyát és boldogságát individuális síkon kereste. Magáévá tette kora ferde felfogását, mely az emberi élet szempontjából öncélúságra tört és abszolútumnak tekintette azt. Nem értette a közösségek jelentőségét é- azt gondolta, hogy a nő helyzete emberi elrendezésű é- hatalmi eredetű, csak föl kell oldani kötelekeit, mellyel a családdal szemben van elkötelezve, hogy kimondhatatlanul boldog legyen. Kiszakította a nőt a természete törvény egyetemességéből és nem vett figyelembe olyan dolgokat, melyek az emberi élet maradéktalan megértéséhez föltétlenül hozzá tartoznak. Jogon keresztül sohasem lesz lehetséges teljesen megérteni az emberi életet

és annak kozmikus összefüggéseit. Ekkép sohasem fog sikerülni jogokra építeni az emberi boldogságot. Az ember is szerves része a teremtett világnak, tehát tagadhatatlanul bele kell tartoznia annak teleológiájába. Kezdve a szervetlen világtól, a növényi és állati világon át, föl egészen a teremtés koronájáig, az emberig, a «rend»nek való megfelelés, az élet védelmének é-továbbadásának tett szolgálat az, mellyel ezek össze vannak kötve a transzcendenssel. A dolgok ezen keresztül kapják tetszetős formáikat, melyeknek az emberi világban a *boldogság* felel meg.

Ma már kezdjük érteni a világmindenség teleológiáját, célgondolatát és azokat az összefüggéseket, melyekkel a mikrokozmosz ebbe szervesen beleilleszkedik. Ma már tudjuk, hogy a szervetlen anyag is egy bizonyopotenciájú energia, melynek kétség kívül rendeltetése van, éppen úgy mint a legrettenetesebb természeti jelenségnek, a vulkánoknak. A természettudomány ma már fennhangon hirdeti, hogy mikor oly mérhetetlen hosszú időn át még mindig van élet, van vegetáció a földön, az kizárólag a vulkánok működésének köszönhető.¹ Hasonlóképpen tölti be természettörvényszerű rendeltetését az útszéli bozót, amikor élete továbbadásához szükséges magot viaszbevonattal és bogyójának mérges anyagokkal való átítatásával védi az időjárásviszontagságai és egyéb kártevők ellen. Mikor pedig megért, rikító színeivel odacsalogatja a madarakat, hogy szétszórják azt. Sokkal közelebb esik emberi világunkhoz az állatvilág teleológiájának megértése, amit nap-nap után láthatunk szemünk előtt. A legegyszerűbb rovar is megérzi, mikor az ő ideje elmúlt és következik

¹ T. i. a természettudomány felfogás szerint ez gondoskodik arról, hogy a fáradt földrészek elmerüljenek és a tápdús, termékeny tengerfenék kerüljön újra föl.

a fajfenntartásé. Csápjaival belekapaszkodik a rögbe, miközben potroha a báb védőházává szerveslennedik át. Elpusztul, hogy új életnek adhasson helyet, mert ösztönében érzi a fönséges világterv nagyszerűségét, melynek kimunkálásában neki is résztvenni adatott. És ha emberi világunkat figyeljük, még e világi összefüggéseiben is kellő hangsúllyal fedezhetjük fel annak kötelesség betöltésre irányuló természetét. Az ablakom alatt nyíló virág, az ajtómat őrző kutya, kettős emberi világom (test és lélek), családom, a most élő emberi közösség, sőt a még meg nem született, eljövendő generációk, hazám és az azt szervező állam a maga teljes társadalmi és jogrendszerével mind, mind kötelességem teljesítésére reflektálnak. Ha ezeket mélyen átértjük többé tagadásba nem vehető, hogy a természettörvénye szerű emberi élet a kötelességek betöltésére van alapítva és az agyonhangoztatott emberi jog is, mint a hivatásbetöltésre és nem az attól való függetlenítésre irányuló igény jelentkezhet.

A történeti korok az anyaságot sokkal inkább jelentéktelen dolognak tartották, minthogy ösztönzést érezték volna arra, hogy leszálljanak mélységeibe és kiélmezzék összetevőit. Mert az anyaság sokkal inkább összetett jelenség, minthogy azt egyszerűen a fajfenntartás passzív tényezőjének és eszközének lehetne tekinteni. Ma már a szociális tönkrement idején mindinkább megvilágosodik jelentősége és lépten-nyomon nagy összefüggésekre bukkanhatunk. Kezdjük érteni a természettörvény művészi életszövést, amely a hivatásokban szétágazó, de alanyaiban és céljában szervesen összefüggő feladatok megoldását bízta az emberre. Nyilvánvaló dolog, hogy az anyaság *pszichológiai területekről* indul ki. Itt kapja motivációit és jutalmát is, ez a terület, ahová le kell szállnia újabb és újabb erőltetésekre. Ez nyújt szubjektív magyarázatot olyan jelen-

ségekre, melyek a racionalizmus szemszögéből teljesen érthetetlenek.

Kétségtelen dolog, hogy az anyaságra rendelt nő csak ezen hivatása betöltésében találhatja meg azt a ki-egyensúlyozott, emelkedett lelkiiséget, melyet tulajdonképpen boldogságnak nevezhetünk. Mert, amikor elismerjük az anyai hivatás transzcendentális jelentőségét, annak jutalmazására is csak a betöltésében megnyilvánuló és más értékrendszerben alig mérhető honorálásra gondolhatunk. Mindenki érezhette már a jól végzett munka lelki eredményeit. Ennek hatványozott és emberileg szinte elemezhetetlen felfokozása az anyai hivatás betöltésével járó lelki megelégedettség. Biztos tudatában lenni annak, hogy betölthettük feladatunk, amiért ide küldettünk a földre. Téglának érezni magunk egy fenséges világterv szolgálatában. Körülbelül ezeket mondják azok, akiknek megadott, hogy érzéseiket, ha alig is megközelíthetőleg, közöljék az emberiséggel. Nagy művészek állítják, hogy alkotásaik messze mögötte maradnak annak a lelki elképzelésnek, melyben műveik gondolata látomásszerűleg átsuhant leikükön, így vannak a nők is az anyasággal, melyet még megközelítőleg sem tudott szavakba foglalni senki. Pillanatokra átvillanhat egy-egy motívum és az érzéseit kifejezni akaró anyai szív elragadtatásában sejtethet valamit a misztériumból, de lényegében talán örök titok marad. Mágikus erő, mely mérhetetlen szenvedéseken keresztül is hív és vonz, hogy alanyait olyan különlelki diszpozíciókkal jutalmazza, mely még az érző-értelmi világban is csak a nő kizárólagos jutalma lehet.

Másrésről az anyaság *biológiai szükségesség*. A tér-mészettörvény az anyai hivatásban jelölte ki az emberiség fennmaradásának és folyamatosságának biztosítékát. Az időfeletti anyaságot tette az élet hullámává, amely az embert tovább sodorja, hogy különféle kör-

nyezethatásokba jutva próbálja betölteni feladatát, amiért ide küldetett a földre. Ez a biológiai feladat kétségtelenül nagy terheket rak a nőre. A fogamzás első pillanatától kezdve új élet hajléka lesz. Az ő vére dobántja meg először az új élet szívét és a magzat mindvégig az ő vérén keresztül táplálkozik. Az anyavér lesz melegítője, nevelője, sőt orvosa is. Ha ezen hatások közlési módja a szülés beálltával némi változáson is megy keresztül, lényege mégis ugyanaz marad. A megszakadt vérkeringés nyújtotta szükségességeket ezentúl az anyatej szállítja az újszülöttnak. Orvosi megállapítások igazolják, hogy ez a fizikai változás semmi zökkenőt nem jelent az előző vegyi folyamatokban. Az első anyatej összetétele tökéletes folytatása annak a tápláléknak, amit a csecsemő az anyaméhben utoljára magához vett. Az anyatej kémiai összetétele csak később, a gyermek egyéni szükségleteinek megfelelőleg fog módosulni, melyet a legtökéletesebb mesterségekészítmények sem pótolhatnak. Nem kevésbé fontos az anyatej biológiai értéke is, amely viszont immunizáló anyagokat halmoz fel a gyermektestben. A gyermek ezeknek a közvetített anyagoknak segítségével védekezik a ráleselkedő és rátörő betegségekkel szemben. Az anyatej tehát vivőanyagul szolgál olyan szükségességeknek, melyek a csecsemő egészségvédelméhez múlhatatlanul hozzátartoznak. A természetes táplálás harmadik, nem kevésbé fontos jelentősége fiziológiai természetű, amely nemcsak a táplálkozási szervek élénk foglalkoztatásával lesz nagyjelentőségű, hanem a fejlődő gyermektest természetes kifáradása és a táplálkozási munkával járó élénkebb vérmozgás előidézése szempontjából is nagyjelentőségű lesz.¹ «Mutter und Kind — állapítja meg Muckermann — gehören biologisch zusammen.

¹ Muckermann: Kind und Volk c. munkája a kérdés teljesebb irodalmát adja.

So will es die Natur und kein Prachtbau reichster Fürsorge vermag bei allem Segen, der von ihm ausstrahlt die stillende Mutterbrust und liebende Mutterherz zu ersetzen.»¹

Mindezekből nyilvánvaló, hogy az anyaságot a lég-tökéletesebb berendezkedéssel sem lehet pótolni a felnövő generáció szempontjából és kívánalmainak csak az anyaság biológiai rendeltetése tud csak megfelelni. A természettörvény azért erősebb szálakkal akarta őket összekötni, hogy az egymásnak hozott áldozatot ezáltal is biztosabbá tegye. A természettörvény sajátja, hogy az imperatívuszaira hozott áldozatot magában a teljesítményekben honorálja. Amikor a nő az anyaság kívánalmainak és ösztönének megfelel, saját biológiai jutalmát is biztosítja. Mert nemcsak a gyermek tartozik köszönettel, hogy életet kapott, hanem a nő is, hogy anyává lehetett. A fizikai anyasággal ugyanis olyan új erők indulnak el a nő biológiai struktúrájában, melyek felmérhetetlen egyéni haszonnal járnak. A nő számára az anyaság nemcsak lélektani motívum, hanem biológiai szükségesség is. A női szervezet tökéletes kiépülése ébefejezettsége csak az anyaságon keresztül következhet be. Az anyaság ideje alatt fontos belső elválasztószöveti tevékenység folyik le a női szervezetben, amely a nő biológiai épületéhez mintegy az utolsó téglákat adja hozzá. A hormonkicserélődés jelentősége is csak a legújabb időkben jutott kellő megvilágításba. Sokszor meglepő, hogy beteges, infantilis leányokkal mint kifejlett, viruló anyákkal találkozunk viszont. Ez kiütöző jelenség, melyet mindenki észre vehet, de mennyi rejtelme lehet a nő életének, melyben az anyaság biológiai értéke csak szakember előtt tárulkozhat fel igazi jelentőségében.

És csodálatos dolog, hogy a modern nő mégis elkövet

¹ Muckermann i. m. II. 80. o.

mindent, hogy megakadályozza az anyaságát. Az a nő, aki nagyon is élvezni akarja az életet és nagyon is szépnek találja azt, mikor erről van szó minden gondolkodás nélkül kockára teszi és vállalja az ilyen műtéttel járó összes előre nem látható következményeket. Mindjárt pazarló lesz nemcsak saját életével, hanem azokéval is, akikét tulajdonképpen neki kellene védeni és óvni: Kirstein szerint minden második szülésre egy abortus esik Európában, ami évenként hozzávetőleges becslés szerint néhány millióra rúg. Az egyik moszkvai klinikán, 1920-ban, már voltak nők, akik a 16—19. abortus előtt álltak, sőt egy évben négyszer is keresztül estek ilyen műtéten. Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a materialista elvű korfelfogás, a beteges «én»-kultusz és a női lélek tragikus kisiklása pár generáció múlva föltétlen meg fogja érlelni a nő biológiai katasztrófáját. Komoly orvosok állítják, hogy a vegyszerek használata távolról sem olyan veszélytelen, mint azt sokan hiszik és hirdetik. Ezek a szervezetbe jutván nemcsak a biológiai kielégülést, az anyaságot akadályozzák meg, ami az előbbmondottak alapján maga is elgondolkoztató jelenség, hanem ott fiziológiai károkat is okoznak. A kielégítetlenség nyomán idegrendszerbeli zavarok és jellembeli elváltozások léphetnek fel. Ennek feltételezett szélesebb hatásterülete után most nyomoz az orvostudomány. Még nagyobb veszélyt jelent azután a már megindult anyaság folyamatának a megszakítása, melynek nyomán biológiai traumák léphetnek fel. A megszakadás annál veszélyesebb mennél előrehaladottabb terhességet vág ketté. Ez nemcsak az egyénre káros és annak későbbi anyaságát is zavarhatja, hanem az anyaság teljes elrontásával járhat és egy nemek közötti ú. n. intersexuálistípus kialakulásához vezethet.¹

¹ A kérdés bővebb fejtegetését lásd Scipiades E.: A terhesség korlátozásának jelentősége c. munkájában.

Ma már mindenki tudja, hogy ezek két célt szolgálnak: egyrészt a nő helytelenül felfogott konzerválását, másrészt a neomalthusianizmus gyakorlati megvalósítását.¹ A nőnek az anyasághoz való viszonyával az előbbiekből részletesebben foglalkoztunk. Ami a malthusi elméletekből vont következtetéseket illeti, a tudomány mai állása már bebizonyította tarthatatlanságukat. Egyébként is a neomalthusianizmus azért vált aktuálissá, mert a civilizáció fejlődése a természettörvény által a nőre rakott terhet nagymértékben könnyítette (lásd az idevonatkozó fejtegetéseket az előbbi fejezetekben) és a racionalizmusra hajló emberi elme még nagyobb, még messzebbmenő könnyítésére törekszik. Áttörte az organikus elrendezéseket és nem is gondolt arra, hogy esetleg majd az okozza később a légnagyobb nehézségeket. Muckermann alább közlendő megállapításai alapján ma már elfogadhatjuk *tételét*, amely szerint a természettörvény az anyaság *természetelefolysában* állított határt az emberi nem szaporodásának. Ezt a természetes lefolyást aztán az ember egy helytelenül felfogott humanizmusból észszerűsíteni és a törvény által a nőre rakott terheket könnyíteni akarta. Behatolt olyan területekre, melyeket egy szempontból vett vizsgálat alá és relatív eszközeivel törekedett annak maradéktalan megértésére. Ezen ténykedése azonban a modern biológiai lélegzetelállító világának mérlegén már a mai megítélésünk szerint is sok visszásságot eredményezett. Kérdésünkhöz legközelebb eső megállapítása

¹ Malthus Th. «Tanulmány a népesedés törvényéről» c. munkájában arra a megállapításra jut, hogy amíg az emberiség mértani arányban szaporodik, addig a termelvények csak számtani arányban szaporodnak. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy be fog következni egy idő, mikor az emberiség ellátása már nem lesz biztosítható. Ez a tétel azóta nemcsak az elméletben, de a gyakorlatban is túlzottan bizonyult. Malthus a túlnépesedés megakadályozására a megtartóztatást ajánlotta, a neom. továbbment és bűnös eszközöket propagál.

az újabb kutatásnak az a tény, hogy a neomalthusianizmus eszközeihez éppen a természetes táplálás elvetése folytán kényszerült nyúlni az emberiség. Muckermann már többször idézett munkájában¹ veti fel a kérdést ébeható statisztikai adatgyűjtés napvilágrahozásával adja meg rá a feleletet, hogy a természetes táplálás *időbeli tartamától* függ a következő szülés időpontja.

A természetes táplálás időtartam	újabb szülés bekövetkezése			
	1 éven belül	1 évtől— 1 ³ / ₄ évig	1 ³ / ₄ — 3-ig	3 év után
	0/0	0/0	0/0	0/0
0 hét	9·6	59·9	21·7	8·8
6 "	8·3	60·4	22·9	8·9
6—13 "	5·3	62·8	23·1	8·8
13—26 "	3·3	64·6	25·1	6·9
26—39 "	1·8	59·7	32·3	6·2
39—52 "	1·1	37·4	52·0	9·5
52 héten túl	0·9	19·7	66·2	13·2

Tehát a tudós szerző igen jelentős munkát végzett ezen adatok törvényszerűségének a feltárásával és meggyőző érvek kíséretében ma már jelentős propagandát fejt ki Németországban a tekintetben, hogy a családanyák a természetes táplálás rendszeréhez visszatérjenek és gyermekeiket maguk szoptassák. Ebből nemcsak a gyermekekre háramlik nagy áldás, hanem az asszonytársadalom is fontos problémájának találja meg benne megoldását.

Az anyaság végül *szociális kívánalom is*. Nemcsak az emberi nem folyamatosságának biztosítása a feladata, hanem hivatásának szerepe az egyes kultúrkorszakok kialakításában is nagyjelentőségű lehet. Ez a felismerévezette az első korok feministáit, amikor ezen fontos

¹ Muckermann i. m. II. 92. o.

szociális beállítottságukkal akartak a társadalmak segítségére sietni. Az a kor nem értette meg őket. Mi azonban már érezzük, hogy a női társadalomnak is lehet szociális feladata, sőt a természettörvénynek erre irányuló imperatívuszait nem is tudja elhallgattatni leikében. Ma a biológia nagy előretörésében éppen maga a tárgyilagos szaktudomány hirdeti, hogy az átöröklés nagyfontosságú ténye mellett a környezet, a nevelés is jelentős súllyal esik latba az ember szellem-erkölcsi életében. Hirdeti, hogy az egyének csak hajlamokat örökölnék, melyek csak egy bizonyos környezetbe való jutás után tekinthetők determináltaknak. Itt megint a természettörvény ujjaira bukkanunk, amely lehetőséget akar nyújtani arra, hogy az ember életét ellenőrizze é- annak szüntelen javulására, javítására törekedjék. Ez a befolyásolási lehetőség kizárólag az erre rendelt intézményben, a családban van meg. A család a szociális-együttélés elemi foka, az ideális társadalmi élet mikroszkópikus iskolája. Ebben van a mag, melyből a szociális érzés hivatva van kiteljesedni. Ha valaki a család életén belül megtalálta a motívumokat, melyek meg tudják fékezni egoista ösztöneit, megtalálta a szeretét, önmegtagadás, az áldozat értelmét és értékét, már adva is van a szociális ember. És ez a munkaterület megint a nő kezében van letéve. A gyermeknevelésen keresztül ő befolyásolja a kort, mely később következik el, ő rakja le szellem-erkölcsi alapjait az eljövendő kor- nak, mellyel a felnövő nemzedék társadalmát anyái képére és hasonlatosságára alakítja. «Man kann da- Soziale nicht vom Sozialen her, man kann es nur vom Geiste her ordnen.»

De a női hivatás szociális része nemcsak a családon belül lesz nagyjelentőségű, hanem az egész társadalom szempontjából is nagy súllyal esik latba. A férfi élet- tevékenysége ugyanis a harcra, a szerzésre, a hatalmi

aspirációkra való hajlamosságot mutat. Sok benne az aktivitás a külső erők értékelése. Ha ezeknek egyedül kellene érvényesülniök a társadalmi életben, úgy a pesszimista világnézeteknek volna igazuk és emberi életről alig is lehetne szó itt a földön. Amikor azonban a természettörvénynek célja volt a férfi hivatásterületek megszervezésével, ugyanakkor arról is akart gondoskodni, hogy ezek ellenkező hatásáramlások révén a végletektől megóvassanak. És erre a feladatra esik a női hivatás szociális része. Egyrészt enyhíti az aktivitást, másrészt bekötözi az ennek következtében megnyíló társadalmi sebeket. Az erőset fékezi, a kishitűt támogatja és mindenütt ott van, ahol egyensúlyi helyzetet kell teremteni. Ő a poros országutak szerény vándorbotja és a megújuló mindennapok ismeretlen katonája. Ő a felebaráti szeretet hivatott őre és nevelője, az emberi élet nagy vigyázója. Ő az örök asszony, az örök nő, akit a történelmi feminizmus ideáljával szemben a társadalmak jövője szempontjából is nagyobbjelentőségűnek mondhatunk.

TARTALOM.

Előszó	3
--------------	---

I. RÉSZ.

Történeti feminizmus.

I. Feminizmus a szellemtörténet tükrében ...	7
II. Politikai érvényesülés	25
III. Gazdasági önállóság	33
IV. Nemi emancipáció	47
V. Nő a modern apokalipszisben	58

II. RÉSZ.

Új feminizmus.

I. Természetes hivatáskiválasztás	69
II. Az önálló nő	84
III. Egyéni választás	99
IV. Családi jogállás	110
V. Az anyaság.	119